

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГИРИЧ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.3/.7:620.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Спеціальність – 081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. С. Гирич**

Науковий керівник: **Авраменко Олексій Володимирович** – кандидат юридичних наук, професор

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Гирич О. С. Кримінально-правова охорона енергетичної безпеки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і практичних засад кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України в умовах трансформації енергетичного сектору, збройної агресії та інтеграції до європейського правового простору. У роботі здійснено системний аналіз енергетичної безпеки як складової національної безпеки держави, визначено її кримінально-правові виміри та окреслено місце відповідних норм у системі Особливої частини Кримінального кодексу України.

Кримінально-правова охорона енергетичної безпеки України мала вагоме значення для забезпечення національної безпеки упродовж усього періоду існування незалежної України, проте в умовах збройної агресії ця сфера стала максимально значущою. Попри низку кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики в положеннях КК України, вважати їх кримінально-правове регулювання оптимальним немає підстав.

Відповідно, дослідження ґрунтується на комплексному аналізі системи кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики у різних їх проявах. У дисертації проаналізовано стан дослідження відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України, а також сутність енергетичної безпеки, виявлено елементи цього феномену та визначено норми Кримінального кодексу України, які забезпечують кримінально-правову охорону відповідних елементів енергетичної безпеки. Здійснено характеристику складів кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку України, визначено проблеми та

перспективи удосконалення законодавства щодо відповідальності за посягання у цій сфері.

У вступі дисертації обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його мету та завдання, наведено використані методи, окреслено наукову новизну отриманих результатів. У першому розділі здійснено узагальнення стану наукової розробленості проблеми кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України у правовій доктрині з метою виявлення дискусійних аспектів, щодо яких немає однастайності у підходах, а також щодо яких простежується різноманітність позицій і неоднозначність їх інтерпретації.

Аналіз доктринальних напрацювань з цієї тематики засвідчив, що, попри активну наукову розробку проблематики безпеки загалом, слід констатувати недостатню кількість фундаментальних досліджень, спеціально присвячених саме енергетичній безпеці як самостійному явищу. У науковому дискурсі більшість праць зосереджена на питаннях екологічної, економічної, публічної, політичної, соціальної безпеки та кібербезпеки, або ж національна безпека аналізується інтегровано – як цілісна система взаємопов'язаних елементів без виокремлення її енергетичної складової. Водночас дослідження проблем енергетичної безпеки у правовому (надто в кримінально-правовому) вимірі залишається фрагментарним, що істотно ускладнює комплексне опрацювання окресленого в дисертації предмета. Дефіцит спеціалізованих праць у галузі права зумовлює необхідність поглибленого теоретичного осмислення та формування належної наукової бази для подальшого розвитку цього напрямку.

Обґрунтовано, що через недостатність системних досліджень, присвячених кримінально-правовому забезпеченню охорони енергетичної безпеки держави як складової національної безпеки України, постає необхідність звернення до різнопланових наукових джерел задля глибшого осмислення відповідної категорії суспільно небезпечних посягань. Водночас ґрунтовний аналіз будь-якого кримінально-правового феномену неможливий без базових теоретичних концепцій та доктринальних підходів. Саме такі

загальні положення становлять методологічне підґрунтя дослідження, виконують роль орієнтира й визначають вектор подальших наукових пошуків.

Встановлено, що в кримінальному законодавстві України не передбачено норм, які б конкретно встановлювали відповідальність за посягання на енергетичну безпеку. Водночас у Кримінальному кодексі містяться окремі статті, що передбачають відповідальність за правопорушення у певних сегментах енергетичної сфери, хоча й не формують цілісного механізму кримінально-правової охорони енергетичної безпеки як самостійного об'єкта. Обґрунтовано, що кримінально-правову охорону енергетичної безпеки безпосередньо забезпечують норми, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна або окремих типів об'єктів, що можуть відноситися до критичної енергетичної інфраструктури (ст.ст. 113, 194, 194¹, 258, 270¹, 292 КК України); окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст.ст. 191 (в частині привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем), 364, 364¹, 367 КК України); окремі кримінальні правопорушення, що полягають у порушенні спеціальних правил (ст.ст. 197, 236, 253, 267, 270, 272, 273, 274 КК України); окремі кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст.ст. 361 та 363 КК України); а також воєнні злочини (ст. 438 КК України).

У другому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики. Досліджено зміст елементів складів цих кримінальних правопорушень та їх обов'язкових та факультативних ознак. Проаналізовано доктринальні підходи до визначення їх змісту.

Обґрунтовано, що посягання на енергетичну безпеку держави здебільшого визначаються виключно через активну поведінку суб'єкта, тобто у формі дії, і це слід вважати проблемою правового регулювання. Наголошено на непослідовності законодавчого підходу до формування переліку кримінальних

правопорушень, за які відповідальність може наставати з 14-річного віку. Так, у низці складів, що передбачають посягання на об'єкти енергетичної інфраструктури, вік кримінальної відповідальності знижено, тоді як до інших, подібних за характером діянь і таких, що відрізняються переважно предметом посягання, застосовується загальний віковий ценз.

З урахуванням збільшення кількості кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зокрема тяжких і особливо тяжких злочинів, а також беручи до уваги практику деяких іноземних держав і тенденцію до більш раннього соціального та інтелектуального формування молоді, обґрунтовується необхідність перегляду вікових меж кримінальної відповідальності, а саме за вчинення суспільно небезпечних діянь проти енергетичної безпеки держави, у бік їх зниження.

З'ясовано, що в більшості складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на об'єкти енергетики, суб'єкт є загальним. Винятки становлять випадки, коли особа набуває ознак спеціального суб'єкта, зокрема при вчиненні державної зради в певних її проявах. Також встановлено, що такі посягання здебільшого характеризуються умисною формою вини. Водночас знищення або пошкодження об'єктів енергетики у межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 196 КК України, а також пошкодження нафто-, газо-, конденсато- та нафтопродуктопроводів може бути вчинене з необережності. При цьому у випадку, передбаченому ст. 292 КК України, відповідне діяння можливе і в умисній, і в необережній формі. Кримінальне правопорушення, визначене ст. 270-1 КК України, а також кваліфіковані склади досліджуваних посягань вирізняються складною (змішаною) формою вини. Обґрунтовано, що такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони, як мотив і мета, мають кримінально-правове значення під час кваліфікації посягань на об'єкти енергетики лише у тих випадках, коли вчинене охоплюється ознаками диверсії чи терористичного акту, насамперед з огляду на наявність спеціальної мети.

З'ясовано, що нормативне закріплення відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, як і практика застосування відповідних положень кримінального законодавства, супроводжується низкою системних проблем.

Зокрема, простежується недостатньо обґрунтоване визначення об'єкта окремих складів кримінальних правопорушень, які за змістом є близькими, проте розміщені у різних розділах Особливої частини КК України. Виявлено також певну некоректність у формулюванні предмета низки кримінально-правових норм: використання множини у законодавчій конструкції унеможливорює їх буквальне застосування у випадках посягання на один конкретний об'єкт. Непослідовність спостерігається й при визначенні наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони – за подібних посягань їх зміст окреслюється по-різному, хоча відмінність між складами фактично зводиться до виду енергетичного об'єкта.

Істотні труднощі (і в доктрині, і в правозастосуванні) виникають при встановленні моменту закінчення окремих складів кримінальних правопорушень. Аналіз об'єктивної сторони засвідчив, що в більшості випадків КК України не передбачає можливості притягнення до відповідальності за посягання на об'єкти енергетики шляхом бездіяльності, хоча така форма вчинення є можливою не лише теоретично, а й на практиці. Дискусійним є й використання законодавцем множини при описі діянь, що характеризують об'єктивну сторону відповідних складів. Також проблемою є неможливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики та інші посягання на них, за винятком окремих випадків. Водночас у КК України відсутня диференціація відповідальності залежно від виду об'єкта енергетики, попри те, що посягання, наприклад на об'єкти атомної енергетики, мають значно вищий рівень суспільної небезпеки. Проблемним є й визначення віку кримінальної відповідальності за такі посягання з огляду на відсутність послідовності у встановленні зниженого вікового порогу для деяких складів. Виявлено недоліки й у характеристиці суб'єктивної сторони відповідних

кримінальних правопорушень, особливо у межах складів, передбачених ст.ст. 113, 258 та 296 КК України. У практиці кваліфікації таких діянь виникають труднощі, зокрема через порушення принципу *non bis in idem*. Крім того, кримінальне законодавство фактично не містить спеціальної норми щодо відповідальності за захоплення чи утримання об'єкта енергетики. Існують також теоретичні та практичні труднощі щодо притягнення до відповідальності за незаконне припинення функціонування енергетичного об'єкта без його знищення чи пошкодження. Нарешті, проведені дослідження дали змогу виявити недоліки у санкціях відповідних статей КК України, а також проблеми, що виникають у судовій практиці під час призначення покарання за такі кримінальні правопорушення.

У третьому розділі обґрунтовано, що вдосконалення нормативного регулювання відповідальності за посягання на об'єкти енергетики можливе за кількома напрямками. По-перше, йдеться про коригування чинних норм Особливої частини КК України шляхом уточнення ознак складу кримінального правопорушення або кваліфікуючих обставин. По-друге, доцільним є запровадження нових складів кримінальних правопорушень із метою усунення наявних прогалин у правовому регулюванні відповідальності за такі діяння. По-третє, можливим є застосування декриміналізації окремих форм або складів правопорушень у випадках надмірної конкуренції чи колізій кримінально-правових норм. По-четверте, потребують перегляду положення Загальної частини КК України в частині застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення посягань на об'єкти енергетики. По-п'яте, актуальним постає переосмислення санкцій та рівня караності кримінальних правопорушень, що створюють загрозу енергетичній безпеці держави.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; кримінально-правова охорона; спеціальні кримінально-правові норми; кримінально-правова кваліфікація; знищення або пошкодження майна; критична інфраструктура; об'єкт енергетики; диверсія; терористичний акт.

ABSTRACT

Hyrych O. Criminal Law protection of Ukraine's energy security. Qualification academic work in the rights of a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical foundations of criminal law protection of Ukraine's energy security in the context of the transformation of the energy sector, armed aggression, and integration into the European legal space. The paper provides a systematic analysis of energy security as a component of national security, defines its criminal law dimensions, and outlines the position of relevant norms in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Criminal law protection of Ukraine's energy security played an essential role in ensuring national security throughout the entire period of Ukraine's independence, but in circumstances of armed aggression, this field has become of utmost importance. Despite a number of criminal law regulations that establish liability for encroachment on energy facilities in the provisions of the Criminal Code of Ukraine, there is no grounds for considering their criminal law regulation to be optimal.

Therefore, the study is based on a comprehensive analysis of the system of criminal law provisions that provide for liability for encroachment on energy facilities in their various forms. The dissertation analyzes the state of research on liability for encroachments on the energy security of Ukraine, analyzes the essence of energy security, identifies the elements of this phenomenon and determines the range of norms of the Criminal Code of Ukraine that provide criminal legal protection of the relevant elements of energy security. The composition of criminal offenses encroaching on the energy security of Ukraine is characterized, problems and prospects for improving legislation on liability for encroachments in this area are identified.

The dissertation introduction justifies the research topic, defines its aim and objectives, outlines the methods, and highlights the scientific novelty. Chapter one summarizes the state of scholarly research on the criminal law protection of Ukraine's energy security, identifying controversial issues marked by a lack of consensus, diverse viewpoints, and ambiguous interpretations.

The first chapter's doctrinal analysis shows that, despite extensive research on security in general, energy security as a n independent phenomenon remains insufficiently studied. Academic discourse predominantly addresses environmental, economic, public, political, social security, or treats national security as an integrated system without isolating its energy dimension. Legal (especially criminal law) research on energy security is fragmentary, hindering comprehensive analysis. This gap necessitates deeper theoretical elaboration and the development of a solid scientific foundation for further research.

It has been substantiated that the lack of systematic research devoted to criminal law safeguarding the State's energy security as a component of Ukraine's national security necessitates recourse to diverse scientific sources capable of promoting a deeper understanding of the relevant category of socially dangerous encroachments. Meanwhile, comprehensive analysis of any criminal law phenomenon is impossible without relying on basic theoretical concepts and doctrinal approaches. Such general provisions form the methodological basis of the study, serve as a guideline, and determine the vector of further scientific research.

It has been established that the criminal legislation of Ukraine does not contain norms that specifically establish liability for encroachment on energy security. At the same time, the Criminal Code include certain articles that provide for liability for offenses in certain segments of the energy sector, although they do not form a coherent mechanism of criminal law protection of energy security as an independent object. It is substantiated that criminal law protection of energy security is directly ensured by norms establishing liability for the destruction or damage of property or certain types of objects that may be classified as critical energy infrastructure (Articles 113, 194, 194¹, 258, 270¹, 292 of the Criminal Code of Ukraine); certain

criminal offenses in the field of official activity (Articles 191 (in terms of misappropriation, embezzlement or unlawful appropriation of property through abuse of official position by an official), 364, 364¹, 367 of the Criminal Code of Ukraine); certain criminal offenses consisting in violation of special rules (Articles 197, 236, 253, 267, 270, 272, 273, 274 of the Criminal Code of Ukraine); certain criminal offenses in the field of the use of electronic computing machines, automated systems, computer networks and telecommunications networks (Articles 361 and 363 of the Criminal Code of Ukraine); as well as war crimes (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine).

The second chapter of the dissertation focuses on a fundamental analysis of the constituent elements of criminal offenses establishing liability for encroachment on energy facilities. It examines their essential and optional features and analyzes doctrinal approaches to their interpretation.

It is substantiated that encroachments against the energy security of the state are mostly determined exclusively through the active conduct of the subject, that is, in the form of action, and this should be considered a problem of legal regulation. It is emphasized that the legislative approach to forming the list of criminal offences for which liability may arise from the age 14 is inconsistent. Thus, in a number of cases involving attacks on energy infrastructure facilities, the age of criminal responsibility has been reduced, while in other cases that are similar in nature but differ mainly in the object of the attack, the general age limit applies.

Considering the increase in the number of criminal offenses committed by minors, in particular serious and especially serious crimes, and taking into account the practice of certain foreign states and the trend towards earlier social and intellectual development of young people, there is a need to review the age limits for criminal responsibility, in particular for committing socially dangerous acts against the energy security of the state, with a view to reducing them.

It was found that in the vast majority of criminal offenses related to attacks on energy facilities, the subject is general. Exceptions are certain cases where a person acquires the characteristics of a special subject, in particular when committing

treason in certain forms. It has also been found that such encroachments are mostly characterized by intentional guilt. At the same time, the destruction or damage of energy facilities within the context of a criminal offense under Article 196 of the Criminal Code of Ukraine, as well as damage to oil, gas, condensate, and petroleum product pipelines, may be committed through negligence. Therefore, in the case provided for in Article 292 of the Criminal Code of Ukraine, the relevant act is possible in both intentional and negligent forms. The criminal offense defined in Article 270-1 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the qualified elements of the offenses under investigation, are characterized by a complex (mixed) form of guilt. It has been substantiated that such optional characteristics of the subjective side, such as motive and purpose, have criminal law significance when qualifying attacks on energy facilities only in cases where the act committed is classified as diversion or a terrorist act, primarily due to the presence of a specific purpose.

It was found that the regulatory establishment of liability for encroachment on energy facilities, as well as the practice of applying the relevant provisions of criminal law, is accompanied by a number of systemic problems.

Particularly, there is an insufficiently substantiated definition of the object of certain criminal offenses, which are similar in essence but are placed in different sections of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. Certain inaccuracies were also identified in the formulation of a number of criminal law norms: the use of the plural form in legislative constructions makes it impossible to apply them literally in cases of encroachment on one specific object. Inconsistency is also found in determining consequences as a key part of the objective side – for similar offenses, their meaning is defined differently, even though the difference between the elements basically comes down to the type of energy facility.

Significant difficulties arise in both doctrine and law enforcement when determining the moment of termination of certain criminal offenses. An analysis of the objective side has shown that in most cases, the Criminal Code of Ukraine does not provide for the possibility of prosecution for encroachment on energy facilities through inaction, although this form of commission is possible not only in theory but

also in practice. The use of the plural form by the legislator when describing acts that characterize the objective side of the relevant compositions is also debatable. Another problem is the inability to apply criminal law measures to legal entities for the destruction or damage of energy facilities and other encroachments on them, with the exception of certain cases. In the meantime, the Criminal Code of Ukraine does not differentiate liability depending on the type of energy facility, despite the fact that attacks on nuclear energy facilities, for example, pose a significantly higher level of public danger. The age of criminal responsibility for such offenses is also problematic, due to the lack of consistency in setting a reduced age threshold for certain offenses. Shortcomings were also identified in the characterization of the subjective aspect of the relevant criminal offenses, especially within the scope of the provisions of Articles 113, 258, and 296 of the Criminal Code of Ukraine. In practice, difficulties arise in qualifying such acts, in particular in view of the violation of the principle of non bis in idem. Besides, criminal law essentially does not have any specific rules on liability for seizing or holding an energy facility. There are also theoretical and practical complications in prosecuting the illegal shutdown of an energy facility without its destruction or damage. Finally, the conducted study made it possible to identify shortcomings in the sanctions of the relevant articles of the Criminal Code of Ukraine, as well as problems arising in judicial practice when imposing penalties for such criminal offenses.

It has been substantiated that the improvement of the regulatory framework governing liability for attacks on energy facilities is possible in several directions. Firstly, this involves amending the current provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine by clarifying the elements of a criminal offense or the qualifying circumstances. Secondly, it is advisable to introduce new categories of criminal offenses in order to eliminate existing gaps in the legal regulation of liability for such acts. Thirdly, the decriminalization of certain forms or types of offenses is possible in cases of excessive competition or conflicts between criminal law norms. Fourth, the provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine should be revised in terms of applying criminal law measures to legal

entities for committing offences against energy facilities. Fifth, it is necessary to reconsider sanctions and the severity of punishment for criminal offenses that pose a threat to the state's energy security.

Key words: criminal offense; criminal liability; criminal law protection; special criminal law norms; criminal law classification; destruction or damage to property; critical infrastructure; energy facility; diversion; terrorist act.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гирич О. С. Поняття енергетичної безпеки за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 323–325. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/75>
2. Гирич О. С. Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері енергетичної безпеки за законодавством країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 293–295. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/69>
3. Гирич О. С. Міжнародний досвід запобігання злочинності у сфері енергетичної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 373–376. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/86>
4. Авраменко О. В., Гирич О. С. Поняття енергетичної безпеки держави (досвід Республіки Польща). *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 4(16) С. 100–105. URL : <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-4-16-18>
5. Гирич О. С. Правні аспекти енергетичної безпеки Європейського Союзу. *Юридичний бюлетень*. 2025. № 39. С. 98–104. URL : <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.39.11>
6. Авраменко О. В., Гирич О. С. «Спеціальність» суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України. *Ерліхівський журнал*. 2025. № 15. С. 21–27. URL : <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.03>
7. Hyrych O. Signs of the subjective side criminal offenses against the energy security of Ukraine. *Internal Security*. 2025. № 2. P. 45–58. URL : [10.5604/10.5604/01.3001.0055.6591](https://doi.org/10.5604/10.5604/01.3001.0055.6591)

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

1. Гирич О. С. Мета як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони деяких складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на енергетичну безпеку України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 07 листопада 2025 р.).* Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 64–66.
2. Гирич О. С. Сучасний стан енергетичної безпеки України та Європи. *Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet Conferenc (Dnipro, December 11–12).* FOP Marenichenko V.V. Dnipro, Ukraine, 2025. С. 111–113.
3. Гирич О. С. Особливості криміналізації неправомірної поведінки в сфері торгівлі рідким паливом за законодавством Республіки Польща. *Development of Education, Science and Business: Results 2025: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, December 18–19).* FOP Marenichenko V.V. Dnipro, 202,. Ukraine, С. 162–165.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
-------------------	-----------

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....	28
--	-----------

1.1. Стан дослідження проблематики кримінально-правової охорони енергетичної безпеки.....	28
1.2. Енергетична безпека як об'єкт кримінально-правової охорони.....	35
Висновки до першого розділу.....	54

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....	57
---	-----------

2.1. Об'єкт складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України.....	57
2.2. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України	73
2.3. Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України	97
2.4. Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України	113
Висновки до другого розділу.....	128

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....134

3.1. Проблеми відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України.....134

3.2. Перспективи удосконалення відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України.....182

Висновки до третього розділу.....199

ВИСНОВКИ.....203

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....213

ДОДАТКИ.....237

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У контексті збройної агресії проти України забезпечення енергетичної безпеки держави набуває статусу одного з ключових напрямів національної безпеки. Стале функціонування об'єктів паливно-енергетичного комплексу, безперебійне виробництво, безупинна передача та розподіл електричної енергії, газу й інших енергоресурсів є необхідною передумовою стабільності державної влади, обороноздатності та життєдіяльності суспільства. В умовах повномасштабного вторгнення росії атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури стали системним інструментом ведення війни, що зумовлює потребу у формуванні ефективної системи їх кримінально-правової охорони.

Одним із визначальних чинників забезпечення енергетичної безпеки є належна кримінально-правова протидія посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, насамперед енергетичної. Такі посягання створюють загрозу не лише майновим відносинам чи безпеці виробництва, а й національній безпеці загалом, оскільки можуть призвести до дестабілізації функціонування органів державної влади, оборонного сектору, систем охорони здоров'я, транспорту та зв'язку. Наслідки відповідних кримінальних правопорушень безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав і свобод громадян, що свідчить про їх підвищену суспільну небезпечність.

Ефективне застосування норм Кримінального кодексу України у сфері охорони енергетичної безпеки потребує ґрунтовного аналізу складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із диверсією, терористичними актами, умисним пошкодженням об'єктів електроенергетики, несанкціонованим втручанням у роботу автоматизованих систем управління енергетичними мережами тощо. Особливої уваги потребує встановлення об'єкта кримінально-правової охорони, розмежування суміжних складів, визначення кваліфікуючих ознак та оцінка наслідків, що мають значення для правильної кваліфікації діяння.

Важливим аспектом є виявлення проблем правозастосування, зокрема щодо кваліфікації посягань на об'єкти енергетики в умовах воєнного стану, співвідношення норм про злочини проти основ національної безпеки та злочини проти громадської безпеки, а також урахування міжнародно-правових стандартів захисту критичної інфраструктури. Науково обґрунтоване вирішення цих проблем можливе шляхом напрацювання рекомендацій для органів досудового розслідування та суду, а також через удосконалення кримінального законодавства з метою підвищення його системності та узгодженості.

Аналіз систематизації кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку держави, має і теоретичне, і прикладне значення. На його основі є змога розглядати відповідні склади як цілісну підсистему в межах Особливої частини кримінального законодавства, визначити їх специфічні ознаки, відмежувати від інших видів кримінальних правопорушень та забезпечити єдність підходів до їх тлумачення.

У доктрині кримінального права України досліджувалися лише певні аспекти відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, тому нині комплексного ґрунтового дослідження у цій сфері немає. Зокрема, відповідальність за посягання на енергетичну безпеку держави була предметом наукового аналізу у працях таких науковців, як: В. Білоус, В. Бобровник, О. Власюк, О. Гончаренко, В. Демиденко, Р. Калюжний, В. Ліпкан, Е. Лісіцин, О. Литвиненко, Н. Нижник, С. Пирожков, В. Сідак, Л. Стрельбицька, Д. Тихомиров, О. Ярмиш (розглядали питання безпеки загалом); Д. Азаров, П. Андрушко, Д. Атеменко, О. Бантишев, Ю. Баулін, М. Бажанов, В. Борисов, С. Вельможний, І. Газдайка-Василишин, Б. Головкін, В. Гончаренко, В. Грищук, І. Діордіца, О. Джужа, О. Дудоров, М. Земляний, В. Картавцев, Ю. Кириченко, В. Корж, Ю. Левченко, В. Ліпкан, М. Мельник, О. Максимів, П. Матишевський, С. Незнайко, Є. Письменський, О. Пасека, А. Савченко, Н. Сербіна, С. Селецький, С. Сташис, В. Тацій, В. Тихий, В. Тютюгін, Є. Фесенко, М. Хавронюк, В. Фінчук, О. Чуваков, В. Шурашкевич, С. Шапченко, С. Яценко

(праці безпосередньо присвячені деяким аспектам відповідальності за посягання на енергетичну безпеку держави).

Попри наявність наукових досліджень у сфері кримінально-правової охорони національної безпеки та критичної інфраструктури, необхідним постає комплексний аналіз саме кримінально-правових засобів забезпечення енергетичної безпеки в умовах воєнних викликів. Формування системного наукового підходу до вдосконалення положень кримінального законодавства у цій сфері сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та зміцненню енергетичної стійкості України в умовах тривалої збройної агресії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2024–2027 рр. (номер державної реєстрації 0124U005075).

Мета і завдання дослідження. *Метою* є комплексне вивчення регламентації кримінальної відповідальності за посягання на енергетичну безпеку держави, теоретичних та прикладних засад реалізації кримінально-правової охорони об'єктів енергетики, визначення проблемних аспектів відповідальності у цій сфері, а також перспективних напрямів її удосконалення.

Для досягнення поставленої мети у дисертації окреслено такі *завдання*:

- з'ясувати стан дослідження проблематики кримінально-правової охорони енергетичної безпеки;
- дослідити енергетичну безпеку, як об'єкт кримінально-правової охорони;
- розкрити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України;
- визначити проблеми відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України;

– позначити перспективи удосконалення відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона енергетичної безпеки України.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України вибудована з урахуванням логіки наукового пізнання – від загальнофілософського осмислення проблеми до формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства. Її становить багаторівнева система методів сучасного правознавства (загальнофілософські, загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові), комплексне застосування яких забезпечило системність, послідовність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

На загальнофілософському рівні методології визначальним став *діалектичний метод*, що дозволив розглянути кримінально-правову охорону енергетичної безпеки України як динамічне правове явище, яке розвивається під впливом безпекових трансформацій, євроінтеграційних процесів та збройної агресії проти України. Відтак відповідальність за посягання на об'єкти енергетичної інфраструктури проаналізовано в єдності її нормативного закріплення, доктринального осмислення та правозастосовної практики (усі розділи). Методологічним орієнтиром дослідження також став *прагматичний підхід*, який зумовив спрямованість роботи на виявлення ефективності кримінально-правових засобів забезпечення енергетичної безпеки та їх прикладного потенціалу.

На загальнонауковому рівні застосовано *системно-структурний метод*, що дав змогу розглянути сукупність кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на енергетичну безпеку, як цілісну систему, встановити взаємозв'язки між її елементами, а також оцінити узгодженість відповідних норм із загальними засадами кримінального права (підрозділи 1.2,

2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення)* використано для визначення змісту ключових понять, встановлення ознак складів кримінальних правопорушень та обґрунтування критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти енергетики. Їх застосування забезпечило коректне співвідношення загальних і спеціальних норм, а також формування авторських висновків (усі розділи). *Герменевтичний метод* застосовано під час тлумачення норм Кримінального кодексу України та іншого законодавства у сфері енергетики й національної безпеки з метою з'ясування змісту правових приписів, визначення меж кримінально-правової охорони та уточнення понятійного апарату (усі розділи). *Догматичний метод* використано для аналізу конструкції кримінально-правових норм, їх внутрішньої логіки, юридичної техніки та відповідності принципам кримінального права. *Методи логічного та категоріального аналізу* стали визначальними при здійсненні характеристики об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку України (розділ 2). Ці ж методи використано для виявлення проблем кваліфікації та формулювання критеріїв відмежування відповідних складів від суміжних (підрозділ 3.1).

Серед спеціальних методів дослідження застосовано *порівняльно-правовий, статистичний та документальний методи*. *Порівняльно-правовий метод* використано для зіставлення відповідних положень чинного КК України із положеннями Проекту нового КК України (підрозділ 3.2). *Статистичний метод* застосовано під час аналізу офіційних даних Офісу Генерального прокурора та матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень із метою встановлення тенденцій правозастосовної практики у сфері відповідальності за посягання на об'єкти енергетичної інфраструктури (розділ 3). *Метод документального аналізу* використано в межах аналізу судових рішень для виявлення типових помилок кваліфікації та проблем призначення покарання (розділи 2, 3).

Завершальний етап дослідження пов'язаний із застосуванням методів *моделювання* та *прогнозування*, які дали змогу розробити пропозиції щодо вдосконалення положень Кримінального кодексу України у частині посилення кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України та визначити перспективи розвитку законодавства в умовах сучасних безпекових викликів (розділ 3).

Зазначені методи застосовувалися у взаємозв'язку та взаємодоповненні, що забезпечило системність дослідження, його теоретичну цілісність і практичну значущість для подальшого вдосконалення кримінального законодавства у сфері забезпечення енергетичної безпеки України.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України, в якому системно розглядаються склади кримінальних правопорушень, які посягають на об'єкти енергетики, що дало змогу визначити проблемні аспекти регламентації такої відповідальності, а також можливі напрями її удосконалення. Найбільш істотні результати дослідження, які містять достатній рівень наукової новизни, такі:

вперше:

- запропоновано передбачити у КК України загальну норму, яка встановлюватиме відповідальність за посягання на енергетичну безпеку держави із визначення предмету складу цього кримінального правопорушення у виді об'єкта критичної інфраструктури із градацією відповідальності у відповідній частині статті залежно від категорії критичності таких об'єктів;

- доведено недосконалість кримінального законодавства, що полягає у відсутності можливості притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб, які вчинили посягання на об'єкт енергетики через бездіяльність. Відповідно, у диспозиціях статей, якими встановлено відповідальність за посягання на енергетичну безпеку держави, об'єктивну сторону належить описати, використовуючи поняття «діяння», а не «дія»;

– обґрунтовано доцільність доповнення КК України ст. 261¹, яка передбачатиме відповідальність за захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури;

удосконалено:

– розуміння енергетичної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони. Зокрема, визначено перелік груп суспільних відносин з приводу забезпечення енергетичної безпеки, які охороняються КК України, а також асоціації норм, що забезпечують кримінально-правову охорону енергетичної безпеки. Встановлено, що до останніх належать норми про знищення та пошкодження майна чи певних об'єктів (ст.ст. 113, 194, 194¹, 258, 270¹, 292 КК України); норми про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст.ст. 191, 364, 364¹ КК України); норми про порушення спеціальних правил (ст.ст. 197, 236, 253, 267, 270, 272, 273, 274 КК України); норми про порушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку (ст.ст. 361, 363 КК України), а також норми про воєнні злочини (ст. 438 КК України);

– вчення про об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113, 194, 194¹, 258, 270¹, 292 КК України, у контексті посягання на критичну енергетичну інфраструктуру;

– теоретичне розуміння переліку складів кримінальних правопорушень крізь призму задекларованої теми, за які до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. Відповідно, обґрунтовано доцільність передбачення в положеннях КК України можливості застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру в інших випадках вчинення посягань на об'єкти енергетики (ст. ст. 194, 194¹, 270¹, 292);

– погляди щодо удосконалення положень ст. 194 КК України в частині визначення розміру шкоди, достатньої для притягнення винної особи до

кримінальної відповідальності. Обґрунтовано доцільність зниження такого розміру з «великого» до «значного» (100 н.м.д.г);

- доктринальні погляди щодо оптимізації системи складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на енергетичну безпеку держави. Зокрема, пропонується виключити з КК України ст.ст. 113, 194¹, 270¹ та ст. 292;

- теоретичні погляди щодо удосконалення регламентації в КК України відповідальності за терористичний акт. Запропоновано розмежувати відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту та безпосереднє вчинення терористичного акту у різних частинах ст. 258 КК (погроза – в ч. 1, вчинення терористичного акту – в ч. 2 цієї статті);

набули подальшого розвитку:

- положення про соціальну обумовленість кримінально-правової охорони енергетичної безпеки держави з огляду на важливість впливу цієї сфери на всі інші сфери національної безпеки України;

- підходи щодо доцільності визначення предмета складів аналізованих кримінальних правопорушень через використання збірного поняття «об'єкт критичної інфраструктури», який повинен відповідати таким ознакам, як: забезпечення життєво важливих національних інтересів; існування викликів і загроз; ймовірність завдання значної шкоди нормальним умовам життєдіяльності населення; тяжкість можливих негативних наслідків; масштабність негативних наслідків; тривалість ліквідації таких наслідків; вплив на функціонування суміжних секторів інфраструктури;

- ідеї з приводу можливості застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення від їхнього імені та в їхніх інтересах суспільно небезпечних діянь проти енергетичної безпеки держави в частині визначення характеру таких заходів; потенційної можливості притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, а отже, можливості визнання її суб'єктом кримінального правопорушення; встановлення різних підстав та умов застосування до юридичних осіб заходів

кримінально-правового характеру при вчиненні різних кримінальних правопорушень; доцільності застосування таких заходів до юридичних осіб публічного права; застосування вказаних заходів при прийнятті рішень від імені та в інтересах юридичної особи колегіальним органом;

– доктринальні положення щодо мінімального віку кримінальної відповідальності, зокрема за вчинення кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки держави Обґрунтовано доцільність притягнення до кримінальної відповідальності в разі досягнення особою на момент вчинення відповідних кримінальних правопорушень 14-річного віку;

– теоретичні напрацювання щодо необґрунтованості використання законодавцем множини при описі діяння, зокрема у ст. 113 КК України (вчинення вибухів, підпалів тощо).

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у роботі висновки та рекомендації можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя до подальших теоретичних розробок проблем кримінальної відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України;

– *правотворчості* – для удосконалення кримінального законодавства в частині регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики при підготовці відповідних змін та доповнень до КК України;

– *правозастосовній діяльності* – при вирішенні правоохоронними та судовими органами питань кваліфікації кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України;

– *освітньому процесі* – у рамках викладання освітніх компонентів «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», а також під час підготовки підручників, посібників, методичних рекомендацій тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власного дослідження здобувача. Положення наукової новизни, інші тези роботи,

висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані в результаті самостійного дослідження автора.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації висвітлено у 10 наукових працях, із яких сім статей опубліковано в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та три – праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 254 сторінок, із яких основного тексту – 195 сторінок, список використаних джерел (213 найменувань) – 24 сторінок, п'ять додатків – 18 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

1.1. Стан дослідження відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України

Попри традиційну увагу науковців до питань кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України, дослідженню кримінальної відповідальності за посягання на енергетичну безпеку присвячено небагато праць.

Наукові розвідки з питань кримінально-правової охорони енергетичної безпеки безперечно датуються радянським періодом. Не применшуючи їхнього значення, у цій частині роботи ми не здійснюватимемо їх наукового огляду, зважаючи на значні відмінності між тогочасним і сучасним кримінально-правовим регулюванням та підходами до застосування заходів кримінальної репресії тощо.

Відтак найбільший науковий інтерес становлять дослідження кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України, яка забезпечується системою норм КК України 2001 року, а також загальновідомого проекту КК України, що розроблявся робочою групою з питань розвитку кримінального права, створеною Указом Президента України «Питання Комісії з питань правової реформи» від 07 серпня 2019 року № 584/2019.

Комплексні дослідження питань кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України досі відсутні, а аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що з часу набуття Україною незалежності проблема кримінально-правової охорони енергетичної безпеки не отримала належного комплексного висвітлення в науковій літературі. Попри наявність окремих

досліджень, їхня кількість є незначною, а зміст здебільшого охоплює суміжні аспекти без формування цілісного уявлення про зазначену проблематику.

Існуючі наукові напрацювання представників різних галузей знань лише частково розкривають окремі елементи досліджуваного явища, що не дозволяє повною мірою оцінити стан його теоретичного осмислення. За цих умов особливої актуальності набуває необхідність системного аналізу рівня наукової розробки питань кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України.

Насамперед слід акцентувати, що обсяг кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України визначається системою норм, які законодавчо закріплені у різних розділах Особливої частини КК України. Ще одне застереження: як буде обґрунтовано у наступних частинах роботи, увагу приділятимемо аналізу кримінально-правових норм (складів кримінальних правопорушень), передбачених ст.ст. 113, 194, 194-1, 258, 270-1 та 292 КК України. Зазначені кримінально-правові норми, стали предметом аналізу в науково-практичних коментарях КК України [89; 92; 125] і підручниках з Особливої частини кримінального права України [90; 59; 84].

Загалом питання кримінально-правової охорони енергетичної безпеки, які є актуальними нині, розглядалися насамперед на рівні наукових статей. Тому проаналізуємо праці, які слугують основою для нашого дослідження щодо охорони енергетичної безпеки. Водночас варто зазначити, що наявна література щодо відповідальності за такі кримінальні правопорушення зводиться до окремих абзаців у підручниках і невеликих за обсягом розробок, коментарів, які не повною мірою відображають досягнення теорії кримінального права в дослідженні складів кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку України.

Тому вважаємо за необхідне зробити акцент на наукових працях, які характеризують та описують ознаки, притаманні для кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки. Аналіз наукових праць

проведемо у площині задекларованих нами складів кримінальних правопорушень, не виходячи за межі досліджуваної тематики.

У цьому аспекті слід виокремити працю Д. С. Артеменка [6], в якій автор досліджує проблеми щодо розмежування складів злочинів, передбачених ст. 113 (диверсія) і ст. 258 (терористичний акт) КК України. Здійснює характеристику шляхом аналізу законодавчої бази, норм КК України, а також доктринальних досліджень науковців. У праці автор окреслює характерні труднощі кваліфікації вказаних злочинів за національним законодавством шляхом порівняльного аналізу передбачених норм і здійснює їх розмежування.

У своїй монографії О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)» зазначають, що дослідження судової практики дає підстави стверджувати, що у вироках українських судів фактично відсутні приклади притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ознаками складу правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, у формі бездіяльності. Водночас така ситуація не означає, що вчинення диверсії шляхом бездіяльності є принципово неможливим. Із науково-теоретичного погляду, за наявності відповідних умов та обов'язку діяти, бездіяльність також може розглядатися як спосіб реалізації цього кримінального правопорушення, хоча на практиці подібні випадки наразі не отримали належного відображення [10].

Науковці О. З. Мармура та О. Ф. Пасека у своїх наукових працях [103; 212] звертають увагу на недоліки регламентації відповідальності за диверсію за законодавством України. Акцентують на недосконалості складу цього кримінального правопорушення, оскільки у багатьох випадках зміст ознак цього суспільно небезпечного діяння законодавчо не визначено, а доктрина кримінального права щодо цього аспекту чітких відповідей не дає. Встановлено, що вказані проблеми виникають із визначенням предмета складу цього кримінального правопорушення, форм об'єктивної сторони, моменту

його закінчення, встановлення такої обов'язкової для цього складу ознаки суб'єктивної сторони, як мета. Окрім того, вказано на наявність низки проблемних аспектів у судовій практиці щодо тлумачення положень складу диверсії провозастосувачем. Також наголошується, що однією з істотних проблем відповідальності за диверсію є надмірна диференціація відповідальності в кримінальному законодавстві України за схожі, а подекуди аналогічні, діяння. З огляду на це розглянуто низку суміжних складів кримінальних правопорушень, а також визначено ключові відмінності між ними. Своєю чергою, О. Р. Пелешак досліджує кібердиверсію як форму сучасної диверсійної діяльності [140].

Теоретичні та прикладні аспекти охорони енергетичної безпеки знайшли відображення у дисертації О. А. Чувакова. В роботі здійснено комплексне наукове дослідження злочинів проти основ національної безпеки України і визначені відповідні межі злочинних посягань на основі національної безпеки України з урахуванням сучасних геополітичних реалій. Обґрунтовано правову регламентацію відповідальності, здійснено комплексний аналіз положень, що визначають сутність і зміст понять «безпека» – «державна безпека» – «національна безпека» [197].

Щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України, то важливою у дослідженні енергетичної безпеки є дисертаційна робота М. В. Мартишка на тему «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна» [107], а також інші наукові праці цього науковця [108]. Автор акцентує на особливості кримінально-правової характеристики умисного знищення чи пошкодження майна, передбаченого ст. 194 КК України. Аналізує елементи основного складу кримінального правопорушення, розкриває проблемні питання кваліфікації кваліфікуючих ознак умисного знищення чи пошкодження майна, а саме вчинення цього злочину шляхом підпалу, вибуху, іншим загальнонебезпечним способом, що заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Також варто виокремити дисертаційну роботу Р. А. Бориславського на тему «Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України» як системне і комплексне дослідження диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України. В роботі поглиблено досліджено питання про поняття, види та засоби диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України, розкрито проблеми застосування таких засобів та удосконалення статей кримінального закону, які їх містять. Аналіз наявних доктринальних визначень таких понять, як «знищення» та «пошкодження» майна дає підстави виокремити певні істотні ознаки, які притаманні кожному з них, зокрема що обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Автор зазначає, що визначення цих понять мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК України і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків [14].

Важливе місце в дослідженні кримінально-правової охорони відіграє монографія І. Б. Газдайки-Василишин «Некорисливі злочини проти власності» [37] та наукова стаття у співавторстві з О. Ю. Татаровим [184]. І. Б. Газдайка-Василишин розглядає актуальні проблеми теоретичного і практичного характеру щодо складів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України. Здійснює юридичний аналіз складів некорисливих злочинів проти власності, їх відмежування від суміжних складів злочинів, пропонує окремі правила кваліфікації цієї групи злочинів. У роботі розглядається нормативно-правове регулювання, пропонується низка змін до чинного кримінального законодавства.

Щодо нових наукових досліджень, які були здійснені протягом останніх трьох років, то важливе місце під час дослідження кримінально-

правової охорони енергетичної безпеки посідають праці професорів О. О. Дудорова та Р. О. Мовчана [57; 58]. У своїх роботах вченими розглянуто питання про перспективи кримінально-правових заборон, присвячених відповідальності за знищення або пошкодження майна. Констатовано різновекторність відповідних теоретичних пропозицій, проаналізовано ті, що спрямовані на виключення з кримінального закону відповідних спеціальних норм, з'ясовано недоліки таких пропозицій. Піддано критиці окремі положення проєкту нового Кримінального кодексу України. Висловлено міркування щодо оптимальних варіантів вирішення проблем у законодавчій площині.

Щодо інших робіт, які є порівняно новими та важливими у дослідженні кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України, то це праці А. В. Семенюк-Прибатень [173; 174], О. М. Шармар [200; 201].

Проблематика кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України є предметом наукового інтересу і в рамках дослідження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України. Д. О. Распутній у своїх працях досліджує проблематику протидії правопорушенням, пов'язаним із паливно-енергетичним комплексом в Україні. Частково аналізує питання проблеми кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України, та суміжних, тотожних за родовою ознакою кримінальних правопорушень. Зауважує, що в більшості випадків це проблеми, пов'язані з нечітким виокремленням об'єкта, об'єктивної, суб'єктивної сторін правопорушення [169; 170].

Попри наявний науковий доробок, питання кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України залишається недостатньо розробленим. Н. О. Сербіна у дисертації «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» [176] акцентує на теоретичних та практичних питаннях кримінально-правової характеристики умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. В роботі

розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, охарактеризовано кваліфікуючі ознаки злочину та виявлено відмінність умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства від суміжних злочинів. Також доцільно виокремити праці Р. О. Мовчана [116], С. В. Незнайка [130; 131; 132; 133].

Теоретико-правові та прикладні проблеми кваліфікації заволодіння нафтою шляхом несанкціонованих врізок у магістральні або виробничі нафтопродуктопроводи, а також особливості кримінально-правової оцінки необережного їх пошкодження досліджуються Я. І. Соловієм [179]. Водночас С. В. Незнайко у своїй дисертації наголошує на тому, що з погляду системності кримінального закону для нас ще менш зрозумілим є факт передбачення відповідальності за посягання на об'єкти ЖКГ та об'єкти електроенергетики, які також можна вважати складовими об'єктів ЖКГ, не лише в різних статтях, а й у різних розділах Особливої частини КК України. Стверджує, що ст. 292 КК України покликана забезпечувати кримінально-правову охорону фактично тих же суспільних відносин, що й ст. 194-1 та ст. 270-1 КК України. Зазначає, що мета є тією ознакою, яка дозволяє відмежувати злочини, передбачені ст. 113 та ст. 270-1 КК України [132, с. 35].

Як бачимо, вказані науковці аналізували лише окремі питання кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України.

Особливо варто виокремити посібник «Основи кваліфікації злочинів» за редакцією М. І. Панова [136], в якому приділено значну увагу аналізу кваліфікації злочинів за елементами й ознаками складу злочину – об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною злочину. Розглянуто спеціальні положення кваліфікації злочинів: залежно від стадій їх вчинення, співучасті, множинності злочинів; при конкуренції кримінально-правових норм. Нинішнє кримінальне законодавство та пеналізаційна практика вимагають переосмислення сучасного механізму реалізації кримінальної заборони задля того, щоб підвищити ефективність

кримінального примусу, досягти справедливості та доцільності його застосування щодо кримінальної відповідальності за посягання на елементи енергетичної інфраструктури [39; 105].

Зазначені праці можуть стати підґрунтям для формування системного підходу з метою вирішення проблем кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України. Не применшуючи значення цих робіт, слід вказати, що дотепер в Україні відсутні комплексні монографічні дослідження кримінальної відповідальності за посягання на енергетичну безпеку.

1.2. Енергетична безпека як об'єкт кримінально-правової охорони.

Дослідження енергетичної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони вимагає з'ясування двох питань. Найперше слід з'ясувати зміст та обсяг самого поняття «енергетична безпека». Своєю чергою, розуміння сутності енергетичної безпеки, її елементів дасть змогу виявити ті норми КК України, які безпосередньо спрямовані на охорону цього феномену.

В наукових працях як сучасного періоду, так і минулого можна знайти чимало підходів до трактувань поняття «безпека» та його визначень. Як зазначається в одній зі сучасних наукових праць, присвяченій дослідженню феномену безпеки, «визначень безпеки стало вже так багато, що часом незрозуміло, яке з них брати за основу, досліджуючи ту чи іншу безпекову проблему» [79]. Наприклад, Л. Коженювський лаконічно пише, що безпека – це об'єктивний стан об'єкта, що полягає у відсутності загрози та можливості її виникнення [207, с. 76]. Натомість І. Ф. Корж пропонує об'ємну дефініцію, вказуючи, що в соціальному розумінні безпека означає збалансованість функціонування соціальної, антропогенної, природної чи іншої системи, в умовах якої людина спроможна своєчасно виявити і мінімізувати негативний вплив або уникнути наявних та потенційних загроз, що дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток [79].

Такий підхід автора прогресивний в тому, що передбачає розуміння того, що загрози існують завжди, водночас вжиття певних заходів здатне мінімізувати чи нейтралізувати їхній вплив. Відтак саме з такого загальнотеоретичного розуміння поняття безпеки будемо виходити в межах об'єкта цього дослідження.

Об'єктом нашої розвідки є конкретна сфера безпеки – енергетична безпека. Розуміння сутності цього поняття, з одного боку, дасть змогу окреслити коло кримінальних правопорушень, що так чи інакше посягають на енергетичну безпеку, а з іншого – зрозуміти характер суспільної небезпечності відповідних діянь. Відтак розглянемо енергетичну безпеку більш детально.

Незважаючи на те, що проблематика енергетичної безпеки у широких колах стала популярною лише останнім часом, насамперед через війну в Україні, в науці цей феномен вивчається тривалий час, і йому присвячено чимало наукових праць. Він, зокрема, розглядався у різноманітних контекстах. Дослідники вивчали це явище через призму таких галузей, як: економічна, екологічна, політична, правова, психологічна, технічна, соціологічна.

Мабуть найактивніше поняття та зміст енергетичної безпеки розробляли вчені-економісти. Наприклад, А. М. Стельмашук, вивчаючи механізми сталого розвитку та проблематику економічної безпеки, під енергетичною безпекою розуміє наявність економічного суверенітету країни щодо забезпечення себе паливно-енергетичними ресурсами [182, с. 274]. Таке трактування виглядає надто вузьким. Ширше аналізоване поняття розглядає І. М. Мазур, висновуючи, що під енергетичною безпекою потрібно розуміти стан енергетичної системи, для якого характерні енергоефективність споживання, енергоощадність та енергозабезпеченість економіки, ефективність енергопостачання і розподілу паливно-енергетичних ресурсів [98, с. 306]. В. В. Микитенко розкриває систему енергетичної безпеки держави як поєднання економічного, політичного, ресурсного, техніко-технологічного та енергетичного потенціалів, а також наукового, організаційного, управлінського, географічного та інших факторів. Такий підхід, за висновками

авторки, дає змогу поглибити можливості вивчення процесів, пов'язаних зі змінами в енергетичній сфері [112]. Водночас для сфери кримінально-правового регулювання, як видається, це не так важливо.

Зазначені автори енергетичну безпеку розглядали як елемент економічної безпеки. Водночас сьогодні очевидно, що питання енергетичної безпеки не вичерпуються виключно забезпеченням безпеки економічної.

Низка підходів до трактування поняття енергетичної безпеки включають політичну складову. У монографії за редакцією А. К. Шидловського та М. П. Кавалко автори визначають енергетичну безпеку у двох контекстах: як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантує її повноцінну життєдіяльність, та як стан безпеки енергетичного комплексу і здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки та енергетичну незалежність держави [137, с. 370]. В. І. Коданьов пише, що енергетична безпека гарантується через досягнення стану стабільного, ефективного, технічно надійного, економічно обґрунтованого та екологічно прийняттого забезпечення держави енергетичними ресурсами, створення умов для формування та реалізації державної політики щодо захисту національних інтересів у енергетичній сфері [73].

В окремих працях автори виокремлювали й соціальну складову. Так, Бобров Є. А., проаналізувавши різні підходи до визначення змісту поняття енергетичної безпеки, прийшов до висновку, що досліджуване поняття характеризується як: стан захищеності громадян, суспільства, економіки від загроз незадовільного енергозабезпечення; стан захищеності інтересів держави та суспільства в енергетичній сфері; та стан захищеності систем енергозабезпечення у різних умовах [11]. Тут варто зазначити, що автор згадує про захист систем енергозабезпечення.

За висновками О. М. Суходолі, енергетична безпека полягає у спроможності задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах технічно надійним, економічно ефективним і прийнятним, з точки зору екології, способом, і тим самим забезпечити стаке функціонування економіки як в

нормальних, так і кризових умовах, а так само захищати суверенітет держави за захист національних інтересів [181]. Таким чином, автор додає ще й екологічну складову.

Подібно розглядає досліджуване явище М. Г. Земляний – як захищеність держави від загроз енергетичного характеру, що забезпечується достатнім, надійним і безпечним постачанням економіки та населення енергоресурсами; неможливістю суттєвого внутрішнього та зовнішнього тиску на керівництво держави, пов'язаного з енергетичною сферою; прийнятним рівнем шкідливого впливу на довкілля від виробництва та використання енергії; відсутністю пов'язаної із енергетичною сферою соціальної напруги в суспільстві [64].

Своєю чергою, А. Ю. Дейна визначає енергетичну безпеку через призму діяльності суб'єктів забезпечення енергетичної безпеки – як комплекс взаємопов'язаних та збалансованих заходів (наукового, практичного, економічного, екологічного та правового характеру), які гарантують повне і безперервне задоволення потреб держави в паливно-енергетичних ресурсах необхідної якості та кількості в потрібний час, у потрібному місці та за будь-яких умов, можливість економіки країни забезпечити ефективність у використанні енергоресурсів та можливість налагодження зовнішньоторговельних зв'язків у контексті торгівлі енергоресурсами [53].

У праці І. О. Турбіної енергетична безпека розглядається як забезпечення потреб економіки і населення паливно-енергетичними ресурсами із дотриманням екологічних норм, що передбачає мінімізацію шкідливого впливу на довкілля, підвищення енергоефективності та перехід на екологічно чисті джерела [189, с. 39]. Такий підхід авторки передбачає, по-суті, виключно соціальний та екологічний контекст.

Розглянемо міркування польських вчених щодо змісту поняття енергетичної безпеки.

Так, В. Боярські виокремив три моделі енергетичної безпеки: 1) енергетична безпека для некомерційного споживача – забезпечення можливостей для окремого індивідуума з урахуванням вартості, терміну та

необхідного обсягу джерела енергії; 2) енергетична безпека для комерційного споживача – спроможність задовольняти попит на енергію для конкретних виробничих клієнтів таким чином, щоб видатки на придбання серйозно не вплинули на ціну виробленої продукції; 3) енергетична безпека окремого регіону або держави в цілому – сукупність енергетичної безпеки всіх рівнів, для усіх споживачів та клієнтів з урахуванням періоду і тривалості використання [204].

Й. Браун пише, що енергетична безпека – це стан економіки, який дозволяє задовольнити діючу та перспективну потребу споживачів на паливо та енергію технічно та економічно обґрунтованим чином [209]. К. Сохацка розглядає енергетичну безпеку як забезпечення стабільного постачання палива та енергії на рівні, що гарантує задоволення потреб вітчизняних енергетичних ресурсів, та шляхом диверсифікації джерел та напрямків поставок сирої нафти, рідкого та газоподібного палива [213].

Я. Мацієвські та О. Новачик виокремлюють чотири складові безпеки: 1) безпека джерел енергії; 2) безпека транспортування енергії; 3) безпека ціноутворення; 4) безпека ефективного (заощадливого) використання власних, вітчизняних ресурсів енергії [209, с. 171]. Подібну думку обстоює і Д. Пабіняк, наголошуючи, що для формування високого рівня енергетичної безпеки вкрай важливо визначити потенційно негативні фактори, щоб належним чином реагувати на наслідки цих загроз. До найнебезпечніших ризиків, які можуть виникнути в Республіці Польщі, автор на перше місце висуває загрози потенційного переривання поставок енергії із-за кордону [210, с. 46].

В. Ліс навів умови, від яких залежить енергетична безпека:

- 1) об'єм енергетичних джерел, що знаходиться лише у внутрішньому розпорядженні держави;
- 2) різновиди напрямів транспортування;
- 3) обсяг паливних сховищ;
- 4) функціональність існуючої інфраструктури транспортування;
- 5) відповідність екологічним вимогам;

- 6) розвиток ресурсів акумулювання енергії;
- 7) стабільність економічних відносин держави;
- 8) стабільність транспортування зовнішніх (закордонних) джерел енергії [208, с. 15].

Поняття енергетичної безпеки, хоч і не абсолютно вдало, розкривалося й на нормативному рівні [44]. Відповідно до Кодексу системи передачі, затвердженого постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, енергетичною безпекою є такий стан електроенергетики, за якого гарантується технічно й економічно безпечне задоволення поточних та перспективних потреб споживачів у енергії в необхідних обсягах і належної якості як у звичайних умовах, так і в умовах надзвичайних ситуацій та внутрішнього і зовнішнього характеру [74]. Така нормативна дефініція за змістом є значно вужчою, порівняно з тим, як це поняття розглядається в теорії, адже стосується лише однієї складової енергетичної галузі – електроенергетики.

Згідно з Правилами охорони праці, під час експлуатації магістральних трубопроводів для транспортування рідкого аміаку (аміакопроводів), затверджених Наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці, енергетична безпека – це такий стан електроенергетики, за якого гарантується технічно і економічно безпечне задоволення як поточних, так і перспективних потреб споживачів в енергії, а також охорона природного середовища [145]. Визначення такого ж змісту було й у Законі України «Про електроенергетику», який втратив чинність [150]. Зазначена дефініція подібна до попередньої, але включає екологічний аспект.

Стратегія енергетичної безпеки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 року, визначила енергетичну безпеку як захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом у нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [180].

Ця дефініція особлива тим, що йдеться виключно про доступ до джерел енергії (доступ до самої енергії чомусь упускається). Водночас варто звернути увагу на те, що ключовим у цьому визначенні є захищеність національних інтересів, що прямо вказує на зв'язок феномену енергетичної безпеки із категорією національної безпеки. За висновками авторів аналітичної доповіді «Визначення рівня енергетичної безпеки України», енергетична безпека безпосередньо належить до сфер національної безпеки, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку національної економіки, держави і суспільства задля зростання рівня життя населення як фундаментального національного інтересу [19, с. 8].

Закон України «Про національну безпеку» окремо не використовує поняття енергетичної безпеки, однак це зовсім не означає, що остання не є елементом національної безпеки. Ч. 4 ст. 3 цього Закону вказує, що державна політика у сфері національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, державної, зовнішньополітичної, економічної, екологічної, інформаційної безпеки, кібербезпеки та безпеки критичної інфраструктури, а також інші сфери [157]. Звісно, виходячи із проведеного дослідження поняття енергетичної безпеки, ця сфера більшої чи меншою мірою переплітається з усіма переліченими сферами [2]. В контексті цього дослідження окремо слід звернути увагу на безпеку критичної інфраструктури. Адже, відповідно до ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру», енергозабезпечення є однією з тих життєво важливих функцій, порушення яких заподіює негативні наслідки національній безпеці України [156].

На основі аналізу та узагальнення трактувань поняття енергетичної безпеки у правовій доктрині та законодавстві, вивчених в межах проведення окремих досліджень питань нормативного врегулювання забезпечення енергетичної безпеки [46; 47], а також обраної концепції поняття безпеки, можна виокремити такі елементи енергетичної безпеки держави.

1. Здатність забезпечити себе енергетичними ресурсами у достатніх для функціонування і розвитку економіки та забезпечення населення обсягах.

Йдеться про можливість держави видобувати чи отримувати іншим чином наявні в неї енергетичні ресурси, а також придбавати їх на зовнішніх ринках за оптимальними цінами, враховуючи вартість їхньої доставки в Україну.

2. Підтримання державою економічного суверенітету у забезпеченні себе паливно-енергетичними ресурсами та можливість налагодження зовнішньоторговельних зв'язків щодо торгівлі енергоресурсами. Як свідчить набутий досвід, залежність в цьому плані від інших держав, а також недиверсифікованість ринків та шляхів постачання ресурсів може призводити до негативних наслідків, зокрема бути інструментом «гібридної війни».

3. Змога забезпечити незалежність в частині генерації енергії. Як свідчать останні події щодо співпраці з Угорщиною та Словаччиною, постачання електроенергії з-за кордону може залежати від політичної ситуації всередині країн постачальників і визначатися не стільки економічними чинниками, скільки певними ідеологічними моментами.

4. Здатність до енергоефективного використання енергетичних ресурсів та енергії. Особливо актуально в умовах обмеженості тих або інших видів енергетичних ресурсів. Енергетична ефективність назагал – це кількісне співвідношення між роботами, товарами, послугами або енергією на виході і витраченою енергією на вході [151]. Як зазначають В. І. Вороненко, О. В. Кобатко та О. І. Карінцева, енергетична ефективність – це ключовий напрям забезпечення енергетичної безпеки України, надто під час війни. Впровадження енергоефективних технологій та застосування систем управління енергоспоживанням забезпечить зменшення залежності від імпорту енергоресурсів, знизить витрати на енергію, покращить екологічну ситуацію та ще й стимулюватиме інновації [35]. На думку Л. В. Запашук, підвищити енергетичну ефективність виробництва можна за допомогою комплексного вжиття таких заходів: проведення енергообстеження задля визначення ефективності енерговикористання та з'ясування потенціалу енергозбереження; впровадження системи енергетичного менеджменту; розробка програми підвищення ефективності енерговикористання та її

реалізація; моніторинг і визначення ефекту від реалізації запланованого заходу із енергозбереження [63].

5. Спроможність забезпечити ефективність транспортування енергії. Насамперед це стосується постачання електричної та теплової енергії. Ефективність постачання енергії полягає у забезпеченні споживачів енергією із найменшими втратами при транспортуванні. Забезпечується така ефективність шляхом впровадження сучасних технологій та обладнання для транспортування енергії, вчасною заміною та ремонтом систем транспортування енергії тощо (наприклад, у сфері транспортування електроенергії: встановлення проводів більшого перерізу чи більш ефективних типів проводів, трансформаторів із вищим коефіцієнтом корисної дії, компенсації реактивної потужності, підвищення напруги для зменшення сили струму; у сфері транспортування теплової енергії: використання труб із кращою теплоізоляцією, ізоляція існуючих теплотрас, усунення витоків теплоносія, встановлення індивідуальних теплових пунктів, гідравлічне балансування, використання пристроїв автоматичного регулювання подачі тепла).

6. Здатність забезпечити енергоощадність (енергозбереження). Йдеться про провадження державної політики, спрямованої на економію під час використання енергії шляхом зміни поведінки і звичок населення, а також юридичних осіб (на рівні підприємства чи установи, це може бути відмова від опалення приміщень у теплу погоду за відсутності такої потреби чи відмова від освітлення приміщень чи території, якщо в цьому немає потреби), а так само відмову від окремих напрямів нераціонального використання енергії (таким напрямом, зокрема, в глобальному вимірі постає використання електроенергії для майнінгу криптовалют за умов, коли невідновлювані енергетичні ресурси перетворюються на абсолютно віртуальні активи;). Енергоощадність слід відрізняти від ефективного використання енергії, де йдеться про використання меншої кількості енергії та енергетичних ресурсів для отримання того самого результату.

7. Спроможність забезпечити стабільність і технічну надійність постачання енергоресурсів та виробництва енергії. Це про здатність енергетичної системи безперервно забезпечувати споживачів енергією та паливом у необхідній кількості та належної якості. Тут і використання відповідних технологій та обладнання, і вчасне й ефективне реагування на нештатні ситуації, і дієвий контроль за станом енергосистеми.

8. Забезпечення та розвиток можливостей щодо зберігання енергоресурсів та енергії. Йдеться про побудову нових, утримання та реконструкцію існуючих газосховищ, нафтосховищ та інших місць зберігання енергетичних ресурсів, а також засобів акумуляції і зберігання надлишків електроенергії, що генерується існуючими в Україні потужностями. Як відомо, потужність генерації електроенергії в загальнодержавному вимірі коливається залежно від часу доби, погоди, кількості працездатних на конкретний момент об'єктів генерації тощо. Споживання електроенергії теж постійно коливається залежно від часу доби, дня тижня, температури навколишнього середовища. Це вимагає постійного балансування цих двох величин, що знижує ефективність виробництва енергії в цілому, а останнім часом навіть вимагає відключень споживачів від електроенергії. Засоби акумулювання електроенергії спроможні принаймні частково вирішити цю проблему.

9. Здатність забезпечити екологічну прийнятність способів і методів отримання енергетичних ресурсів та енергії, а також прийнятний рівень впливу на довкілля від використання енергії. Вочевидь, сюди входить належна оцінка впливу тих чи інших рішень на довкілля, прозоре та незаангажоване проведення екологічних експертиз, постійний моніторинг впливу на довкілля, припинення діяльності, яка завдає неприйнятної шкоди навколишньому середовищу.

10. Здатність забезпечити безпеку енергетичної інфраструктури (паливно-енергетичного комплексу). Йдеться про захист як від внутрішніх, так і зовнішніх загроз.

У контексті останнього із визначених елементів енергетичної безпеки доцільно з'ясувати коло об'єктів, що в сукупності утворюють енергетичну інфраструктуру. Закон України «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період» містить визначення поняття паливно-енергетичного комплексу (фактично є тотожним поняттю енергетичної інфраструктури в широкому значенні цього слова). Останній охоплює підприємства, установи й організації електроенергетичного, нафтогазового, ядерно-промислового та вугільно-промислового комплексів усіх форм власності [163], включаючи відповідні видобувні, виробничі та транспортні потужності.

Більш детальний перелік об'єктів енергетичної інфраструктури можна віднайти у Регламенті Європейської комісії «Про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору». Згідно з цим документом, до об'єктів енергетичної інфраструктури належать: інфраструктура щодо передачі і розподілу електроенергії, а також будь-яке обладнання чи установки, для безпечної, надійної й ефективної роботи такої інфраструктури, включаючи системи захисту, моніторингу та контролю напруги; сховища електроенергії (об'єкти, що використовуються для постійного чи тимчасового зберігання електроенергії в наземній, підземній інфраструктурі або геологічних майданчиках, якщо вони безпосередньо пов'язані з лініями електропередач, напругою 110 кВ або вище); будь-яке обладнання, лінії, кабелі, спрямовані на двосторонню цифрову комунікацію в режимі реального часу, інтерактивний і інтелектуальний моніторинг та управління виробництвом, передачею, розподілом та споживанням електроенергії в межах електромережі, з метою розробки мережі, що ефективно інтегруватиме поведінку і дії усіх підключених користувачів задля забезпечення економічно ефективної, безпечної, стабільної та надійної електроенергетичної системи; трубопроводи для транспортування і розподілу природного газу та біогазу; підземні сховища газу, з'єднані з газопроводами високого тиску; потужності для прийому, зберігання, регазифікації та декомпресії скрапленого природного газу або

стисненого природного газу; будь-яке обладнання і установки для безпечної, надійної та ефективної роботи системи транспортування газу; трубопроводи для транспортування сирої нафти; насосні станції і нафтоховища, що необхідні для роботи таких трубопроводів; будь-яке обладнання і установки, що необхідні для належної, надійної та ефективної роботи системи транспортування нафти, зокрема системи захисту, моніторингу і регулювання, а також пристрої для реверсного потоку; мережі трубопроводів для транспортування CO₂ до сховищ [146]. Водночас слід зазначити, що такий перелік передбачає енергетичну інфраструктуру у вузькому розумінні – виключно як об'єкти та засоби транспортування, розподілу і зберігання електричної енергії та енергетичних ресурсів.

До паливно-енергетичного комплексу (енергетичної інфраструктури в широкому розумінні), безумовно, слід відносити й об'єкти з видобутку паливно-енергетичних ресурсів (нафти, газового конденсату, природного газу, вугілля, торфу, урану), а також об'єкти, що здійснюють виробництво електроенергії (електростанції усіх видів: ТЕС, ГЕС, ГАЕС, АЕС, СЕС, ВЕС). Також до них потрібно відносити й об'єкти з виробництва теплової енергії та теплопостачання. При цьому під виробництвом теплової енергії слід розуміти господарську діяльність, пов'язану з перетворенням енергетичних ресурсів (будь-яких, в тому числі альтернативних джерел енергії) на теплову енергію з метою її продажу на підставі договору [162].

Звісно, йдеться не про будь-які об'єкти енергетичної системи. Вище ми пов'язали енергетичну безпеку із об'єктами, що належать до критичної енергетичної інфраструктури. Відповідно до Закону України «Про ринок електроенергії», такими об'єктами є об'єкти, необхідні для забезпечення безпеки і добробуту населення, інших важливих для існування суспільства функцій, руйнування чи інше виведення з ладу яких суттєво вплине на національну безпеку й оборону, навколишнє природне середовище і створить загрозу завдання людських жертв чи значних фінансових збитків, і які в

порядку, визначеному законодавством, віднесені до критичної інфраструктури [160].

Наступним кроком буде з'ясування питання кримінально-правової охорони енергетичної безпеки.

У чинному КК України немає окремого структурного елементу, присвяченого кримінально-правовій охороні енергетичної безпеки в цілому чи вище виокремлених її елементів, як і нема окремої статті, яка б передбачала загальну норму про посягання на енергетичну безпеку. Така ситуація цілком закономірна і не може вважатися прогалиною правового регулювання, адже КК України охороняє багато різноманітних сфер діяльності держави та суспільства, кожній із них не може бути приділено уваги в окремому розділі. Такий самий підхід бачимо й у законодавстві європейських держав [40; 42; 43].

Водночас більшість із виокремлених елементів енергетичної безпеки більшою чи меншою мірою перебувають під кримінально-правовою охороною.

Тут можна вирізнити декілька груп норм про ті чи інші посягання. Варто одразу зазначити, що при виділенні таких груп використовувався чіткий кримінально-правовий критерій.

Найперше слід назвати групу норм, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна або окремих типів об'єктів, що можуть налягати до критичної енергетичної інфраструктури. Такі діяння прямо посягають на останній з уже виділених елементів енергетичної безпеки. Ст. 194 КК України передбачає загальну норму про умисне знищення або пошкодження чужого майна, якщо такими діями заподіяно шкоди у великому розмірі. Ст. 196 КК України передбачає відповідальність за необережне знищення або пошкодження чужого майна, однак така норма може застосовуватися виключно якщо внаслідок таких дій було спричинено тяжке тілесне ушкодження або загибель людей. В іншому разі необережне знищення або пошкодження майна може тягнути відповідальність лише у випадках, якщо такі наслідки охоплюються іншою нормою КК України (Наприклад, за ст. 367 КК України «Службова недбалість»).

Окрім цього, КК України передбачає так би мовити низку «спеціалізованих» норм (чи є такі норми спеціальними щодо норми, передбаченої ст. 194 КК України, буде розглянуто в наступних розділах) про знищення або пошкодження певних видів об'єктів енергетичної інфраструктури, або ж об'єктів, серед яких можуть бути ті, що відносяться до енергетичної інфраструктури. Ст. 194¹ КК України передбачає відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики. Одним із наслідків, зазначених у диспозиції цієї статті, є загроза порушення нормальної роботи цих об'єктів, а відтак очевидно, що відповідна норма прямо охороняє енергетичну безпеку.

У ст. 270¹ КК України передбачено відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги», до житлово-комунальних послуг, зокрема, належать послуги з постачання і розподілу природного газу, електричної енергії, постачання теплової енергії жителям багатоквартирних будинків, житлових, садових, садибних та дачних будинків [152]. Кримінальна відповідальність, згідно із зазначеною норми КК України, настає, зокрема, в разі спричинення або створення загрози спричинення неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства. Щоправда, у ст. 270¹ КК України з числа перелічених зазначено лише об'єкти теплопостачання.

У ст. 292 КК України передбачено норму про відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних та промислових нафтопроводів, газопроводів, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, відводів від них, а також об'єктів, що технологічно пов'язані з ними, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також відповідних споруд, що призвели до порушення нормальної роботи перелічених трубопроводів [91].

До цієї групи також відносимо й норми про кримінальні правопорушення, що можуть бути спрямовані на знищення чи пошкодження певних об'єктів. Йдеться про диверсію (ст. 113 КК України) та терористичний

акт (ст. 258 КК України). Перше кримінальне правопорушення може бути спрямоване на руйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське або оборонне значення, до яких і можуть входити об'єкти енергетичної інфраструктури. Прикладом може слугувати вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/8061/25. Відповідно до викладених у вирокі обставин, засуджений за диверсію на виконання завдання представника російської федерації, використовуючи заздалегідь підготовлену запальну суміш, здійснив підпал електрощитової підстанції [20]. Зазначимо, що об'єкти енергетики можуть мати важливе не лише економічне, а й оборонне значення, оскільки від них залежать виробництво та постачання озброєння і військової техніки. Друге кримінальне правопорушення (терористичний акт), згідно зі ст. 258 КК України, може спрямовуватися на заподіяння значної майнової шкоди, в тому числі, звісно, шляхом знищення або пошкодження об'єктів енергетики. Наприклад, зі змісту вироку Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області у справі про терористичний акт за номером 653/484/18 випливає, що було заподіяно шкоду АТ «Херсонобленерго» [23]. Відрізняються диверсія та терористичний акт, як один від одного, так і від інших суміжних кримінальних правопорушень, вочевидь, виключно за метою: в диверсії – це ослаблення держави, а у терористичному акті – порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або ж привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного [91].

Другу групу норм, що забезпечують охорону енергетичної безпеки України, є норми про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, насамперед передбачені такими статтями: 364 «Зловживання

владою або службовим становищем», 364¹ «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 367 «Службова недбалість». Відповідальність за кожною із зазначених норм настає за умови заподіяння істотної шкоди або тяжких наслідків, що мають майновий характер (відповідно до останньої, також і у разі загибелі людини). Сюди слід також віднести норму, передбачену ст. 191 КК України, в частині привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем.

У засобах масової інформації періодично з'являються публікації про розкрадання коштів під час відновлення чи ремонту об'єктів електроенергетики, в тому числі тих, що зазнали пошкоджень у результаті обстрілів з боку держави-агресора, при будівництві інженерного захисту об'єктів енергетики. У судовій практиці чимало випадків розкрадань коштів, спрямованих на видобування енергоресурсів чи виробництва енергії. Наприклад, вироком Рівненського міського суду Рівненської області від 17 липня 2023 року керівника ТОВ «УКРТЕПЛО РІВНЕ» визнано винним і засуджено за заволодіння коштами, призначеними для виробництва теплової енергії [30].

Небезпечність таких кримінальних правопорушень може бути й значно вищою. У своїй історії держава мала чимало випадків укладення не вигідних договорів щодо постачання енергетичних ресурсів (що, вочевидь, не відбувалося без зловживань вищих посадових осіб). Безумовно, є й чимало випадків невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків, що завдало шкоди об'єктам енергетики. Наприклад, згідно з вироком Комінтернівського районного суду м. Харкова, обвинувачений, перебуваючи на посаді заступника начальника управління капітального будівництва АК «Харківобленерго», не вжив заходів щодо перевірки відповідності виконаних будівельно-монтажних робіт проєктним рішенням, відповідності обсягів виконаних робіт проєктно-кошторисній документації, не перевіряв факт виконання та обсяги прихованих робіт, не вніс передбачені його службовими

обов'язками вказівки та приписи підряднику ПП «Армакс Харків» щодо увідповіднення виконаних робіт за договором проєктно-кошторисній документації, підписав 12 Актів на закриття прихованих робіт, які фактично виконані не були, а далі, достовірно знаючи про реальні обсяги та вартість виконаних робіт, що не відповідають проєктно-кошторисній документації, підписав акт приймання виконаних будівельних робіт, знаючи про недостовірність внесених даних щодо реальної вартості виконаних робіт та обсягів виконаних робіт [24].

Звісно, що відомі широкому загалу та ті, що розслідуються правоохоронними органами випадки, – це лише «вершина айсбергу» службових зловживань та розкрадань, і наша держава і правоохоронна система лише на початку шляху забезпечення енергетичної безпеки у цій частині.

Загалом відповідні кримінальні правопорушення опосередковано можуть посягати чи не на всі виокремлені вище елементи енергетичної безпеки (за винятком, можливо, лише забезпечення енергозбереження).

Третю групу норм, що забезпечують охорону енергетичної безпеки, утворюють норми про кримінальні правопорушення, що полягають у порушенні певних спеціальних правил, в результаті вчинення який ймовірно заподіяння шкоди об'єктам критичної енергетичної інфраструктури та енергетичній безпеці в цілому, включаючи усі виокремлені вище елементи цього феномену. Йдеться про ст. 197 «Порушення обов'язків щодо охорони майна», ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля», ст. 267 «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 270 «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки», ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», а також ст. 274 «Порушення

правил ядерної або радіаційної безпеки». Цими нормами охоплюється необережне заподіяння шкоди енергетичній безпеці.

Четверту групу норм, вочевидь, складають норми про кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Тут варто згадати про кібератаку на енергетичну систему України 23 грудня 2015 року, внаслідок якої було вимкнено близько 30 підстанцій, а без електроенергії на кілька годин залишилися близько 230 тисяч споживачів «Прикарпаттяобленерго», постраждали й споживачі низки інших енергокомпаній. Подібні атаки мали місце й пізніше. Здійснювалися вони шляхом отримання доступу до автоматизованих систем промислового управління з використанням шкідливих програмних засобів. Будь-яке несанкціоноване втручання в роботу таких систем тягне кримінальну відповідальність за ст. 361 КК України «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж», незалежно від наслідків. Проте в разі заподіяння значної шкоди, створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення, інших тяжких наслідків такі діяння визнаються особливо тяжким злочином і за їх вчинення передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до 12 років, а якщо їх вчинено в умовах воєнного стану – позбавлення волі на строк від десяти до 15 років.

Окрім цього, як видається, шкода енергетичній безпеці може бути завдана й при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 363 КК України «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється».

П'яту групу утворює норма про воєнні злочини, передбачена ст. 438 КК України, яка і застосовується в ході кримінально-правової кваліфікації

уражень об'єктів критичної енергетичної інфраструктури з боку військових та воєнізованих формувань держави-агресора.

Окремо зазначимо, що нормами КК України охоплюється відповідальність за незаконне заволодіння об'єктами енергетичної інфраструктури, а також є окрема норма про незаконне заволодіння електричною або тепловою енергією. До перших можна віднести передбачені ст.ст. 189, 190, 191, 206² КК України. Водночас такі діяння самі по собі не заподіюють шкоди енергетичній безпеці. Наприклад, рейдерське захоплення підприємства з генерації електричної енергії не заподіє шкоди енергетичній безпеці, допоки воно не припинить виробляти електроенергію. Що ж до норми, передбаченої ст. 188¹ КК України («Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання»), то охоплені нею діяння завдають майнової шкоди надавачеві послуг постачання електричної чи теплової енергії, але на саму енергетичну безпеку не посягають (хіба що це мало б спричинити припинення діяльності самого підприємства у зв'язку з банкрутством).

Слід згадати й те, що КК України передбачає окрему норму про маніпулювання на енергетичному ринку (ст. 222² КК України). Досліджуючи питання кримінальної відповідальності за економічні злочини, Д. Каменський порівняв маніпулювання на енергетичному ринку із шахрайством, де одні учасники ринків вводять в оману інших, унаслідок чого правопорушники отримують незаконний прибуток, а потерпілі – матеріальні збитки [65, с. 506]. Звідси стає зрозуміло, що це посягання спрямоване проти економічної, а не енергетичної безпеки держави та проти власності.

Відтак проведене дослідження підтвердило, що енергетична безпека України є об'єктом кримінально-правової охорони і дозволило встановити, що таку охорону безпосередньо забезпечує ціла низка статей КК України.

Водночас слід констатувати, що повне, всебічне дослідження змісту та проблематики застосування усіх цих норм не можливе в межах здійснюваного дослідження. Враховуючи це, у наступному розділі роботи детально

розглянемо кримінально-правову характеристику лише тих правопорушень, що безпосередньо посягають на об'єкти енергетичної безпеки, а саме:

- 1) Стаття 113. Диверсія;
- 2) Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна;
- 3) Стаття 194-1. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики;
- 4) Стаття 258. Терористичний акт;
- 5) Стаття 270-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства;
- 6) Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів.

Висновки до першого розділу

Попри наявність наукових розробок у сфері дослідження енергетичної безпеки, питання її кримінально-правової охорони в умовах сучасних викликів, зокрема воєнної агресії проти України, залишається недостатньо розробленим та потребує комплексного наукового аналізу із дослідженням низки питань, вирішення яких обумовлено дискусіями, прогалинами та колізіями, а пошук шляхів їх подолання є пріоритетом цього дослідження.

Констатовано, що українському кримінальному законодавству не притаманна ознака закріплення конкретної норми, що передбачає кримінальну відповідальність за посягання на енергетичну безпеку України.

У рамках дослідження енергетичної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони проаналізовано значну кількість доктринальних підходів щодо трактування цього поняття, а також його нормативні дефініції у національному законодавстві. Проведене дослідження дало змогу виокремити складові феномену енергетичної безпеки, до яких слід відносити: 1) можливість забезпечити себе енергетичними ресурсами у достатній для функціонування і розвитку економіки та забезпечення населення обсягах;

2) підтримання економічного суверенітету у забезпеченні себе паливно-енергетичними ресурсами та можливість налагоджувати зовнішньоторговельні зв'язки в контексті торгівлі енергоресурсами; 3) здатність забезпечити незалежність в частині генерації енергії; 4) спроможність енергоефективного використання енергетичних ресурсів та енергії; 5) здатність забезпечити ефективність транспортування енергії; 6) здатність забезпечити енергоощадність (енергозбереження); 7) спроможність забезпечити стабільність і технічну надійність постачання енергоресурсів та виробництва енергії; 8) забезпечення та розвиток можливостей щодо зберігання енергоресурсів та енергії; 9) здатність забезпечити екологічну прийнятність способів і методів отримання енергетичних ресурсів та енергії, а також прийнятний рівень впливу на довкілля від використання енергії; 10) здатність забезпечити безпеку об'єктів паливно-енергетичного комплексу (об'єктів критичної енергетичної інфраструктури в широкому розумінні).

У контексті вивчення останнього з'ясовано, що до паливно-енергетичного комплексу (енергетичної інфраструктури в широкому розумінні) слід відносити: об'єкти з видобутку паливно-енергетичних ресурсів (нафти, газового конденсату, природного газу, вугілля, торфу, урану); трубопроводи для транспортування сирої нафти; насосні станції і нафтосховища, що необхідні для роботи таких трубопроводів; будь-яке обладнання і установки, що необхідні для належної, надійної та ефективної роботи системи транспортування нафти; трубопроводи для транспортування і розподілу природного газу та біогазу; підземні сховища газу, з'єднані із газопроводами високого тиску; потужності для прийому, зберігання, регазифікації та декомпресії скрапленого природного газу або стисненого природного газу; будь-яке обладнання для безпечної, надійної та ефективної роботи системи транспортування газу; об'єкти, що здійснюють виробництво електроенергії (електростанції усіх видів: ТЕС, ГЕС, ГАЕС, АЕС, СЕС, ВЕС); інфраструктуру щодо передачі і розподілу електроенергії, включаючи

обладнання для безпечної, надійної і ефективної роботи такої інфраструктури, обладнання для моніторингу і управління виробництвом, передачею, розподілом і споживанням електроенергії в межах мережі, системи захисту, моніторингу та контролю напруги; сховища електроенергії; об'єкти з виробництва теплової енергії та тепlopостачання; мережі трубопроводів для транспортування CO₂ до сховищ.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України

Проблематика об'єкта кримінального правопорушення є однією із найскладніших у контексті дослідження складу кримінального правопорушення. Поняття об'єкта складу кримінального правопорушення не розкривається, ба більше – не вживається у тексті КК України. Характеристика такого об'єкта у конкретних статтях Особливої частини КК України, як правило, не здійснюється. Проте, значення об'єкта складу кримінального правопорушення є вагомим. За висновками Р. С. Орловського та А. В. Пахомова, об'єкт кримінального правопорушення визначає характер і ступінь суспільної небезпеки, сприяє правильній кваліфікації вчиненого, забезпечує розуміння сутності кримінального правопорушення, його соціальної, політичної та юридичної природи [135].

Традиційно об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що спрямовано кримінально-протиправне посягання. З таким твердженням мабуть погодяться усі науковці. Водночас з приводу деталізації сутності даної правової категорії у доктрині немає єдності. Д. О. Балобанова та І. Б. Газдайка-Василишин виділили наступні концепції об'єкта, в межах яких останнім визнають: суспільні відносини; соціальна оболонка суспільних відносин; порядок суспільних відносин; правовідносини; соціальні блага; блага, інтереси і права; блага та суспільні відносини; правоохоронювані інтереси та блага особистості, суспільства або держави; сфери життєдіяльності людини [7, с. 6].

Звісно, цим перелік концепцій об'єкта кримінального правопорушення не вичерпується. Розробники проєкту нового кримінального кодексу пропонуючи включити поняття об'єкта кримінального правопорушення у текст закону, визначають його як соціальну цінність, якій спричинюється істотна, суттєва, значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода [165].

Є й чимало так би мовити «гібридних концепцій». Наприклад І. О. Бандурка пише, що це ті охоронювані кримінальним правом суспільні відносини, цінності, а також матеріальні та нематеріальні блага, на які посягає кримінальне правопорушення, завчаючи певної шкоди [8].

Як відзначив С. С. Колос, складність і багатогранність того, на що спрямовані кримінальні правопорушення та що підлягає кримінально-правовій охороні, фактично унеможливорює створення єдиної універсальної концепції об'єкта кримінального правопорушення, тобто такої, що дозволить точно визначити об'єкт будь-якого злочину [77, с. 197]. Тому цілком слушною можна вважати думку В. О. Навроцького, за якою кожна концепція має право на існування і жодна з таких концепцій не є однозначно неприйнятною або помилковою [190, с. 160].

За таких умов проблематика концептуального підходу до трактування об'єкта кримінального правопорушення має бути предметом окремого дослідження. В межах вивчення окремих складів кримінальних правопорушень доцільно обрати одну із обґрунтовуваних у науковій літературі концепцій і на її основі аналізувати склади кримінальних правопорушень, що охоплюються предметом дослідження.

Як зазначає С. С. Колос, в українській кримінально-правовій науці домінує позиція, згідно з якою об'єктом кримінального правопорушення визнаються суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом [77, с. 197]. Вказана позиція щодо розглядуваного елементу кримінального правопорушення наводиться у більшості монографічних досліджень та коментарів до Кримінального кодексу України, а також у навчальній літературі (підручниках, посібниках, лекційних матеріалах тощо).

Використати такий підхід у межах цього дослідження видається найбільш оптимальним рішенням.

Водночас варто зазначити, що і в межах зазначеної концепції бачення науковців дещо різниться. Наприклад, В. Я. Горбачевський об'єктом кримінального правопорушення вважає суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону, на які посягає кримінальне правопорушення та яким заподіюються чи які ставляться під загрозу заподіяння суспільно небезпечної шкоди [47, с. 51]. В. К. Грищук, вказуючи низку додаткових ознак, пише, що ним є охоронювані законом про кримінальну відповідальність позитивні, особливо цінні відносини, на які посягнув, посягає або може посягнути кримінальне правопорушення і яким заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода [49, с. 200]. Натомість М. Й. Коржанський зазначає локонічно, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються законом від злочинних посягань [80, с. 147]. Водночас вчений тут, вочевидь, веде мову не про об'єкт кримінального правопорушення, тобто суспільні відносини, яким завдано шкоди, а про об'єкт кримінально-правової охорони. Проте така стилістична різноманітність авторських тлумачень концепції «об'єкт – суспільні відносини», як видається, суттєвого значення при аналізі окремих складів кримінальних правопорушень не має.

Суспільні відносини як феномен, є складним, має певну структуру, яка дозволяє з'ясувати їхню сутність. З цього приводу П. Л. Фріс пише, що така структура передбачає: предмети (об'єкти), стосовно яких виникають суспільні відносини; суб'єкти (учасники, носії) суспільних відносин, ті, між ким суспільні відносини виникають; соціальний зв'язок, у якому проявляється зміст суспільних відносин [193, с. 76].

Окрім цього слід згадати й про класифікацію об'єктів. Традиційно виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень (так звана класифікація по вертикалі), іноді окремо ще називають видовий об'єкт, однак такий підхід не є загальноприйнятим.

Загальним об'єктом вважають усі суспільні відносини, що охороняються законодавством про кримінальну відповідальність [8]. Родовим об'єктом є виокремлені групи тотожних або однорідних суспільних відносин, що охороняються нормами окремого інституту Особливої частини кримінального права від однорідних кримінально-протиправних діянь [186]. Враховуючи, що окремі інститути Особливої частини регламентуються окремими розділами, родовий об'єкт визначається колом суспільних відносин, які охороняються певним розділом. І нарешті безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це ті конкретні суспільні відносини, які охороняються конкретною нормою Особливої частини КК України і яким завдається шкода внаслідок вчинення діяння, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення [76].

Окрім цього, безпосередні об'єкти кримінального правопорушення класифікують ще й по горизонталі. Як відзначають Д. Пташенко та А. Стрижевська, критерієм у цьому випадку виступає пріоритетність одного безпосереднього об'єкта порівняно з іншим у межах того самого складу кримінального правопорушення [167]. При цьому виділяють основний та додатковий об'єкти. З приводу додаткового об'єкта кримінального правопорушення І. І. Чугуніков пише, що ним має визнаватися об'єкт, охорона якого декларується одним із розділів Особливої частини та прямо передбачена нормою КК України поряд з основним об'єктом [195].

Своєю чергою додаткові об'єкти ще й поділяють на обов'язковий та факультативний. Як пишуть П. А. Воробей та О. В. Драган, юридична природа факультативного об'єкту полягає в тому, що при посягання на основний безпосередній об'єкт, кримінально-протиправне діяння може заподіювати шкоду й іншим відносинам; при цьому вбачається, що одне і те ж кримінальне правопорушення може альтернативно посягати на різні суспільні відносини [34].

Наступним кроком, використовуючи вищезазначені вхідні дані, а також напрацювання доктрини кримінального права з приводу окремих складів

кримінальних правопорушень, слід охарактеризувати об'єкти виділених у попередньому розділі шести кримінальних правопорушень.

Розпочнемо із характеристики об'єкта диверсії (ст. 113 КК України). Якщо виходити із назви розділу, в якому розміщена ця норма, то родовим об'єктом відповідного кримінального правопорушення є суспільні відносини з приводу забезпечення основ національної безпеки. Подібний лаконічний висновок робить і А. С. Климосюк [71]. У цьому руслі, але конкретизуючи, Р. Л. Чорний пише, що таким об'єктом є суспільні відносини, які заподіюють чи створюють загрозу заподіяння шкоди безпеці держави в політичній, економічній, науково-технологічній, інформаційній, соціальній, гуманітарній, екологічній, військовій і інших сферах [194, с. 469]. Водночас такий підхід критикує О. О. Кваша, вказуючи, що такий висновок призводять до надто широкого трактування об'єкта цих кримінальних правопорушень, адже воно охоплює чи не усі суспільні відносини, які охороняються КК України [68]. З такими аргументами авторки варто погодитись. Вчена, зокрема, пропонує перейменувати розділ I Особливої частини на «Злочини проти держави» [69]. За такого підходу родовим об'єктом даної групи кримінальних правопорушень, а відтак і диверсії, слід вважати суспільні відносини з приводу забезпечення захищеності держави.

Що ж до питання безпосереднього об'єкта диверсії, в науковій літературі представлено ще більше уявлень. В одному із досліджень зазначено, що найчастіше автори визначають таким об'єктом безпеку в економічній, екологічній та військовій сферах, а окремі до цього переліку додають ще безпеку життя та здоров'я людей, радіаційну безпеку та безпеку тваринного і рослинного світу [71]. Звісно є й інші міркування. Наприклад О. А. Чуваков приходить до висновку, що основним об'єктом диверсії є внутрішня безпека [196]. А. А. Климосюк пропонує виділяти безпосередній об'єкт щодо кожної форми вчинення диверсії: в разі вчинення дій, спрямованих на масове знищення людей, а також на поширення епідемій – відносини у сфері захисту життя населення; в разі вчинення дій, спрямованих на масове заподіяння

тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю людей – відносини з приводу захисту здоров'я населення; в разі вчинення дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення – відносини, з приводу забезпечення охорони цих об'єктів у економічній, військовій і інформаційній сферах; в разі вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення – відносини з приводу забезпечення безпеки території як особливої соціальної цінності; в разі вчинення дій, спрямованих на масове отруєння – відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я населення та тваринного світу; а в разі вчинення дій, спрямованих на поширення епізоотій та епіфітотій – суспільні відносини з приводу забезпечення охорони тваринного та рослинного світу відповідно [71].

Безумовно, форми вчинення диверсії значно відрізняються одна від одної, і коло суспільних відносин, на які посягає кожна з них, буде мати свої особливості. Водночас слід розуміти, що має бути якийсь критерій, який обумовив поєднання таких різних форм діяння у одній статті. До того ж, потрібно пам'ятати, що основний безпосередній об'єкт повинен знаходитися в межах родового об'єкта. У нашому випадку – суспільних відносин з приводу забезпечення захищеності держави. Враховуючи сказане слід зробити висновок, що безпосереднім основним об'єктом диверсії є суспільні відносини з приводу забезпечення захищеності держави у військовій, економічній та екологічній сферах. При цьому кожна із форм диверсії посягає, як правило. Відразу на усі або ж перші дві сфери. Своєю чергою виділені А. С. Климосюком об'єкти кримінального правопорушення є додатковими обов'язковими.

Родовим об'єктом умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), як і пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194 КК України), виходячи із місця розташування відповідних норм, є відносини власності як система суспільних відносин з приводу володіння користування чи розпорядження майном. Основним безпосереднім об'єктом умисного

знищення або пошкодження майна вчені, здебільшого, визнають або право власності або відносини власності, залежно від того, яке трактування об'єкта кримінального правопорушення вони підтримують. Як зазначає І. Б. Газдайка-Василишин, право власності і відносини власності є явищами різного порядку. Перше є відображенням відносин власності у правових нормах, що регулюють майнові відносини у суспільстві [37, с. 76]. Отже, якщо виходити із концепції «Об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини», право власності становить зміст суспільних відносин.

Додатковим обов'язковим об'єктом, у випадку умисного знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, є відносини з приводу захисту життя і здоров'я особи, а в разі використання загальнонебезпечного способу, вочевидь, ще й суспільні відносини з приводу забезпечення громадської безпеки.

В літературі також виділяють і додатковий факультативний об'єкт цього кримінального правопорушення. Таким визначають громадський порядок, екологічну безпеку, життя і здоров'я людини [84, с. 189]. Водночас коло таких суспільних відносин, на які може посягати умисне знищення чи пошкодження майна опосередковано через вторинні наслідки, вочевидь є широким, і пов'язане з особливістю самого майна, що було предметом кримінального правопорушення (наприклад пошкодження об'єктів енергетичної інфраструктури посягає на відносини з приводу забезпечення енергетичної безпеки, може посягати й на безпеку держави, громадську безпеку тощо; пошкодження транспортних засобів може посягати на суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки руху та безпеки експлуатації транспорту). Однак виділяти такі об'єкти немає змісту, адже у самій ст. 194 КК України про них не згадується у контексті жодної із ознак, і зі змісту норми вони не впливають. До посягання на такі об'єкти в окремих випадках вимагатиме додаткової кваліфікації за іншими статтями.

Безпосереднім об'єктом умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України) у навчальних та довідкових виданнях

зазвичай визнають, як і у попередній статті, право власності або відносини власності [84, с. 190; 104, с. 36]. В деяких виданнях автори уточнюють так би мовити сферу відносин власності. Наприклад вказується на відносини власності з належності об'єктів електроенергетики (в разі руйнування) і використання цих об'єктів (в разі пошкодження) [85; с. 92; 88, с. 179].

Водночас в науковій літературі є критика щодо визначення законодавцем об'єкта цього кримінального правопорушення. І. Б. Газдайка-Василишин, погоджуючись із тим, що пошкодження об'єктів електроенергетики завжди посягає на відносини власності на ці об'єкти, робить висновок, що в першу чергу істотна шкода заподіюється іншому об'єкту – відносинам експлуатації цих об'єктів. При цьому аргументом є те, що кримінальна відповідальність обумовлюється спричиненням чи створенням загрози спричинення порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинення небезпеки для життя людей. На основі цього вчена пропонує регламентувати відповідну норму у розділі XI Особливої частини, паралельно розширивши його назву (і родовий об'єкт відповідно) [38]. Попри слушність аргументів, таке рішення теж не виглядає бездоганим, адже в разі спричинення лише небезпеки для життя людей та відсутності загрози порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики, кримінальне правопорушення попросту не посягатиме на родовий об'єкт відповідного кримінального правопорушення.

Отже основним безпосереднім об'єктом умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є відносини власності, предметом яких є об'єкти електроенергетики.

Додатковим об'єктом умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, на думку авторів одного із підручників з кримінального права, є безпечне функціонування цих об'єктів і безпека життя людей [88 с. 179]. Такий висновок цілковито узгоджується із вказаними у ч. 1 ст. 194¹ КК України альтернативними наслідками цього кримінального правопорушення. Суспільні відносини з приводу забезпечення енергетичної безпеки в одному із навчальних посібників

визначені як один із можливих факультативних об'єктів розглядуваного кримінального правопорушення [84, с. 190].

Родовим об'єктом терористичного акту у наукових джерелах визначають по-різному. Наприклад О. В. Кириченко, О. М. Чорний та О. В. Шамара пишуть, що ним є загальна (враховують те, що окремі види громадської безпеки охороняються іншими розділами КК України) громадська безпека [70, с. 74]. Р. І. Брящей, та О. М. Чорний у спільній статті пишуть, що таким об'єктом є суспільні відносини у сфері забезпечення громадської безпеки [15]. Своєю чергою О. С. Попович пише про суспільні відносини, які забезпечують громадську (загальну) безпеку, яка, однак, є складником національної безпеки України [142]. У кожному разі мова йде про громадську безпеку, що узгоджується із положеннями чинного КК України в частині розташування відповідної норми. Водночас остання із наведених точок зору, як видається, обтяжує трактування об'єкта відповідної групи посягань. Адже громадська безпека, за О. В. Кириченко – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від шкідливих наслідків явищ соціального, природного чи техногенного характеру, а так само підтримка рівня такої захищеності, достатнього для нормального їх функціонування [69]. Своєю чергою національна безпека – це стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, при чому національними інтересами є життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян [157]. Відтак поняття громадської безпеки та національної безпеки наче й подібні, та кожне з них має свій контекст і смисловий відтінок. Зрештою, слід пам'ятати, що родовий об'єкт має бути однаковим щодо усіх кримінальних правопорушень, передбачених розділом IX Особливої частини, і тут же виникнуть сумніви чи усі кримінальні правопорушення, зокрема й

умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, що теж охоплюється предметом цього дослідження, посягають на національну безпеку.

Плюралізм поглядів можна відстежити й щодо визначення безпосереднього об'єкту терористичного акту. О. С. Попович лаконічно пише, що це суспільні відносини, які забезпечують громадську безпеку [142]. Р. І. Брящей, та О. М. Чорний вказують, що таким об'єктом є громадська безпека в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів [15]. Подібно О. О. Маслова визначає безпосереднім об'єктом терористичного акту загальну громадську безпеку як стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищеної небезпеки [109].

Своєю чергою В. П. Ємельянов робить висновок, що кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом є складними та багатооб'єктними, і посягають одночасно і на громадську безпеку, і на нормальне функціонування органів влади та управління, і на життя чи здоров'я, права та свободи громадян [61, с. 47–48] О. В. Кириченко, О. М. Чорний та О. В. Шамара пишуть про присуті фактичний безпосередній об'єкт терористичного акту (адже вказують, що таким він буде лише в разі поміщення аналізованої норми в окремому розділі), яким автори визначають безпеку суспільства і держави від терористичних загроз [70, с. 77]. Нетиповий підхід бачимо у праці В. Л. Соколовського, який об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 258-258² КК України вважає суспільні відносини у сфері терористичної діяльності окремих осіб чи угруповань [178, с. 187].

Як видається, при визначенні основного безпосереднього об'єкта терористичного акта слід виходити із двох моментів: місця розташування відповідної норми КК України (розділ IX Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки), а також сутності тероризму як явища. Лаконічно об'єкт даного кримінального правопорушення доцільно характеризувати як суспільні відносини з приводу забезпечення громадської безпеки в частині протидії терористичним проявам (захисту від загрози тероризму). Водночас такий

підхід, безумовно не дозволяє повною мірою зрозуміти сутність кримінального правопорушення, досягнути рівень його суспільної небезпечності, і тим більше, однозначно розмежовувати терористичний акт від інших подібних кримінальних правопорушень. Це свідчить про необхідність проведення спеціальних комплексних досліджень проблематики кримінальної відповідальності за терористичний акт.

За визначенням дослідників, додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини, власність, довкілля, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, нормальне функціонування підприємств, установ або організацій [15; 70, с. 74–75]. Водночас перші три, в контексті конкретного виду небезпеки, яка створювалася, є альтернативними обов'язковими, оскільки за відсутності небезпеки для життя чи здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди або настання інших тяжких наслідків, склад терористичного акту буде відсутній. До факультативних об'єктів терористичного акту слід віднести ті суспільні відносини, що можуть постраждати в разі досягнення вказаної у ст. 258 КК України мети: суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки держави, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян тощо.

Слід відзначити також, що чимало вчених вказують на неправильну розстановку пріоритетності об'єктів кримінально-правової охорони та пропонують перенести кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом до розділу I Особливої частини КК України [15; 68; 199, с. 236]. Також є ідеї передбачити відповідне кримінальне правопорушення у окремих, спеціально створених структурних елементах. Наприклад В. П. Ємельянов таким структурним елементом вбачає розділ XXI «Терористичні злочини» [61, с. 62]. О. В. Кириченко, О. М. Чорний та О. В. Шамара пропонують «Кримінальні правопорушення проти безпеки суспільства та держави від терористичних загроз») [70, с. 77]. Це ще раз підтверджує незавершеність кримінально-

правового вчення про терористичний акт, а також про громадську безпеку як об'єкт кримінально-правової охорони в цілому.

Безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства на думку І. Б. Медицького є належне функціонування об'єктів житлово-комунальної інфраструктури, за якого не заподіюється та не виникає загроза заподіяння шкоди правам і законним інтересам невизначеного кола осіб, а також іншим правоохоронюваним інтересам, як елемент громадської безпеки [111]. Такий же висновок робить і Н. О. Сербіна, однак, виключно з позиції розділу Особливої частини КК України (родового об'єкта), в якому регламентована аналізована норма. Водночас при цьому авторка доводить про доцільність розміщення відповідної норми у розділі, присвяченому кримінальним правопорушенням проти власності, цілком слушно посилаючись на те, що норми про посягання на об'єкти електроенергетики, а також інші об'єкти, що забезпечують інтереси держави і суспільства, регламентовані саме там [175].

Водночас Л. О. Мостепанюк, пише, що таким об'єктом є суспільні відносини з приводу гарантування громадської безпеки під час експлуатації та функціонування об'єктів житлово-комунального господарства [118]. Подібно за висновком І. Ю. Тур, В. І. Павликівського та М. І. Фіалки безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є ті суспільні відносини у сфері громадської безпеки, що виникають при функціонуванні, обслуговуванні та експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства [188, с. 17]. За таких підходів можна зробити хибне уявлення, що мова йде виключно про суспільні відносини, суб'єктами яких виступають виключно ті особи, які відповідають за експлуатацію та функціонування відповідних об'єктів. Хоча це абсолютно не так і, зрештою, підтверджується судовою практикою, адже зазвичай вчиняється сторонніми особами.

Своєю чергою, В. С. Незнайко в межах дисертаційної роботи прийшов до висновку, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, є суспільні відносини

власності, а громадська безпека лиш може виступати в якості додаткового факультативного об'єкта (автор так само виступає за доцільність регламентації відповідної норми у розділі, присвяченому кримінальним правопорушенням проти власності [131, с. 10]. Водночас попри слушність ідеї «перенесення» аналізованої норми у розділ VI Особливої частини, надавати першочергового значення у складі кримінального правопорушення проти громадської безпеки відносинам власності виглядає не правильно. Додатковим аргументом можна вказати й те, що умисне знищення чи пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства тягне кримінальну відповідальність не лише в разі заподіяння шкоди у великому розмірі, але й у разі спричинення чи створення загрози спричинення неможливості експлуатації таких об'єктів, порушення їх функціонування, чи створення небезпеки для життя або здоров'я людей, коли шкода власності може бути не настільки суттєвою.

Враховуючи сказане найбільш оптимальною видається перша із проаналізованих вище доктринальних позицій щодо об'єкта умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: визнання ним суспільних відносин з приводу забезпечення належного функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, при якому не заподіюється та не створюється загроза заподіяння шкоди правам і законним інтересам невизначеного кола осіб, інтересам суспільства та держави.

Відносини власності, безумовно, виступатимуть додатковим безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення, і, враховуючи, що посягання на такі відносини в разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270¹ КК України відбувається у всіх випадках, такий додатковий об'єкт є обов'язковим.

З приводу додаткового факультативного об'єкта, в контексті особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення в частині загибелі людини чи інших тяжких наслідків, погоджуємось із висновками І. Ю. Тур, В. І. Павликівського та М. І. Фіалки. Ним можуть виступати суспільні

відносини з приводу охорони життя і здоров'я людини, нормальної роботи підприємств, установ організацій, навколишнього середовища, а також безпеки руху [188, с. 18]. Не вбачається лише можливості посягання на суспільні відносини з приводу забезпечення громадського порядку.

Родовим об'єктом пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, вочевидь, є суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки руху та експлуатації транспорту. Як відзначає В. А. Мисливий, норми розділу XI Особливої частини КК України передбачають відповідальність і за знищення чи пошкодження транспортної інфраструктури, і за порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту. Відтак регламентація аналізованої норми саме у цьому розділі не викликає заперечень [114].

З приводу безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України варто відзначити, що це питання у кримінально-правовій доктрині вирішується майже одностайно. Автори визнають ним безпеку руху та експлуатації трубопровідного транспорту [1, с. 34; 4, с. 214; 93, с. 771; 123, с. 930]. З огляду обраної нами концепції об'єкта, мова йде про суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки руху та експлуатації трубопровідного транспорту. При чому зміст таких суспільних відносин утворює і абсолютна заборона протиправних посягання на об'єкти трубопровідного транспорту, а учасниками таких суспільних відносин є будь-які особи, включаючи працівників трубопровідного транспорту.

Додатковим об'єктом даного кримінального правопорушення можуть виступати суспільні відносини власності (в разі знищення або пошкодження предметів цього кримінального правопорушення), відносини з приводу захисту життя та здоров'я особи (в разі створення небезпеки для життя людей, спричинення загибелі людей чи інших нещасних випадків), з приводу охорони навколишнього середовища (якщо призвели до значного забруднення довкілля).

У структурі поняття об'єкта як обов'язкового елемента загального складу кримінального правопорушення фіксується й такі його факультативні ознаки як предмет кримінального правопорушення та потерпілий від кримінального правопорушення [135]. Серед аналізованих складів кримінальних правопорушень немає таких, що характеризуються «спеціальним потерпілим», а відтак, аналізувати дану ознаку недоцільно.

Предметом кримінального правопорушення найчастіше вважають речі матеріального світу, посягаючи на які або з приводу яких вчиняється кримінальне правопорушення. Водночас останнім часом ставиться питання щодо можливості визнання предметами кримінальних правопорушень тих феноменів, як мають певні цінність, однак не становлять річ [7, с. 14-15]. При цьому аргументи на користь такого підходу цілком слушні.

Загалом, зі складів кримінальних правопорушень, що досліджуються в цьому розділі не передбачає предмет як обов'язкову ознаку лише терористичний акт. У складі диверсії таких предметів можна виділити цілу низку. Інтерес в межах цього дослідження становлять об'єкти, які мають важливе народногосподарське значення, адже саме такими можуть визнаватися окремі об'єкти енергетичної інфраструктури. Тлумачення поняття об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення можна знайти в навчальній та довідковій літературі. Наприклад, в одному з найновіших науково практичних коментарів КК України такими визнаються об'єкти, від яких залежить життєдіяльність великих територій, нормальне функціонування цілих галузей економіки, органів державного управління. Як приклади наводяться електростанції, нафто-, газо-, нафтопродуктопроводи [93, с. 231]. Водночас відповідні визначення не є повними. Як влучно зазначає Т. І. Созанський, термінологія, що використовується у ст. 113 КК України не дає можливості розмежувати об'єкти, що мають важливе народногосподарське значення, від інших об'єктів народного господарства. Автор при цьому цілком слушно, на наш погляд, пропонує дати вичерпний перелік таких об'єктів у галузевих нормативно-правових актах [177]. Звісно, є

й інший спосіб вирішити цю проблему в разі залишення норми про диверсію в структурі КК України – використати для позначення аналізованого предмета диверсії інше поняття, яке має законодавчо врегульований зміст. Таким може бути поняття об'єкта критичної інфраструктури (визначається як важливі для економіки, національної безпеки та оборони об'єкти інфраструктури, системи, їхні частини та їх сукупність, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам) [156], або ж об'єкти певної категорії критичності. При кваліфікації диверсії сьогодні, до об'єктів, що мають важливе народногосподарське значення, як видається, однозначно слід відносити об'єкти I та II категорії критичності в розумінні Закону України «Про критичну інфраструктуру», оскільки їх знищення чи пошкодження, без сумніву може призводити до ослаблення держави, що і є метою цього кримінального правопорушення.

Предмет умисного знищення або пошкодження чужого майна – будь-яке рухоме або не рухоме чуже майно. Це дає змову визнавати предметом цього кримінального правопорушення будь-який об'єкт енергетичної інфраструктури чи його частину, якщо лише вони не є предметом кримінального правопорушення, передбаченого спеціальними нормами про умисне знищення або пошкодження майна. Такою, вочевидь, є норма, передбачена ст. 194¹ КК України. Предметом кримінального правопорушення тут є об'єкти електроенергетики. Згідно із Законом України «Про ринок електричної енергії» ними є електростанція (окрім ядерної частини атомної електростанції), електрична підстанція, електрична мережа та установка зберігання електроенергії [160].

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України є об'єкти житлово-комунального господарства. Зміст даного поняття визначений безпосередньо у статті. До таких об'єктів віднесено житловий фонд, об'єкти, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, об'єкти благоустрою, їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них) [91]. Предметом посягань на енергетичну безпеку з їх числа можуть виступати

об'єкти теплопостачання, виходячи із положень, викладених у попередньому розділі – ті, які відносяться до критичної інфраструктури.

Загалом, згідно Закону України «Про теплопостачання», об'єктами теплопостачання є теплогенеруючі станції або установки, теплоелектроцентралі, теплові електростанції, котельні, когенераційні установки, теплові мережі, які призначені для виробництва і транспортування теплової енергії, об'єкти та споруди, основне й додаткове обладнання, що забезпечує безпечну та надійну експлуатацію теплових мереж [162].

Найширше коло об'єктів енергетичної інфраструктури є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України: магістральні або промислові нафтопроводи, газопроводи, конденсатопроводи, нафтопродуктопроводи, відводи від них, а також об'єкти, споруди, засоби обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку і сигналізації, що технологічно пов'язані із вказаними трубопроводами (технологічне обладнання) [91]. Зміст цих понять достатньо розкрито у Законі України «Про трубопровідний транспорт» [163]. Відтак детально аналізувати зміст кожного із них недоцільно.

2.2. Об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України

У теорії кримінального права домінує позиція щодо розуміння змісту об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, згідно якої вона визначається як зовнішнє вираження кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та суспільно небезпечними наслідками (у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом), місцем, часом, способом, обстановкою, знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення [81, с. 103; 82, с. 133].

Об'єктивна сторона, без перебільшення є однією із найбільш інформативних ознак складу кримінального правопорушення, оскільки безпосередньо визначає діяння, яке законодавцем визначено як кримінально-протиправне [95, с. 90; 96 с. 103-104].

В залежності від конструкції складу кримінального правопорушення у доктрині кримінального права розмежовують кримінальні правопорушення з матеріальним та кримінальні правопорушення з формальним складом [95, с. 91; 96, с. 105].

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони кримінальних правопорушень з матеріальним складом, що посягають на енергетичну безпеку, відносяться: 1) суспільно небезпечне діяння, що виражається у конкретній формі; 2) суспільно небезпечні наслідки 3) причинний зв'язок між діянням і передбаченими в законі наслідками. Кримінальні правопорушення з формальним складом не потребують настання суспільно небезпечних наслідків, і є закінченими з моменту вчинення діяння, що посягають на енергетичну безпеку.

Враховуючи зазначене, варто дослідити та проаналізувати форми об'єктивної сторони кожного з визначених вище кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку України.

Проблемним аспектом відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики є питання можливості вчинення цих кримінальних правопорушень шляхом бездіяльності. У випадку зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України, все зрозуміло, адже у ч. 1 не конкретизовано дією чи бездіяльністю особа має вчинити це кримінальне правопорушення, а у ч. 2 прямо вказується, що «те саме діяння...», Це свідчить про можливість його вчинення як дією, так і бездіяльністю.

Натомість у ст. 194¹ КК України чітко визначено, що вчинити це кримінальне правопорушення бездіяльністю неможливо. Такий висновок можна зробити з огляду на те, що законодавець у диспозиції цієї статті вказав «умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці

дій...». Крім того, у ч. 2 та ч. 3 ст. 194¹ КК України теж є пряма вказівка на те, що з об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення можна вчинити виключно активними діями, адже в ч. 2 зазначено «ті самі дії...», а в ч. 3 «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті».

Аналогічна ситуація й у складі диверсії, адже об'єктивна сторона злочину полягає у «вчиненні вибухів, підпалів або інших дій». Відповідно, буквально тлумачення положень ст. 113 КК України засвідчує неможливість вчинення диверсії бездіяльністю.

Досліджуючи судову практику із цього питання, О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара, до прикладу, зазначають, що у вирокх судів України не простежуються випадки притягнення до відповідальності винних осіб за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, при бездіяльності. Проте дослідники вказують, що з теоретичної позиції, це не свідчить про абсолютну неможливість вчинення диверсії шляхом бездіяльності. Як аргумент автори наводять, що такі наслідки, як масове знищення людей, заподіяння їм тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, радіоактивне забруднення, масові отруєння, поширення епідемій, епізоотій, епіфітотій можуть стати результатом бездіяльності. У цьому разі винна особа може використовувати для вчинення диверсії як природні сили, так і відповідні процеси (дії машин, механізмів, невиконання службовою особою своїх службових обов'язків тощо) [10, с. 132].

Проводячи певну аналогію, О. А. Чуваков зазначає, що можливість вчинення диверсії бездіяльністю можна порівняти з умисним вбивством, яке вчинене бездіяльністю за умови, що на винну особу покладено обов'язок (службовий чи професійний), який вона з метою позбавлення життя іншої особи не виконує. Відповідно, не можна виключати випадок, за якого особа умисно не виконує свої обов'язки щодо запобігання екологічному, хімічному чи радіоактивному забрудненню, або ж знищенню чи пошкодженню відповідних об'єктів, у тому числі маючи на меті ослабити державу. Автор

зауважує, що зазначене свідчить про можливість вчинення диверсії шляхом бездіяльності [197, с. 291–292].

Отже, положення КК України в частині відповідальності за диверсію однозначно засвідчують той факт, що це кримінальне правопорушення може бути вчинене лише дією. Теорія, попри окремі протилежні думки деяких авторів, зазвичай поділяє таку позицію. Однак не складно уявити собі випадки вчинення знищення чи пошкодження об'єктів енергетики чи у межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113, чи у межах правопорушення, передбаченого ст. 194¹ КК України, бездіяльністю, до прикладу, коли особа умисно з метою знищення чи пошкодження таких об'єктів не вчиняє дій, які повинна була вчинити. Проте сьогодні положення КК України можливості притягнення особи до відповідальності за таку бездіяльність не передбачають.

Отже, виходить, що загальна норма (ст. 194 КК України) передбачає можливість умисного знищення або пошкодження майна як дією, так і бездіяльністю, а спеціальні норми -- лише дією. Особливо така ситуація незрозуміла з огляду на співвідношення ст. 194 та 194¹ КК України, які в основному відрізняються між собою лише предметом складу кримінального правопорушення. Про таку нелогічність згадується і в науковій літературі [87, с. 93].

Подібна проблема простежується й у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, адже законодавець у ч. 1 цієї статті чітко визначив «Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій», з огляду на що вбачається, що застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу можуть бути вчинені не лише активними діями, а утворюватимуть об'єктивну сторону цього злочину й інші дії. Відповідно, таке формулювання диспозиції складу терористичного акту виключає можливість його вчинення бездіяльністю. Проте знову ж таки не складно уявити вчинення окремих проявів терористичного акту шляхом бездіяльності. До прикладу, особа із визначеною у статті метою може не

вчинити дії, які зобов'язана вчинити, що призвело до вибуху певного об'єкта. За таких обставин особа, якщо вона не належить до категорії службових осіб, фактично опиняється поза межами дії кримінального законодавства і лише у разі настання наслідків, передбачених ст. 196 КК України, може підлягати кримінальній відповідальності.

Зауважимо на ще одному дискусійному аспекті. Частина перша ст. 258 КК України чітко визначає, що терористичний акт може бути вчинено лише за допомогою активних дій. Проте, законодавець чомусь при формулюванні спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за погрозу вчинення терористичного акту використовує термін «діяння», хоча якраз в частині погрози складно уявити приклад вчинення цієї форми об'єктивної сторони терористичного акту шляхом бездіяльності.

Відповідно, позиція законодавця щодо регламентації відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики є дещо нелогічною і непослідовною.

Проаналізувавши диспозиції досліджуваних статей, варто зазначити, що форми об'єктивної сторони у них суттєво не відрізняються, а деколи і співпадають одна з одною відрізняючись лише факультативними ознаками складу кримінального правопорушення, які в кожному складі кримінального правопорушення є обов'язковими ознаками і саме цим відрізняють один злочин від іншого. Зокрема посягання на енергетичну безпеку можливо вчинити такими діяннями, як:

- 1) вибухи (ч.1 ст. 113; ч.2 ст. 194; ч. 1 ст. 258);
- 2) підпали (ч.1 ст. 113; ч.2 ст. 194; ч. 1 ст. 258);
- 3) інші дії (ч.1 ст. 113; ч. 1 ст. 258);
- 4) інший загальнонебезпечний спосіб (ч.2 ст. 194; ч.2 ст. 194-1; ч.2 ст. 194);
- 5) знищення (ч.1 ст. 194, ч.1 ст. 270-1);
- 6) пошкодження (ч.1 ст. 194; ч.1 ст. 194-1; ч.1 ст. 270-1; ч.1 ст. 292);
- 7) руйнування (ч.1 ст. 194-1; ч.1 ст. 292);
- 8) застосування зброї (ч.1 ст. 258);

9) незаконне втручання (ч.1 ст. 292)

Варто зазначити, що в одних кримінальних правопорушеннях зазначенні діяння являються лише формою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а в інших кримінальних правопорушеннях можуть бути способом вчинення злочину та утворюють кваліфікований склад кримінального правопорушення. Для прикладу при вчиненні диверсії та терористичного акту вибухи й підпали є формами об'єктивної сторони, проте вчинення таких самих дій відносно елементів енергетичної безпеки України при вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 194 КК України є способом вчинення злочину (а не формою об'єктивної сторони), в свою чергу утворюючи кваліфікований склад кримінального правопорушення.

Далі детально проаналізуємо кожну з цих форм об'єктивної сторони.

Вибух. Різні науковці по різному трактують поняття вибуху. Зокрема, на думку А. В. Сакуна, це спеціально викликане фізико-хімічне явище, що супроводжується миттєвим викидом величезної енергії руйнівного характеру у вигляді ударної хвилі гарячих газів, запалення навколишніх речовин, небезпечних для життя і здоров'я людей, які призводять до знищення і (або) пошкодження майна [171, с. 13]. На думку авторів одного із науково-практичних коментарів КК України – це процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміж уток часу, а вчинення вибуху – це ініціювання вибуху за допомогою вибухових речовин, вибухових матеріалів, бойових припасів фабричного виготовлення або саморобних [127, с. 607]. Відповідно до тлумачного словника, вибух – це хімічна реакція (розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь, тощо) з дуже сильним звуком, при якій за дуже короткий час розширюються утворені гази, спричиняючи велику руйнівну дію [134, с. 267]. Як зазначає О. М. Шармар, існують різні види вибухів: хімічний; ядерний; електричний; тепловий; кінетичний; пружного стиснення [201, с. 166]. Отож, під вибухом при посяганні на енергетичну безпеку варто розуміти — різновид горіння, що виникає внаслідок раптового розкладу або швидкого

згоряння речовини, під час якого за дуже короткий проміжок часу виділяється значна кількість теплової енергії, світла та газоподібних продуктів. Утворені гази створюють високий тиск на навколишнє середовище, що може спричинити руйнування об'єктів.

Підпал. Дане поняття теж тлумачать по різному. У науково-практичних коментарях кримінального кодексу за редакцією С. С. Яценка, а також М. І. Мельника, М. І. Хавронюка підпалом вважають знищення чи пошкодження майна вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів [129, с. 361; 122, с. 278]. В судовій практиці – підпалом вважають знищення або пошкодження майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам" [153]. Як зазначає О. Ю. Татаров та І. Б. Газдайка Васишин підпалом є свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів [184]. Особливістю такого підходу є застосування ними терміну «пожежа».

На законодавчому рівні поняття «підпалу» чітко не визначено. У законодавстві визначено, водночас розкривається поняття горіння – це екзотермічна реакція окислення речовини, яка супроводжується виділенням диму та (або) виникненням полум'я і (або) свічення, а також поняття пожежа – неконтрольоване горіння, що супроводжується знищенням матеріальних цінностей і (або) становить загрозу життю і здоров'ю людей [155], а також – неконтрольований процес горіння, внаслідок якого знищується або пошкоджується майно, природні ресурси, а також виникають небезпечні чинники, що створюють загрозу життю та здоров'ю людей, тварин, негативно впливають на навколишнє природне середовище [75]. Водночас вказані нормативні визначення не вказують на причини виникнення пожежі, зокрема на дії людини.

Отже, під поняттям «пожежа» доцільно розуміти явище, якому притаманні такі ключові ознаки, як підвищена небезпечність, здатність до

поширення в часі та просторі, а також відсутність повного контролю над процесом горіння. З огляду на це, підходи різних груп науковців до визначення терміна «підпал» є по суті тотожними та не містять принципових розбіжностей, відрізняючись лише рівнем узагальнення: більш стисле формулювання досягається шляхом використання категорії «пожежа».

На наш погляд, підпал як форма об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти елементів енергетичної безпеки України (в т.ч. як спосіб вчинення таких дій) характеризується сукупністю таких обов'язкових ознак: цілеспрямоване використання джерела вогню, подальше поширення горіння в часі та просторі, втрата контролю над процесом, а також його загальна небезпечність.

Сутність загальної небезпечності підпалу полягає в тому, що особа, ініціюючи процес горіння, фактично запускає руйнівний механізм, який здатен трансформуватися у пожежу та вийти з-під її контролю. Унаслідок цього виникає реальна загроза заподіяння значної шкоди, масштаби якої часто неможливо передбачити або обмежити.

Під «іншими діями» у ч. 1 ст. 113 та ч. 1 ст. 258 КК України доцільно розуміти протиправну активність, яка не пов'язана з прямим фізичним впливом на об'єкти енергетичної інфраструктури, однак створює загрозу стабільному функціонуванню енергетичної системи, порушує її цілісність, надійність або безперервність роботи. Такі дії можуть проявлятися у втручанні в процеси управління енергетичними об'єктами, зокрема через несанкціонований доступ до автоматизованих систем керування, зміну алгоритмів їх функціонування або блокування роботи відповідного програмного забезпечення. Крім того, до зазначеної категорії належать дії, спрямовані на створення перешкод у роботі підприємств енергетичного сектору: організація або сприяння перебоям у постачанні ресурсів, навмисне порушення встановлених режимів експлуатації, ігнорування вимог безпеки, а також прийняття рішень чи вчинення дій, що призводять до дестабілізації енергетичного балансу.

Суттєву загрозу становить і вплив на людський фактор: спонукання працівників до невиконання службових обов'язків, дезорганізація роботи персоналу, поширення дезінформації, яка може викликати паніку або ускладнити управління енергетичними процесами.

Отже, «інші дії» охоплюють широкий спектр протиправних проявів, які, не будучи пов'язаними з безпосереднім силовим впливом, здатні істотно підірвати функціонування енергетичної системи держави та створити загрозу її національній безпеці.

Загальнонебезпечний спосіб, на думку В. О. Навроцького, – це спосіб, який спричиняє майнову, немайнову, фізичну шкоду фізичній чи юридичній особі або створює реальну небезпеку спричинення такої шкоди щодо двох чи більше людей [119]. У Проєкті Кримінального кодексу України (розділ 1.1. Глосарій), а саме п. 13 ч. 2 визначено, що «загальнонебезпечний спосіб – спосіб, який спричиняє шкоду двом чи більше людям (вибух, підпал, затоплення, використання радіоактивних матеріалів, отруйних речовин, збудників інфекційних захворювань)» [165].

Під посяганням на енергетичну безпеку, вчиненим загальнонебезпечним способом, доцільно розуміти такі протиправні дії, які за своєю природою створюють загрозу не лише конкретному об'єкту енергетичної інфраструктури, а й невизначеному колу осіб, довкіллю або іншим суспільно значущим цінностям.

Особливістю загальнонебезпечного способу є те, що його наслідки виходять за межі локального впливу: він характеризується неконтрольованістю, здатністю до швидкого поширення у часі та просторі, а також високим рівнем ризику виникнення масштабних негативних наслідків. У контексті енергетичної безпеки це означає створення умов, за яких порушується стабільність функціонування енергосистеми, виникають перебої у постачанні енергії, або ж формується реальна загроза життю і здоров'ю людей. До таких способів можуть належати, зокрема, дії, що спричиняють аварійні режими роботи енергетичних об'єктів, неконтрольовані технологічні

процеси, масові відключення споживачів чи системні збої в роботі енергетичної інфраструктури. Важливою рисою є те, що особа, вчиняючи такі дії, або усвідомлює можливість настання широкомасштабних наслідків, або повинна і могла їх передбачити.

Отже, посягання на енергетичну безпеку із загальнонебезпечним способом — це форма протиправної поведінки, яка через свій характер і механізм реалізації створює підвищений ризик значної шкоди не лише окремим об'єктам енергетики, а й суспільству в цілому.

Знищення. М. В. Мартишко характеризує знищення майна як повне припинення його існування, чи доведення його до стану повної непридатності для використання за призначенням, втрати економічної цінності, споживчих властивостей або до повного припинення існування [108, с. 140]. На думку Р.О. Бондарчука, під знищенням слід розуміти протиправний вплив, внаслідок якого: майно перестає фізично існувати; продовжує своє існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою, що обумовлює неможливість відновлення його властивостей, а здатність задовольняти потреби людини, мінова та споживча вартість втрачається повністю і назавжди; майно втрачає здатність бути відокремленим від навколишнього середовища [12]. Подібне трактування цього поняття є і в інших науковців [37, с. 102–105; 201].

У своїй дисертації С. В. Незнайко [132, с.106-107] наводить приклади думок науковців, які пропонують розглядати відповідне поняття як такий вплив на чуже майно, внаслідок якого воно або повністю втрачає своє фізичне існування, або зазнає настільки істотних змін, що стає непридатним для використання за своїм первинним призначенням і не підлягає відновленню жодними способами, зокрема шляхом ремонту чи реставрації. У результаті цього майно фактично вибуває з господарського обігу. Перевагою такого підходу є акцент на неможливості відновлення майна як ключовій ознаці відповідного явища. Саме ця обставина дозволяє чітко відмежувати його від суміжних понять.

Водночас, як зазначає С. В. Незнайко [132, с.107], не можна погодитися з позицією окремих науковців, які допускають віднесення до цього явища і тих випадків, коли відновлення майна є можливим, але економічно недоцільним через значні витрати. Запропонований ними підхід, що базується на вартості відновлювальних робіт як основному критерію розмежування, не враховує сутнісної характеристики відповідного процесу.

Натомість більш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої визначальним критерієм виступає саме фізична можливість відновлення речі.

Якщо така можливість існує, незалежно від обсягу необхідних витрат, йдеться не про повну втрату властивостей майна, а про інший вид негативного впливу на нього. Відповідно, лише повна і безповоротна втрата функціональних характеристик об'єкта дає підстави говорити про його остаточне вибуття з економічного обігу.

Пошкодження. О. М. Шармар пише, що полягає воно у діяннях, спрямованих на погіршення якості майна, обмеження можливостей його використання, повну чи часткову втрату споживчих властивостей і економічної цінності [201]. Натомість, М.В. Мартишко пише, що цінність втрачається не повністю, а частково, і при цьому додає, що пошкоджене майно можна відновити, і при цьому воно знову набуде якостей, потрібних для його використання за призначенням, які повністю чи частково бути втрачені [108].

Знищення чи пошкодження елементів енергетичної безпеки можуть бути здійснені у будь-який спосіб (розбиття, вплив на річ водою чи повітрям, повне чи часткове розчинення її у воді чи інших рідинах тощо).

Водночас І. Б. Газдайка-Василишин вказує на те, що доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Тому більш обґрунтованою є позиція правників, котрі трактують знищення або пошкодження майна через вказівку на протиправний вплив на це майно [37, с. 103–104].

Зокрема, М. І. Панов під «знищенням» майна пропонує розуміти протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність, приведення його до такого стану, за якого воно взагалі не може бути використане за своїм призначенням, причому втрачені майном властивості не можуть бути відновлені: майно – внаслідок знищення перестає існувати як таке; «пошкодження» ж, на переконання вченого, – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність, при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням [92, с. 225]. Саме таке визначення видається найбільш повним.

На нашу думку, обґрунтованою є позиція, відповідно до якої спільною ознакою як повної втрати функціональних властивостей елементів енергетичної інфраструктури, так і їх часткового порушення виступає негативна зміна їх фізичного стану. У результаті таких змін відповідні елементи повністю або частково, тимчасово чи на постійній основі втрачають здатність забезпечувати виконання свого цільового призначення у сфері енергетичної безпеки України.

Подібні трансформації безпосередньо впливають на їх вартісні характеристики, що, своєю чергою, визначає обсяг завданої шкоди та рівень загрози енергетичній безпеці держави. Саме ця спільна риса дає підстави законодавцеві об'єднувати відповідні форми об'єктивної сторони в межах однієї кримінально-правової норми, зокрема й у аналізованих нами кримінальних правопорушеннях.

Водночас, незважаючи на відмінності у характері наслідків, які можуть наставати, доцільно виходити з того, що рівень суспільної небезпечності таких діянь визначається не стільки формою впливу на енергетичну безпеку, скільки масштабом спричинених негативних наслідків. Ключовим критерієм у цьому випадку виступає розмір завданої шкоди, що може виражатися як у повній втраті вартості об'єкта, так і в істотному її зменшенні.

Таким чином, у сфері енергетичної безпеки окремі прояви часткового порушення функціонування об'єктів можуть становити не меншу, а інколи й більшу загрозу, ніж їх повна втрата, що обумовлює необхідність комплексного підходу до оцінки таких посягань.

Як стверджує А. А. Войцещук, терміни «знищення» та «пошкодження» використані в чинному КК України наскрізно. Зі встановленням змісту відповідних понять та їх розмежуванням суб'єкти правозастосування не мають особливих труднощів. Як видається, їх використання було б доцільним і з точки зору стилю нормативно-правового акта. Водночас слід відзначити, що поняття знищення і пошкодження в КК України характеризують і діяння і наслідок одночасно [33, с. 260].

Термінологічна конструкція "знищення або пошкодження" передбачає як вчинення певного діяння, так і настання відповідних суспільно небезпечних наслідків. При цьому наслідки мають вирішальне значення, оскільки закон пов'язує момент закінчення злочину саме з їх настанням. Відповідно, за конструкцією склади злочинів що посягають на енергетичну безпеку є матеріальними.

Зруйнування (руйнування). Як бачимо з аналізу досліджуваних нами злочинів, що посягають на енергетичну безпеку, законодавець подекуди використовує таке поняття, як «зруйнування (руйнування)» (наприклад, у ст. ст. 113, 194-1, 292 КК України), яке є близьким за значенням до «знищення» та «пошкодження» елементів енергетичної інфраструктури.

А. В. Семенюк-Прибатень вказує на те, що слова «знищення» і «руйнування» є синонімічними, а у нормативних актах використання синонімів є небажаним [172, с. 33–34]. Однак, синонімами є такі поняття: «знищення» – «зруйнування»; «нищення» – «руйнування». Оскільки терміни «нищення» та «руйнування» вказують лише на певну дію (бездіяльність), на певний процес; тоді як терміни «знищення» та «зруйнування» вказують одночасно і на дію /бездіяльність (процес), і на наслідок (результат, до якого

привів цей процес) [13, с. 226]. Отже, не слід визнавати синонімічними такі поняття, як «руйнування» та «знищення».

Як зазначає у своїй дисертації Р. А. Бориславський, використання в тексті закону слів, які звучать по-різному, але близькі за значенням, суперечить правилам законодавчої техніки та не сприяє уніфікації законодавчої термінології. Для означення у кримінальному законі усіх випадків протиправного руйнівного впливу на майно цілком достатньо двох термінів – «знищення» та «пошкодження». Використання ж синонімічних понять є недоцільним, а тому має бути усунене шляхом внесення відповідних технічних поправок до КК України [14, с. 37]. Щодо доцільності вживання в тексті кримінального закону будь-якого з цих двох термінів поодиночі, а не одночасно, слід зазначити таке: обидва аналізовані поняття означають протиправний руйнівний вплив на майно, але кожне з них характеризує різний ступінь такого впливу (пошкодження – часткове руйнування із можливістю відновлення майна; знищення – повне руйнування майна, припинення його існування та неможливість відновлення).

Застосування зброї як форма об'єктивної сторони передбачена в ст. 258 КК України. Під застосуванням зброї розуміють як реальне використання її бойових властивостей стосовно потерпілого чи інших осіб, так і її використання для психічного впливу на таких осіб з метою подолання опору, залякування. Наслідки застосування зброї (смерть, тілесні ушкодження) потребують додаткової кваліфікації за статтями КК України, що передбачають відповідальність за заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень [105, с. 34]. Також визначення поняття «застосування зброї» міститься в проєкті нового Кримінального кодексу України. Згідно проєкту «застосування зброї» – її використання для спричинення смерті людини, шкоди її здоров'ю, знищення чи пошкодження матеріального об'єкта або для залякування [165].

Отже, застосування зброї у сфері енергетичної безпеки України слід розглядати як будь-яке цілеспрямоване її використання для фізичного чи психологічного впливу на персонал або об'єкти енергетичної інфраструктури

з метою порушення їхньої функціональної здатності. Такий підхід охоплює як фактичне ушкодження, так і створення реальної загрози нормальній роботі об'єктів, що безпосередньо ставить під загрозу енергетичну безпеку держави.

Незаконне втручання в роботу. На думку Ю. О. Левченко, втручання у контексті ст. 292 КК України – це проникнення до системи трубопроводів і вчинення дій, які змінюють режим роботи самих трубопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних із ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку чи сигналізації, або повністю чи частково припиняють їх роботу [97, с. 190]. В судовій практиці під незаконним втручанням в роботу технологічного обладнання розуміють проникнення до системи трубопроводів і вчинення дій, які змінюють режим роботи самих трубопроводів від них технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку чи сигналізації, або повністю чи частково припиняють їх роботу, без дозволу власника або уповноважених ним осіб, а так само вплив на роботу системи трубопроводів за допомогою різних технічних пристроїв здатних зашкодити її належному функціонуванню [26]. Таким чином, незаконне втручання в роботу елементів енергетичної безпеки України - це будь-який несанкціонований фізичний або технічний вплив на об'єкти енергетичної інфраструктури, їх складові чи системи управління, обліку та забезпечення функціонування, який спрямований на зміну встановленого режиму роботи, його порушення або припинення та створює реальну загрозу стабільному, безпечному й безперебійному постачанню енергетики.

Варто зазначити, що проаналізовані нами форми об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що можуть посягати на енергетичну безпеку України, часто співпадають в декількох досліджуваних кримінальних правопорушеннях. Відрізнити одне кримінальне правопорушення від іншого дозволяють факультативні ознаки складу кримінального правопорушення, які в тому чи іншому злочині є обов'язковими.

Проаналізувавши діяння як ознаку об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки, перейдемо до аналізу наслідків у кримінальних правопорушеннях, що становлять науковий інтерес.

Визначаючи наслідки кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на об'єкти енергетики, законодавець чомусь по-різному підходить до формулювання цієї ознаки об'єктивної сторони залежно від різновиду таких об'єктів. Законодавець у загальній нормі (ст. 194) для настання кримінальної відповідальності в основному складі визначив заподіяння шкоди у великому розмірі, зокрема у: ст. 194¹ – порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинення небезпеки для життя людей або створення загрози спричинення таких наслідків; ст. 270¹ – призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі; ст. 292 – порушення нормальної роботи магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів або створили небезпеку для життя людей. Відтак зауважимо, що у разі знищення чи пошкодження об'єкта енергетики, який не є предметом спеціальної норми, дії винної особи підпадатимуть під загальну і лише у разі, якщо ними заподіяно шкоду у великому розмірі, при чому створення загрози порушення їх роботи чи створення загрози для життя чи здоров'я людей не утворюватимуть цього складу кримінального правопорушення. В діянні особи або будуть ознаки іншого кримінального правопорушення, або взагалі склад будь-якого правопорушення буде відсутній. В інших саме для кримінальної відповідальності достатньо порушення роботи об'єктів енергетики: об'єктів електроенергетики, нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів; або ж спричинення (створення) небезпеки для життя людей (ст.ст. 194¹, 292). Ще в інших самого порушення роботи таких об'єктів замало, а таке порушення має додатково спричинити небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі (ст. 270¹). Тобто в

останньому випадку необхідно щонайменше два обов'язкових наслідки і порушення роботи цих об'єктів, і щоб таке порушення спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі.

У складах же кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113, 258, 292 тощо, які теж можуть полягати у посяганнях на об'єкти енергетики, наслідків взагалі не потрібно, вони не є обов'язковими ознаками цих складів.

Важливим при дослідженні відповідальності за посягання на об'єкти енергетики в частині їх знищення чи пошкодження є момент закінчення окремих складів кримінальних правопорушень. Зокрема, низка авторів вказує на дискусійні аспекти визначення моменту закінчення диверсії, надто з урахуванням такої кількості форм об'єктивної сторони [197, с. 294].

У частині знищення чи пошкодження такого предмета диверсії, як об'єкти, що мають важливе народногосподарське значення, О. А. Чуваков вказує, що диверсія у цій формі закінчена з моменту фактичного знищення чи пошкодження таких об'єктів. Акцентує на тому, що такий злочин в цій частині утворює матеріальний склад [198, с. 246].

Проте серед науковців переважає думка, що диверсія все таки є кримінальним правопорушенням з формальним складом. Вчені з цього приводу аргументують свою позицію тим, що хоча законодавець використовує для формулювання ознак диверсії такі поняття, як «руйнування», «пошкодження» і на перший погляд може скластись враження, що йдеться не про процес, а про dokonаний факт, що нібито свідчить про матеріальний склад, проте паралельно у статті декларується інше словосполучення «спрямованих... на руйнування, пошкодження». Відповідно, законодавець момент закінчення не пов'язує із фактом знищення чи пошкодження таких об'єктів, а із вчиненням вибухів, підпалів та інших дій, які лише спрямовані на їх знищення чи пошкодження [197, с. 295].

На підтримку такого твердження у науково-практичних коментарях КК України зазначається, що диверсію слід вважати закінченим кримінальним правопорушенням із моменту вчинення вибуху, підпалу, інших дій за

наявності відповідної спрямованості, яка зазначена у ст. 113 КК України. Водночас немає жодного значення, чи наслідки настали, останні можуть мати значення лише при призначенні судом покарання [202, с. 240]. Подібну думку висловлюють й інші дослідники [55, с. 146].

У доктрині кримінального права України є й інші позиції щодо визначення моменту закінчення диверсії. Зокрема, автори наголошують на тому, що це кримінальне правопорушення належить до усічених складів, вказуючи, що цей злочин слід вважати закінченим із моменту вчинення будь-якої однієї дії (вибуху, підпалу тощо), незалежно від того, чи настали наслідки (знищення чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, радіоактивне забруднення, розповсюдження епідемій, епізоотій, епіфітотій тощо) [89, с. 35; 87, с. 200].

Проте із зазначеного вже простежується певна непослідовність думки. Адже усічений склад як різновид формального тим і відрізняється від останнього, що для його закінчення винній особі не потрібно повністю вчиняти вказані у статті дії, оскільки сам факт початку їх вчинення вже є моментом закінчення. Відповідно, якщо особа почала вчиняти дії, безпосередньо спрямовані на вчинення вибухів, підпалів тощо, однак із причин, не залежних від її волі, вибух, підпал і так далі не відбувся, то вести мову про закінчену диверсію підстав немає. В такому разі йдеться про замах, а як відомо, в усічених складах така стадія неможлива.

Отже, якщо винна особа вчинила дії, спрямовані на знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики з метою ослаблення держави, матиме місце склад диверсії. При цьому закінченим кримінальне правопорушення буде з моменту вчинення вибуху, підпалу, інших дій незалежно від того, чи був об'єкт енергетики знищений чи пошкоджений.

За своєю конструкцією склад кримінального правопорушення передбачений ст. 194 КК України є матеріальним. Обов'язковими ознаками його об'єктивної сторони є заподіяння цим діянням великої шкоди і причинний зв'язок між діянням та заподіяною шкодою. Цей злочин є закінченим з моменту,

коли чуже майно пошкоджено або знищено і шкода від цього є великою (ч.1 ст. 194), або в особливо великому розмірі (ч.2 ст. 194). Як зазначено в постанові ККС ВС [144], об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України, характеризується діями, які полягають у знищенні чи пошкодженні майна, наслідками у вигляді шкоди у великих розмірах і причинно-наслідковим зв'язком між указаними діями та наслідками. Знищення або пошкодження чужого майна може бути здійснене у будь-який спосіб. При цьому умисне знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом утворює кваліфікований склад цього злочину і потребує кваліфікації за ч. 2 ст. 194 КК України. Так, зазначена норма передбачає відповідальність за «те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки». Словосполучення «те саме діяння», вжите в диспозиції ч. 2 ст. 194 КК України, вказує на те, що до діяння, передбаченого цією статтею, слід відносити тільки знищення (пошкодження) майна, а шкода у великих розмірах є наслідком, який виступає криміноутворюючою ознакою лише для ч. 1 ст. 194 КК України, і не є необхідною для кваліфікації за ч. 2 цієї статті. При кваліфікації випадків умисного знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК України) розмір спричиненої майнової шкоди не має правового значення. Обов'язковою характеристикою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України, є не наслідки (шкода у великих розмірах), а саме діяння (спосіб вчинення), оскільки воно в цьому випадку має більшу суспільну небезпеку порівняно зі шкодою у великих розмірах. Наведене узгоджується із судовою практикою ККС ВС в ухвалі від 27 березня 2019 року (провадження

№ 51-1581км18) [194], а також підтверджується в наукових дослідженнях науковців. [101, с. 160; 102, с. 138]

Злочин передбачений ст. 194-1 КК України вважається закінченим з моменту, коли об'єкт електроенергетики пошкоджено чи зруйновано, що

призвело чи могло призвести до порушення нормальної роботи такого об'єкта або спричинило небезпеку для життя.

Проте, судячи з судової практики, органи досудового розслідування не завжди вірно кваліфікують подібні діяння, що в свою чергу впливає на встановлення моменту закінченого кримінального правопорушення. Згідно вироку Галицького районного суду м. Львова від 27.01.2025 року [21] обвинувачений, обвинувачується в закінченому замаху на умисне знищення чужого майна, вчиненого шляхом підпалу, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 15 – ч. 2 ст. 194 КК України. Перебуваючи у м. Львові, вирішив знищити чуже майно шляхом підпалу, а саме транзитний ввід (ТВ-229), який відноситься до електричної мережі ПрАТ «Львівобленерго». У подальшому, реалізуючи свій злочинний умисел та переслідуючи мету на умисне знищення чужого майна шляхом підпалу, 18 вересня 2024 року, наблизився до електрощитової коробки транзитного вводу (ТВ-229), який відноситься до електричної мережі ПрАТ «Львівобленерго», та за допомогою запальнички, яка була при ньому з собою, підпалив картонні коробки, які знаходились неподалік з метою знищення електрощитової коробки транзитного вводу (ТВ-229), однак свого злочинного умислу, направленого на умисне пошкодження чужого майна шляхом підпалу не довів до кінця з причин, що не залежали від його волі, оскільки полум'я погасло, пошкодивши корпус вказаної електрощитової коробки.

З аналізу зазначеного вироку слідує, що правоохоронними органами було не вірно кваліфіковано дії обвинуваченого, оскільки в цьому випадку наявне закінчене кримінальне правопорушення передбачене ст. 194-1 КК України в частині посягання на елементи енергетичної безпеки, зокрема на транзитний ввід (ТВ-229), який відноситься до електричної мережі ПрАТ «Львівобленерго», що могло призвести до порушення нормальної роботи електричної мережі, а не замах на ст. 194 КК України.

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 270-1 КК України свідчить, що умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ визнається кримінально караним за

умови неможливості або загрози неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ і спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі [92]. Проаналізувавши вище зазначені наслідки, як криміноутворюючий чинник умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, О. М. Попович та Г. С. Крайник дійшли висновку, що суспільна небезпека деяких з них є недостатньою для визнання відповідного діяння як кримінально-протиправного. Їхня позиція ґрунтується на тому, що до кримінальної відповідальності за розглядуваний злочин може бути притягнута особа, яка пошкодила об'єкт ЖКГ, навіть якщо такі дії не спричинили жодних інших реальних суспільно небезпечних наслідків, а лише призвели до загрози нормального функціонуванню об'єктів ЖКГ, що спричинило створення небезпеки для здоров'я людей. Іншими словами, внаслідок невдалого законодавчого опису ознак суспільно небезпечних наслідків, як криміноутворюючої ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, склалася ситуація, коли до кримінальної відповідальності можна притягнути будь-яку особу, яка пошкодила або знищила об'єкт ЖКГ [143 с. 173]. Ми погоджуємось із твердженням, що злочин передбачений ст. 270-1 КК України є матеріальним, та вважається закінченим з моменту, коли об'єкти ЖКГ знищено чи пошкоджено і при цьому заподіяно зазначені в диспозиції наслідки. Якщо внаслідок відповідних протиправних дій об'єкти ЖКГ не було знищено чи пошкоджено, з причин що не залежали від волі винного, то такі дії потрібно кваліфікувати як замах на знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Вирішення цього питання залежить від оцінки придатності, або не придатності об'єкта ЖКГ до подальшої експлуатації.

Злочин передбачений ст. 292 КК України є закінченим з моменту настання наслідків зазначених в диспозиції статті, та є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом [123, с. 931].

Причинний зв'язок – це зв'язок між кримінально протиправним діянням та наслідками цього діяння. Цей зв'язок є обов'язковою ознакою лише в об'єктивній стороні за матеріальною конструкцією, тобто причинний зв'язок є факультативною ознакою для кримінального правопорушення з формальним складом. Для притягнення до кримінальної відповідальності особи необхідно зазначити, чи були суспільно небезпечні наслідки результатом кримінально протиправного діяння.

О. В. Таран, досліджуючи складність встановлення причинного зв'язку, зазначив, що: «вирішення питання про причинний зв'язок являє собою складний процес. З метою уникнення помилок, у кожному випадку потрібно зважати на наявність та враховувати велику кількість взаємодіючих факторів, втручання яких у розвиток причинного зв'язку може змінити його перебіг» [183, с.172].

При встановленні причинного зв'язку між діями і наслідками у вигляді шкоди енергетичній безпеці, практика здебільшого орієнтується на так звану концепцію «необхідного спричинення».

Проблемою цієї концепції є те, що вона надає значення ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення не будь-якому причинному зв'язку між явищами, а лише такому, коли наслідок стає необхідним, об'єктивно закономірним, а не випадковим результатом діяння [95, с. 154]. Суть цієї теорії полягає у наступному: діяння суб'єкта є необхідною причиною настання суспільно небезпечного наслідку; діяння суб'єкта передуює суспільно небезпечному наслідкові; діяння суб'єкта містить неминучість або реальну можливість настання суспільно небезпечного наслідку; суспільно небезпечний наслідок закономірно породжується у конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта, а не діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил; суспільно небезпечний наслідок настає вслід за діянням суб'єкта [48, с. 242].

У теорії кримінального права, до факультативних ознак об'єктивної сторони відносять: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між

діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановку, спосіб і засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Встановлення цих ознак у випадках, коли вони є обов'язковими, впливає на кваліфікацію діянь, має значення для кримінально-правової характеристики визначення змісту його суспільно небезпечного діяння і наслідків, а також для усунення помилок, що виникають у слідчо-судовій практиці при розмежуванні одних кримінальних правопорушень від інших [96, с. 115]. Якщо ж наявність факультативних ознак не є обов'язковою для встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, то вони враховуються судом при призначенні покарання в якості обставини, що пом'якшує (ст. 66 КК України) або обтяжує (ст. 67 КК України) покарання [110, с. 110].

Час, місце, знаряддя, засоби не є обов'язковими ознаками в складі жодного кримінального правопорушення проти енергетичної безпеки.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення являє собою сукупність (систему) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні кримінального правопорушення [83, с. 140].

Спосіб є обов'язковою ознакою у ч. 2 ст. 194 КК України, де йде мова про вчинення кримінального правопорушення шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом; у ч.2 ст. 194-1, ч.2 ст. 270-1, ч.2 ст. 292 – загальнонебезпечним способом. Детальну характеристику цих діянь було описано нами вище в цьому ж підрозділі.

Обстановка, є обов'язковою ознакою злочину передбаченого ч. 2 ст. 113 КК, та утворює кваліфікований склад у випадку – вчинення в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади,

військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [159]. Майже аналогічне за змістом визначення воєнного стану міститься і у ЗУ «Про оборону України» [158].

Щодо поняття «період збройного конфлікту», то в чинному законодавстві України воно законодавчо не закріплено, хоча й неодноразово використовується під час трактування інших понять в аналізованих вище законах. Тому, враховуючи історичні події, які відбуваються в Україні станом на теперішній час, сформулюємо власне визначення цього поняття. Період збройного конфлікту — це часовий проміжок, протягом якого в державі або на її окремих територіях відбуваються активні бойові дії, збройна агресія або існує реальна загроза нападу, що ставить під загрозу державну незалежність, територіальну цілісність і безпеку населення. У цей період можуть запроваджуватися спеціальні правові режими, зокрема воєнний стан, що передбачають розширені повноваження органів влади та тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян і прав юридичних осіб з метою забезпечення національної безпеки та захисту держави.

2.3. Суб'єкт складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України

Наступним елементом складу кримінального правопорушення є суб'єкт. На відміну від інших елементів поняття суб'єкта кримінального

правопорушення безпосередньо задеклароване у положеннях КК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 18 «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність».

Згідно з цим визначенням, суб'єкт кримінального правопорушення характеризується низкою ознак: 1) він має бути фізичною особою; 2) така особа вчинила кримінальне правопорушення в стані осудності; 3) на момент його вчинення особа повинна досягти віку кримінальної відповідальності.

Усі наведені ознаки стосуються поняття загального суб'єкта кримінального правопорушення, тоді як інший різновид суб'єкта (спеціальний) характеризується, окрім вказаних, ще й додатковою ознакою – вчинила кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. При цьому така так би мовити «спеціальність» суб'єкта складу того чи іншого кримінального правопорушення впливає із: 1) змісту положень конкретного складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, тобто безпосередньо у статті вказано, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є визначена особа; 2) прямої вказівки безпосередньо у статті Особливої частини немає, однак це впливає з її змісту; 3) спеціальний статус вбачається з огляду на положення інших галузей законодавства.

З цього приводу слід зазначити, що загалом аналіз змісту суб'єкта складу кримінального правопорушення не становить труднощів, незважаючи на різновид кримінального правопорушення. Однак є невелике уточнення. Йдеться про склади кримінальних правопорушень із загальним суб'єктом. Проте ситуація кардинально змінюється при дослідженні складів кримінальних правопорушень, суб'єктом яких є лише певна особа, адже з очевидних причин визначити поняття кожного із таких спеціальних суб'єктів безпосередньо в положеннях КК України неможливо. Відповідно, для з'ясування змісту окремих різновидів спеціального суб'єкта необхідно звертатись до положень законодавства інших галузей, або ж виключно до

теорії, яка цілком логічно має рекомендаційний і подекуди доволі суб'єктивний характер.

Останнє викликає найбільше труднощів у процесі правозастосування, адже відсутність законодавчого закріплення змісту того чи іншого поняття в окремих випадках ускладнює тлумачення цих понять і, як наслідок, – помилки у процесі застосування кримінально-правової норми.

Загалом і поняття суб'єкта кримінального правопорушення, і його ознаки достатньо досліджені в доктрині кримінального права. Дискусії виникають лише щодо окремих його ознак. Так, однією з ознак цього поняття є вчинення кримінального правопорушення фізичною особою, а це, своєю чергою, засвідчує, що юридичні особи не підлягають кримінальній відповідальності. У цьому аспекті слід зазначити, що в теорії кримінального права України є низка праць, зокрема дисертаційного рівня, в яких обстоюється протилежна позиція – позиція про доцільність визнання суб'єктом кримінального правопорушення й юридичних осіб [115; 138; 139]. Проте законодавець обрав дещо інший шлях, визначив можливим застосовувати до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру і, відповідно, доповнивши Загальну частину КК розділом XIV-1.

У доктрині кримінального права є чимало різнополярних думок щодо доцільності чи навпаки недоцільності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зазвичай першочерговою й основною проблемою визнання за цим суб'єктом можливості вчиняти суспільно небезпечні діяння і, відповідно, підлягати кримінальній відповідальності є саме статус юридичної особи, яка за своїм змістом є так би мовити правовою фікцією. Відтак це спричиняє низку проблем щодо дотримання у разі такої відповідальності принципів кримінального права, окремих інститутів, які впродовж століть розроблялись конкретно під фізичних осіб, і відповідно, для їх застосування виникає необхідність корегування положення КК, або ж такі, які апріорі до юридичних осіб не можуть бути застосовані (наприклад, примусові заходи виховного чи медичного характеру тощо). Крім того, на відміну від фізичних

осіб, до юридичних не можна застосувати усі, передбачені ст. 51 КК України, види покарань. Щонайменше це такі покарання, як: арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі тощо. І таких проблемних аспектів щодо визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення є чимало. Саме на цих підставах законодавець прийняв рішення до юридичних осіб застосовувати не кримінальну відповідальність у традиційному її розумінні, а заходи кримінально-правового характеру, що уможливило загалом знівелювати те, що юридичні особи не є суб'єктами кримінального правопорушення.

Деякі дослідники стверджують, що відмова законодавця від запровадження саме кримінальної відповідальності юридичних осіб є виправданою, оскільки таке рішення повною мірою відповідає індивідуалізації відповідальності, індивідуальності кваліфікації, тобто оцінки кожного кримінального правопорушення кожного суб'єкта окремо та принципу особистої відповідальності. Відповідно, на їхню думку, не може юридична особа підлягати відповідальності за дії, які безпосередньо вчинила фізична особа [78, с. 103].

Водночас є ще більш категоричні дослідники, які торкалися цієї проблематики в частині заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Так, С. В. Незнайко зазначає, що рішення Верховної Ради України щодо доповнення Загальної частини КК України розділом XIV¹ є передчасним і таким, що суперечить як положенням Конституції України, так і положенням кримінального законодавства [132, с. 145].

Справедливо буде зазначити, що й аргументів за запровадження такого різновиду відповідальності є теж достатньо. І такі аргументи, як видається, теж у багатьох випадках доволі обґрунтовані. Науковці, які підтримують ідею розширення переліку суб'єктів кримінальної відповідальності, найперше вказують на зарубіжний досвід. Справді, раціональне зерно тут є, адже Україна, як частина Європи, зобов'язана гармонізувати своє законодавство із законодавством держав ЄС. У цьому ракурсі у більшості із 27 держав

Європейського Союзу (Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція) кримінальним законодавством (КК чи окремим законом) передбачено відповідальність юридичних осіб [212, с. 252–253]. Крім того, у всіх державах-кандидатах на вступ до ЄС (Албанія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Північна Македонія, Молдова, Україна, Сербія, Чорногорія) в тому чи іншому вигляді до юридичних осіб передбачено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру.

Тимчасом варто наголосити на одному важливому аспекті: яким би специфічним суб'єктом права не були юридичні особи, вони все ж є суб'єктом права, і можливості ними вчиняти правочини загалом ніхто не заперечує. І якщо в межах правового поля юридичні особи можуть «діяти», і ці дії створюють факти, які мають юридичне значення, то й, очевидно, що не завжди такі дії перебувають у межах тієї чи іншої норми права. Більше того, деліктоздатність юридичних осіб загалом не заперечується, адже наявність інших, окрім кримінальної, видів відповідальності, і можливість притягнення до них юридичних осіб є цілком звичайною практикою. Відповідно, виникає запитання: якщо юридичні особи можуть фактично порушити положення однієї галузі права, чому не можуть порушити положення іншої, особливо у тих випадках, коли вчинене діяння явно є кримінально протиправним.

Звісно, запитань до такого способу реагування держави на факти вчинення уповноваженими особами юридичних осіб від їхнього імені та в їхніх інтересах суспільно небезпечних діянь більше, ніж шляхів їх вирішення, однак заперечувати те, що відповідальність юридичних осіб, зокрема кримінальна, є доконаним фактом, підстав немає.

З огляду на положення кримінального законодавства України, а також положення доктрини кримінального права задля усунення протиріч, пов'язаних із потенційним визнанням юридичних осіб суб'єктом кримінального правопорушення законодавець визначив за можливе

застосовувати до останніх заходи кримінально-правового характеру. При цьому характерним для кримінального законодавства нашої держави є те, що такі заходи можливо застосувати як до юридичних осіб приватного права, так і для юридичних осіб публічного права. Загалом така позиція є радше винятком, а не правилом для законодавства ЄС, адже законодавством європейських держав зазвичай передбачено можливість застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб виключно приватного права [50, с. 227].

З одного боку, така ситуація постає доволі дискусійною, адже при притягненні до відповідальності (застосуванні заходів кримінально-правового характеру) до юридичних осіб публічного права держава фактично каратиме сама себе. З іншого, якщо визнавати деліктоздатність юридичних осіб у повному обсязі, то й юридичні особи публічного права не мають залишатися поза увагою.

У межах цього дослідження більш вагомого значення матиме відповідь на запитання, за які саме кримінальні правопорушення юридичні особи підлягають заходам кримінально-правового характеру, адже, з огляду на положення теоретичних напрацювань, проблеми тут є. На перший погляд все видається очевидним, адже вичерпний перелік таких діянь задекларований у положеннях ст. 96³ КК України, проте у наукових дослідженнях, зокрема дисертаційного рівня, стверджується, що такий перелік є недостатньо обґрунтований, і надто обмежений [115, с. 179; 50, с. 229]. У багатьох випадках законодавець чомусь не передбачив можливості застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за діяння, які за своїм змістом цілком можуть бути вчинені від імені та в інтересах останніх (щонайменше у сфері господарської діяльності, докільля тощо). І навпаки, за окремі діяння, які не надто співвідносяться, а точніше взагалі не співвідносяться, до юридичних осіб застосування таких заходів можливе (наприклад, ст.ст. 152-156¹ КК України).

Щодо кримінальних правопорушень, за які передбачено відповідальність, за посягання на об'єкти енергетики, то ситуація така. Згідно з положеннями ст. 96³ КК України, передбачено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення: її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, пов'язаних із тероризмом (ст.ст. 258-258⁶ КК України); вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України. Тобто, відповідно до пп. 3, 4 ч. 1 ст. 96³ КК України, юридична особа підлягатиме заходам кримінально-правового характеру за вчинення її уповноваженою особою за наявності інших умов посягань на об'єкти енергетики у межах складу терористичного акту та диверсії. Відтак, якщо об'єкт енергетики знищується чи пошкоджується з іншою метою, ніж визначено у ст.ст. 113, 258 КК України, то юридична особа не підлягатиме таким заходам. Підхід видається щонайменше дискусійним, адже у разі, якщо уповноважена особа від імені та в інтересах однієї юридичної особи, до прикладу, знищує чи пошкоджує об'єкт енергетики іншої юридичної особи з метою усунення конкурента, то підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру немає, оскільки положеннями ст. 96³ КК України складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 194, 194¹, 292 тощо, не передбачено.

З огляду на зазначене слід на законодавчому рівні переглянути перелік складів кримінальних правопорушень, за які юридичні особи можуть підлягати заходам кримінально-правового характеру, зокрема в частині посягань на об'єкти енергетики. Що цікаво, з теоретичної позиції напрацювання такі вже є. Так, О. Ф. Пасека у своїй дисертації, присвяченій кримінальній відповідальності юридичних осіб, пропонує власну редакцію статті щодо підстав кримінальної відповідальності юридичних осіб, і у переліку складів кримінальних правопорушень, а він доволі широкий, вбачає за можливе притягувати юридичних осіб, в тому числі за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 194, 194¹, 270¹, 292 КК України [138, с. 11–12].

Така пропозиція заслуговує на підтримку, однак слід зважати на те, що підходити до вирішення проблем застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб необхідно комплексно та з урахуванням всіх змін та доповнень, які були внесені до КК за останні роки.

Щодо першої ознаки суб'єкта кримінального правопорушення слід зазначити, що усі аналізовані у роботі склади кримінальних правопорушень можуть бути вчинені лише фізичною особою. Попри це, за два з них заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані й до юридичних осіб.

Ситуацію певною мірою намагаються покращити у Проекті нового КК України, проте й там не все так однозначно. Відтак більш детально проблемні аспекти застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, зокрема за посягання на об'єкти енергетики, та способи їх вирішення розглядатимуться в подальших підрозділах цієї роботи.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Теоретичних напрацювань щодо визначення змісту цього поняття у доктрині кримінального права є чимало. Загалом теоретики солідарні у тому, що осудність є здатністю особи на момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Таке ж положення задеклароване у ч. 1 ст. 19 КК України. Поняття осудності характеризується двома критеріями – юридичним і медичним. Перший із них, зокрема, наділений інтелектуальною та вольовою ознаками.

Під інтелектуальною ознакою вчені пропонують розуміти здатність особи на момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати характер вчинюваного діяння; під вольовою – здатність особи на момент вчинення правопорушення керувати своїми діями [16, с. 56].

Натомість медичний критерій, який впродовж тривалого часу вважався обов'язковою ознакою осудності, характеризувався відсутністю в особи розладів психіки, які б могли безпосередньо впливати на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Проте, як зауважують деякі дослідники, медичний критерій неосудності останнім часом втрачає своє

значення для характеристики цієї ознаки суб'єкта кримінального правопорушення [132, с. 146].

У цьому аспекті В. М. Бурдін вказує, що виокремлення медичного критерію у змісті такого поняття, як «осудність» є недоцільним, оскільки вона не має істотного змістовного навантаження. Вчений звертає увагу на те, що не діагноз про наявність чи відсутність психічного розладу безпосередньо має значення для визначення осудності чи неосудності, а вплив цього розладу на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. При цьому, на його думку, між психічним розладом та здатністю особи усвідомлювати свої дії і керувати ними немає прямої залежності, адже на практиці відомо чимало випадків, коли особа, маючи той чи інший психічний розлад, зберігає можливість усвідомлювати свої дії і керувати ними [17, с. 16-17].

Поряд із осудністю у кримінальному законодавстві виокремлюють поняття обмеженої осудності та неосудності, останнє, своєю чергою, є антиподом осудності. Обмежена осудність характеризується нездатністю особи повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявний у неї психічний розлад (ст. 20 КК). Натомість неосудність, згідно з положеннями ч. 2 ст. 19 КК, – нездатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Очевидним є те, що при посяганні на об'єкти енергетики особа має перебувати в стані осудності чи принаймні в стані обмеженої осудності, в протилежному (при неосудності) до неї застосовуватимуться примусові заходи медичного характеру.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є досягнення особою віку кримінальної відповідальності. Насамперед слід зазначити, що законодавець передбачив вимогу досягнення особою відповідного віку саме на момент вчинення кримінального правопорушення. Ст. 22 КК України визначає, що загальний вік кримінальної відповідальності

становить 16 років. Натомість у ч. 2 цієї статті визначено склади кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлено з віку 14 років. При цьому законодавець визначив цей перелік дещо специфічно. Йдеться про те, що у ч. 2 ст. 22 не містяться виключно тяжкі та особливо тяжкі злочини, а тому не ступінь тяжкості діяння впливає на зниження віку кримінальної відповідальності. Не йдеться й про відносну поширеність цих кримінальних правопорушень. Відповідно, віднайти відповідь на запитання, чому саме за ці склади кримінальних правопорушень вік кримінальної відповідальності знижений, не видається можливим.

Низка дослідників звісно здійснює спробу обґрунтувати логіку законодавця при визначенні переліку складів кримінальних правопорушень, у яких вік кримінальної відповідальності знижено до 14 років. Вказується, зокрема, що у цьому разі треба врахувати сукупність таких чинників: по-перше, рівень розвитку особи (фізичного та психічного); по-друге, соціально-психологічні особливості особи, а саме інтелектуальний рівень, волюві та емоційні її особливості, і з огляду на це – здатність цієї особи на момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати характер такого діяння і його суспільну небезпечність; по-третє, відносну поширеність того чи іншого діяння, тобто відповідні кримінологічні показники; по-четверте, принципи кримінально-правової політики, які мають підтвердити або спростувати доцільність запровадження конкретної кримінально-правової заборони [129, с. 35].

Такі чинники, хоча й можуть бути важливими для визначення віку кримінальної відповідальності за те чи інше суспільно небезпечне діяння, однак вони не панацея, а отже, не можуть бути застосовані у будь-якому випадку встановлення такої мінімальної вікової межі.

Крім того, в деяких випадках зниження віку кримінальної відповідальності за схожі за своїм змістом діяння відбувається хаотично, адже в одному кримінальному правопорушенні вік визначено з 14 років, в іншому, який відрізняється фактично предметом складу кримінального правопорушення, загальний, тобто 16 років. Це стосується й кримінальних правопорушень, які

передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики [3]. Так, при знищенні чи пошкодженні об'єктів енергетики (як різновиду об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення) з метою ослаблення держави у ч. 2 ст. 22 КК передбачено знижений вік кримінальної відповідальності (14 років). Така ж ситуація простежується при вчиненні посягань на об'єкти енергетики у межах терористичного акту (за наявності спеціальної мети, визначеної ст. 258 КК). Цікаво, що законодавець визначив знижений вік кримінальної відповідальності й щодо загальної норми, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), хоча йдеться тут лише про кваліфікований його склад (ч. 2). При цьому не йдеться виключно про спосіб (загальнонебезпечний), а й за наявності інших кваліфікуючих ознак (заподіяння майнової шкоди в особливо великому розмірі, спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків). Натомість у інших складах кримінальних правопорушень, зміст яких пов'язаний із знищенням чи пошкодженням інших різновидів майна (в тому числі об'єктів енергетики), вік кримінальної відповідальності загальний, навіть за умови вчинення особою кваліфікованих їх складів із тими ж самими кваліфікуючими ознаками (зокрема, ст.ст. 194¹, 270¹, 292 тощо).

На підтримку С. В. Незнайко вказує, що така позиція законодавця позбавлена логіки, адже встановивши знижений вік кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна в загальній нормі, таке ж рішення мало б стосуватись і низки спеціальних складів кримінальних правопорушень, зокрема й ст.ст. 194¹, 270¹, 292 КК України [132, с. 148].

Аналізуючи окремі склади кримінальних правопорушень, які в межах цього дослідження теж мають значення, дослідники акцентують, що встановлений у КК вік кримінальної відповідальності не характерний для окремих складів кримінальних правопорушень. Так, до прикладу, Н. С. Кончук стверджує, що при вчиненні державної зради особа повинна набути певного життєвого досвіду, або ж мати спеціальну підготовку чи займати відповідну посаду. Авторка наголошує, що у разі вчинення цього

кримінального правопорушення особою у віці до 16 років, то вона навряд чи може усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння, а також специфіку об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України. Крім того, на її думку, особа в такому віці не може правильно оцінити ситуацію і визначити ворога як такого [78, с. 105].

Підтримати таку позицію складно, особливо з урахуванням випадків, які мають місце упродовж повномасштабного вторгнення РФ. Йдеться про залучення неповнолітніх різного віку до вчинення усяких кримінальних правопорушень проти інтересів держави.

«Легкі гроші» підлітки отримують за надсилання своїм кураторам фото, відео або геолокацію об'єктів, за підпали майна Збройних Сил України чи державних установ, за вчинення вибухів на таких об'єктах тощо [203]. Тут слід наголосити, що низка таких діянь вчиняється з корисливих мотивів, а відтак стверджувати, що вік не дозволяв усвідомлювати характер діяння, або що особа не могла керувати своїми діями підстав абсолютно жодних немає. Водночас попри те, що суб'єкт складу цього кримінального правопорушення спеціальний, законодавець інших вимог до його ознак не передбачив (посада, досвід, спеціальна підготовка), а це свідчить, що будь-який громадянин, досягши визначеного віку, підлягатиме відповідальності, якщо у його діях є склад цього чи іншого кримінального правопорушення.

Безперечно, неповнолітні легше підпадають під вплив із боку інших осіб, а також що в багатьох випадках зловмисники використовують уразливість такої категорії, проте не слід ігнорувати випадки, за яких задля власної наживи частина таких осіб усвідомлено йде на вчинення кримінальних правопорушень, в непоодиноких випадках тяжких чи особливо тяжких злочинів.

Тому не можна погодитись із твердженням окремих авторів, що особи у віці 14 років можуть усвідомлювати суспільно небезпечний характер вчинюваного діяння та його наслідків лише в тому випадку, коли кримінальне правопорушення пов'язане з елементарними відносинами між людьми, які виникають в повсякденному житті [78, с. 105].

Загалом мінімальний вік кримінальної відповідальності уже давно потребує перегляду. Йдеться про те, що стрімкий розвиток усіх сфер життя зумовлює прискорення розвитку й молодого покоління, а це, своєю чергою, – збільшення випадків вчинення суспільно небезпечних діянь особами, які, згідно з чинною редакцією ст. 22 КК України, не досягли віку кримінальної відповідальності. Хоча на момент вчинення кримінального правопорушення цілком усвідомлювали характер вчинюваного діяння, і, очевидно, могли керувати своїми діями. З огляду на це зниження віку кримінальної відповідальності не видається невиправданим кроком.

Звісно є й інший підхід, який не позбавлений логіки і, можливо, подекуди є кращим варіантом усунення зазначеної проблеми. Йдеться про те, що здатність, чи навпаки нездатність особи підлягати кримінальній відповідальності з огляду на її вік можна розглядати крізь призму осудності і не прив'язуватись до чітко встановленого законодавством мінімального віку кримінальної відповідальності. У цьому разі необхідно лише дещо ширше розглядати зміст поняття осудності і не пов'язувати осудність, обмежену осудність чи неосудність із наявністю чи відсутністю в особи психічного розладу чи недоумства, а із здатністю усвідомлювати свої дії та керувати ними з огляду на досягнення нею відповідного розвитку, обумовленого, зокрема, її віком.

Звісно, такий підхід теж доволі дискусійний. Очевидно, що встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності в положеннях КК України значно полегшує застосування положень кримінального законодавства і загалом процес притягнення особи до кримінальної відповідальності, адже не потрібно встановлювати, чи особа через досягнення відповідного віку усвідомлювала характер вчинюваних дій чи ні, могла вона керувати такими діями чи навпаки не могла. Однак, у контексті зазначено такий підхід нині не такий вже й однозначний.

Відтак В. О. Навроцький цілком слушно вказує на те, що досягнення особою відповідного віку є однією із передумов осудності [120, с. 70].

Порівняно з іншими складами кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, що можуть бути вчинені загальним суб'єктом, у складі одного злочину, який теж може бути застосований при посяганні на вказані об'єкти, суб'єктом може бути лише певна особа. Йдеться про склад державної зради, зокрема у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам у проведенні підривної діяльності проти України, адже вчинити це кримінальне правопорушення може виключно громадянин України.

Загалом проблем із визначенням належності особи до громадянства відповідної держави наче й немає. У Законі України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року (ст. 3) визначено перелік осіб, які є громадянами України: 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; 2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; 4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України [149].

Проблема може виникнути при притягненні до кримінальної відповідальності за державну зраду особи, яка має подвійне громадянство. З одного боку, вказаний Закон визначає один із принципів – принцип єдиного громадянства, а також неможливості позбавлення громадянина України

громадянства України. Проте з іншого, у ст. 19 цього Закону визначено підстави для втрати громадянства України (добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття; набуття особою громадянства України на підставі ст. 9 цього Закону внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів, у тому числі невиконання зобов'язань, взятих особою в зобов'язанні припинити іноземне громадянство, у зобов'язанні про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою; добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави, не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою).

Складність у цьому випадку обумовлена тим, що набуття особою громадянства (підданства) іншої держави автоматично не позбавляє його громадянства України. Положення ч. 5 ст. 19 Закону України «Про громадянство України» вказують, що «датою припинення громадянства України у випадках, передбачених цією статтею, є дата видання відповідного указу Президента України» [149].

Окрім того, є визначена законодавством процедура позбавлення громадянства, і тільки після її проходження особа вважається такою, що втратила громадянство на підставі набуття громадянства іншої держави.

У доктрині кримінального права простежуються й інші думки, зокрема щодо того, що у разі встановлення під час досудового розслідування факту подвійного громадянства підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, то приналежність до громадянства чи підданства іншої держави позбавляє цю особу громадянства України. Відповідно, за подвійного громадянства низка авторів пропонує кваліфікувати вчинене особою не як державну зраду, а як шпигунство (при збиранні з метою передачі чи передачі відомостей, що містять державну таємницю) чи за іншими статтями Особливої частини КК України [86, с. 58]. Відповідно, за такого підходу посягання на об'єкт

енергетики, вчинене за завданням іноземної держави, іноземної організації чи їїнього представника, не утворюватиме складу державної зради лише з тієї причини, що винна особа має не лише громадянство України, а й громадянство (підданство) іншої держави. Така «інша» стаття, яка підлягатиме застосуванню, буде або ж 194¹, або ж 270¹, або ж 292 КК України чи інша стаття Особливої частини. Проте за таких обставин вказані норми не охоплюють рівня суспільної небезпеки вчиненого, і тому така думка вчених видається необґрунтованою, а з огляду на положення ст. 19 Закону України «Про громадянство України», ще й суперечливою.

На цій підставі деякі дослідники цілком слушно зазначають, що громадянин України, щодо якого відбувається процедура втрати громадянства, до моменту видання указу Президента України або ж за відсутності інформації щодо подвійного громадянства, користується всіма правами громадян України, визначених як Конституцією України, так і іншими нормативно-правовими актами. Крім того, вказується й те, що положення ст. 111 КК України не виправдано звужують коло суб'єктів цього складу кримінального правопорушення, які фактично вчиняють державну зраду, а правоохоронні та судові органи кваліфікують вчинене ними за іншими статтями Особливої частини КК України лише через наявність другого громадянства (підданства). З огляду на це, пропонуються зміни до ст. 111 в частині визначення суб'єкта складу цього кримінального правопорушення, а саме: «особою, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно...» [78, с. 115].

Вбачається, що така пропозиція є зайвою, оскільки знову ж таки набуття громадянства (підданства) іноземної держави автоматично не позбавляє громадянства України, і за відсутності відповідного указу Президента України особа надалі має статус громадянина, що і робить з нього спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України. Відповідно, потреби у вказівці на подвійне громадянство у складі державної зради не потрібно.

У цьому аспекті слід звернути увагу на законопроект за № 11469 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», яким передбачено множинність [147]. Згідно з положеннями Проекту, особа, крім громадянства України, може набувати й громадянства іншої держави за визначеним Кабінетом Міністрів України переліком. При цьому особа, яка є громадянином України і має громадянство (підданство) іншої держави, на території України визнається лише громадянином України. Тому у разі посягання на об'єкти енергетики у межах складу державної зради проблем із притягненням до кримінальної відповідальності не буде.

З огляду на зазначене у цьому підрозділі, висновуємо, що в цілому кримінальні правопорушення, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, вчиняються загальним суб'єктом, який зазвичай має досягти загального віку кримінальної відповідальності. Лише в окремих випадках вік кримінальної відповідальності законодавцем знижено до 14 років, або ж склад кримінального правопорушення характеризується спеціальним суб'єктом.

Більш детально проблемні аспекти, пов'язані із визначенням суб'єктів складів аналізованих кримінальних правопорушень та способів їх вирішення, розглядатимуться в наступному розділі цієї роботи.

2.4 Суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України

Відомо, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення визначає його внутрішню сторону і виражається в сукупності однієї обов'язкової та низки факультативних ознак. До обов'язкової ознаки цього елемента складу кримінального правопорушення належить вина, натомість до факультативних – мета, мотив та емоційний стан.

Як зазначає О. Е. Радутний, специфіка суб'єктивної сторони полягає у тому, що цей елемент складу кримінального правопорушення так би мовити «супроводжує» вчинення суспільно небезпечного діяння від задуму його вчинити до моменту закінчення, адже суб'єктивна сторона передує вчиненню кримінального правопорушення, проявляючись в мотиві, плані майбутнього вчинення протиправного діяння, і супроводжує його до моменту безпосереднього вчинення кримінального правопорушення [168, с. 143].

Вказаний елемент складу кримінального правопорушення є доволі значущим, як загалом і будь-який елемент, однак вина в цьому випадку є ключовою, оскільки і положення Конституції України, і кримінального процесуального законодавства вказують на її вагомість щонайменше в частині презумпції невинуватості. Окрім того, у кримінальному праві України дотримуються принципу суб'єктивного ставлення у вину, а це означає, що особі можна інкримінувати лише те, що охоплювалось її умислом.

З цього приводу Д. А. Третяков зазначає, що, тлумачення ч. 2 ст. 2, ч. 1 ст. 11, а також ст. 23 КК України дає підстави зробити висновок, що кримінальне право України закріплює принцип суб'єктивного ставлення у вину і, відповідно, законодавством виключається можливість об'єктивного ставлення в вину. З огляду на це застосування до особи заходів кримінально-правового характеру у різних їх проявах має місце виключно у випадках, коли особа винно ставиться до діяння та наслідків або ж у формі умислу, або ж у формі необережності [187, с. 111].

Відповідно, вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, її встановлення, а точніше – відповідної її форми, має вагоме значення не лише для констатації наявності в діянні особи всіх необхідних ознак, а й для розмежування одного кримінального правопорушення від іншого.

Своєю чергою, М. Я. Гуцуляк та Л. О. Костюк наголошують, що правильне визначення форми вини та її конкретного виду дає змогу: по-перше, здійснити належну кваліфікацію діяння та правильно відмежувати від складів

інших кримінальних правопорушень; по-друге, встановити ступінь суспільної небезпеки діяння; по-третє, здійснити індивідуалізацію покарання, яке застосовуватиметься до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, вирішити питання про можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання [51, с. 57].

Поняття вини міститься безпосередньо в положеннях КК України. Так, ст. 23 визначає, що «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». Цією ж статтею визначено й форми вини, а також види цих форм. Встановлення форми вини безпосередньо впливає на кваліфікацію вчиненого або ж вказує на відсутність у діянні особи складу будь-якого кримінального правопорушення взагалі, наприклад, у разі, якщо вчинення діяння через необережність не є кримінально караним.

З огляду на специфіку вини, адже вона пов'язана із складним явищем – психікою людини, яка попри численні дослідження досі належить до категорії малодосліджених, ця ознака суб'єктивної сторони подекуди є доволі складна в частині доказування. Довести, що особа, до прикладу, на момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, суспільно небезпечні наслідки його вчинення, а надто те, що вона бажала їх настання, є надзвичайно складним завданням. Це стосується й усіх видів форм вини (як умислу, так і необережності).

У доктрині кримінального права вказується на певні недоліки у формулюванні окремих видів форм вини, адже, скажімо, прямий і непрямий умисел, з огляду на їхній зміст, який визначений безпосередньо у кримінальному законодавстві, свідчить про те, що ці поняття передусім стосуються кримінальних правопорушень із матеріальним складом, адже саме у них обов'язковими ознаками є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок і причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідком. Відповідно до формального складу і його різновиду – усіченого складу, вказані поняття не зовсім адаптовані, адже у цих складах суспільно

небезпечний наслідок, а отже, і причинний зв'язок не є обов'язковими ознаками. Тому особа при формальному складі повинна усвідомлювати лише суспільно небезпечний характер свого діяння, а останнє є лише частиною прямого або непрямого умислу.

Відтак деякі автори пропонують зміни до кримінального законодавства в частині адаптації змісту понять видів умислу та видів необережності до будь-якого складу кримінального правопорушення. Зокрема, Р. В. Вереша вбачає за доцільне доповнити ст. 23 КК України таким змістом: «у злочинах, які не пов'язані з настанням наслідків, прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільну небезпечність дії або бездіяльності та бажала її вчинити» [18, с. 569].

Щодо видів необережності, то зважаючи на положення кримінального законодавства в частині визначення їх змісту безпосередньо в законі, значну кількість теоретичних напрацювань щодо цих понять, а також те, що посягання на об'єкти енергетики за формою вини характеризуються зазвичай умислом, ґрунтовно досліджувати зміст необережності та кожної її форми недоречно.

Загалом встановити форму вини у конкретному складі кримінального правопорушення зазвичай не становить труднощів, адже при буквальному тлумаченні положень тієї чи іншої норми зазвичай очевидним є те, чи правопорушення умисне чи необережне, більше того, у багатьох випадках форма вини прямо вказана у диспозиції статті (наприклад, умисне знищення або пошкодження майна, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства тощо).

Науковці констатують, що форма вини окремого складу кримінального правопорушення в деяких випадках може встановлюватись на підставі аналізу диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, а саме з урахуванням використаної у цій диспозиції термінології [5, с. 151].

Іноді форма вини безпосередньо в статті не визначена, проте у контексті, з огляду на зміст діяння, зрозуміло, якою формою це діяння характеризується (наприклад, крадіжка, грабіж, розбій тощо). Ще в інших випадках відсутність

вказівки на форму вини свідчить про те, що вказане діяння може зі суб'єктивної сторони характеризуватись як умислом, так і необережністю (наприклад, пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів).

Складнішою є ситуація, пов'язана зі встановленням виду вини, адже більшість умисних кримінальних правопорушень можуть бути вчинені як із прямим, так і непрямим умислом, проте окремі зі суб'єктивної сторони характеризуються виключно прямим умислом. Теоретики такий вид умислу завжди вбачають у кримінальних правопорушеннях, обов'язковою ознакою яких є мета та/або мотив (наприклад, склад диверсії, терористичного акту тощо).

Аналіз положень статей Особливої частини КК України, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, засвідчує, що практично всі такі склади за формою вини є умисними. Лише в окремих випадках посягання на об'єкти енергетики можуть характеризуватись необережністю. В останньому випадку при необережному знищенні чи пошкодженні об'єкта енергетики діяння за наявності всіх ознак кримінального правопорушення можуть кваліфікуватись за ст. 196 (у разі настання наслідків у виді загибелі людей чи спричинення тяжкого тілесного ушкодження) або ж, якщо йдеться про нафто-, газо-, конденсатопроводи та нафтопродуктопроводи, за ст. 292 КК України, адже остання норма зі суб'єктивної сторони характеризується як умислом, так і необережністю [206]. Проблеми, пов'язані з відповідальністю за необережні посягання на об'єкти енергетики детальніше досліджуватимуться у наступному підрозділі цієї роботи.

Також слід зазначити, що в окремих випадках посягання на об'єкт енергетики може характеризуватись змішаною або ж подвійною формою вини. Так, на підставі проведених досліджень окремі автори зазначають, що, до прикладу, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 270¹ КК України, із суб'єктивної сторони характеризується умисною формою вини, при чому умисним ставленням винної особи до діяння, а також умислом щодо

проміжних наслідків такого діяння, а отже, це кримінальне правопорушення загалом є умисним. Проте також доводиться, що ставлення до похідних наслідків цього кримінального правопорушення може бути як умисним, так і необережним. Відповідно, склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 та ч. 2 ст. 270¹ КК України, належить до категорії правопорушень із складною формою вини, при якій ставлення винної особи до таких похідних наслідків може характеризуватись і умисною, і необережною формою вини. Щодо кваліфікованого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті, то, на думку цих авторів, воно належить до категорії кримінальних правопорушень із комбінованою формою вини. При такій формі й у цьому конкретному випадку особа до спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі може ставитись як умисно, так і необережно, хоча до такого наслідку, як загибель людей або настання інших тяжких наслідків – тільки через необережність [132, с. 10].

Складною формою вини характеризуються й інші кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики. Така думка загалом є усталеною, адже у випадку, якщо особа до наслідків у виді загибелі людей, настання інших тяжких наслідків ставиться умисно, то має місце вчинення діяння, що містить ознаки інших умисних складів кримінальних правопорушень (наприклад, умисного вбивства, умисних тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень тощо).

Ще більші складнощі виникають при доказуванні мети, мотиву, емоційного стану особи як факультативних ознак суб'єктивної сторони. Факультативні вони, оскільки в більшості кримінальних правопорушень не мають жодного значення для кваліфікації, в окремих випадках суд їх наявність може врахувати як обставину, що обтяжує покарання, однак не більше [41]. І лише у разі, коли прямо у статті Особливої частини КК України вказано на мотив, мету чи емоційний стан вони набувають обов'язкового значення. В останньому випадку, з теоретичної точки зору, відсутність мотиву, мети,

емоційного стану, за умови, що вони прямо вказані у статті, свідчить про відсутність складу саме цього кримінального правопорушення, або ж про відсутність в діянні особи складу будь-якого кримінального правопорушення.

У літературі визначено, що із суб'єктивної сторони склад диверсії характеризується прямим умислом та спеціальною метою – ослаблення держави. При цьому стверджується, що саме завдяки цій меті слід розмежовувати диверсію від інших суміжних складів кримінальних правопорушень (наприклад, умисного вбивства, складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна тощо) [59, с. 35].

У попередніх підрозділах також зазначалося, що за певних обставин посягання на об'єкти енергетики можуть утворювати склад державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Таким чином, відмежування цього складу кримінального правопорушення від суміжних можливе, зокрема за допомогою ознак їх суб'єктивної сторони. У цьому аспекті зауважимо, що науковці одностайні в тому, що за формою вини державна зрада характеризується умислом. Проте немає єдності щодо визначення виду умислу цього складу кримінального правопорушення. Одні вчені вказують, що із суб'єктивної сторони державна зрада характеризується виключно прямим умислом [86, с. 58]. Інші стверджують, що державна зрада характеризується спеціальною метою і, відповідно, із суб'єктивної сторони може бути вчинена виключно з прямим умислом. При цьому метою цього кримінального правопорушення визначають спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Відтак, на думку авторів, вчинення цього складу кримінального правопорушення із непрямым умислом неможливе. Аргументом такого твердження є те, що «свідоме допущення може стосуватись винятково наслідків суспільно небезпечного діяння, які у цьому випадку знаходяться за межами об'єктивної сторони злочину, однак зі змісту кожного із способів

державної зради цілком очевидним є наслідок такого діяння (загроза спричинення або заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України), а також спеціальна мета (спричинити шкоду безпеці держави у різних її сферах)» [78, с. 180].

Проте низка дослідників вказують на те, що державна зрада у будь-якій її формі об'єктивної сторони може бути вчинена як з прямим, так і непрямим умислом [121, с. 82].

Відповідно, науковці одностайні з приводу того, що державна зрада є умисним кримінальним правопорушенням, проте немає єдності щодо визначення виду умислу. Аналіз диспозиції цієї статті, як і положень доктрини кримінального права, свідчить, що більшість теоретиків підтримують позицію, за якої склад державної зради характеризується тільки прямим умислом. Така позиція обумовлена, зокрема, тим, що державна зрада характеризується певним спрямуванням умислу, адже це правопорушення вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Певною мірою таку думку підтверджують І. В. Діордіца, В. І. Шакун, В. Я. Тацій та інші, зазначаючи, що із суб'єктивної сторони склад цього кримінального правопорушення характеризується спеціальною метою [126, с. 12; 125, с. 284; 54, с. 151]. Своєю чергою, О. О. Дудоров та Є. О. Письменський переконані, що вчинення дій на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України характеризує не суспільно небезпечний наслідок діяння, тобто не об'єктивну сторону, а саме суб'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушення, адже характеризує спрямованість дій винної особи [86, с. 58].

Водночас, на думку інших дослідників, державна зрада у практичній площині може вчинятися з іншою метою, наприклад, задля отримання

винагороди за свої дії, отримання місця проживання чи громадянства іншої держави, щоб завоювати довіру зі сторони представників спецслужб іноземних держав тощо [78, с. 125]. Справді, винна особа може переслідувати значну кількість різновидів мети вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України, і такими діями спричиняти шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України чи створювати загрозу її спричинення. Водночас винна особа може і усвідомлювати факт спричинення чи створення загрози спричинення такої шкоди, або ж не усвідомлювати цього. Проте останній варіант свідчить про те, що має місце не державна зрада, а якесь інше кримінальне правопорушення. Адже, до прикладу, якщо винна особа виконує завдання іноземної спецслужби, яке пов'язано із знищенням чи пошкодженням об'єкта енергетики, то вбачати відсутність усвідомлення спричинення чи загрози спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України можна лише за умов, що винний не усвідомлює, що отримав таке завдання від іноземної держави, іноземної організації чи їхнього представника. В такому разі, знову ж таки склад державної зради буде відсутній, і діяння винного слід кваліфікувати за іншою статтею Особливої частини КК України.

Тому визначати спеціальну мету як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони державної зради доволі дискусійне питання.

Однак є дослідники, котрі обстоюють думку, що склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України, спеціальну мету не передбачає. Так, В. О. Навроцький заперечує цю позицію, стверджуючи, що мета не є обов'язковою ознакою державної зради.

Загалом слід зазначити, що позиція науковців обох сторін певним чином аргументована. Адже, з одного боку, доктрина кримінального права вказує, що мета чи мотив набувають обов'язкового значення лише у випадках, якщо ці

ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення прямо визначені в диспозиції тієї чи іншої статті, однак за іншого підходу словосполучення «на шкоду» певним чином вказує на бажаний результат винного при вчиненні державної зради. Крім того, судова практика, як зазначають деякі дослідники, засвідчує, що у всіх вироків цієї категорії суди вказують на мету державної зради – «на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» [62, с. 249].

Тут питання не до науковців, які, з огляду на відповідний досвід, сприймають те чи інше поняття суб'єктивно, адже ознаки цього поняття перебувають за межами законодавчого регулювання, а до законодавця, який через невідомі причини подекуди формулює склад того чи іншого кримінального правопорушення надто абстрактно, або ж використовує низку понять, зміст яких не розкриває не лише в КК, а й у жодному нормативно-правовому акті.

На думку О. М. Грудзура, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу, адже особа повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, а також їх спрямованість на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, передбачає можливість настання таких наслідків і бажає їх настання [124, с. 281]. Таку позицію мали також І. В. Діордіца та В. А. Ліпкан [55, с. 178].

Мета диверсії – ослаблення держави – прямо визначена диспозицією ст. 113 КК України, а це свідчить про те, що її встановлення є обов'язковою умовою для кваліфікації дій винного саме за ознаками цього складу кримінального правопорушення. Відповідно, для кваліфікації посягань на об'єкти енергетики за ст. 113 КК України слід встановити і довести, що особа

таке посягання здійснили саме з метою ослаблення держави, в іншому випадку вчинене слід кваліфікувати за іншою статтею Особливої частини КК України.

Попри чітку вказівку законодавця на спеціальну мету безпосередньо в диспозиції ст. 113 КК, її зміст не такий однозначний. Ослаблення держави як мета диверсії є доволі оціночним поняттям. Відповідно, чітко визначити зміст цього поняття на практиці нелегко, а подекуди й неможливо. Проте без доведення наявності цієї мети, зокрема при посяганнях на об'єкти енергетики, говорити про склад диверсії складно.

Загалом ослаблення держави у наукових працях розглядається по-різному. Так, В. С. Картавцев під цим поняттям пропонує розуміти різного роду негативні зміни у суверенній, правовій державі незалежно від масштабів та обсягів таких змін [67, с. 43]. Характеризуючи цю ознаку суб'єктивної сторони диверсії, О. М. Грудзура під ослаблення держави розуміє «зниження ефективності діяльності держави щодо протистояння загрозам національній безпеці у будь-якій сфері (зовнішньополітичній, державної безпеки, воєнній, безпеки державного кордону України, внутрішньополітичній, економічній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній)» [124, с. 281].

Тимчасом варто розуміти, що для кваліфікації не має значення, чи відбулося таке ослаблення в дійсності і ступінь такого ослаблення. Ослабити державу у цьому кримінальному правопорушенні є лише бажаним результатом.

У наукових джерелах зазначається, що вчинення однієї з дій, передбачених у диспозиції статті, які утворюють певну форму об'єктивної сторони диверсії, не є самоціллю. Вказані дії винна особа вчиняє задля досягнення основної мети цього кримінального правопорушення – ослабити державу. Саме ця мета дає можливість, на їхню думку, здійснити відмежування диверсії від інших складів кримінальних правопорушень, в тому числі й умисного знищення майна, умисного пошкодження об'єктів електроенергетики тощо [86, с. 61; 123, с. 279].

Відповідно, при посяганні на об'єкт енергетики – вчиненні диверсії – винна особа повинна прагнути досягти цієї мети. Дослідники вказують, що

мета ослабити державу повинна проявлятися у бажанні знизити військовий, економічний, науково-технічний або інший потенціал держави. Крім того, зазначають, що досягнення цієї мети не передбачає істотного ослаблення держави, а достатньо виключно бажання (прагнення) вплинути на той чи інший потенціал держави [123, с. 279; 86, с. 61; 9, с. 87].

Слід також зауважити, що вчинення диверсії, звісно, має спричинити відповідні негативні зміни, які ослаблюють будь-яку сферу безпеки держави, або ж спричинити загрозу настання таких змін. Однак не зовсім правильним видається домисел, що масштаб та розмір цих змін значення для кваліфікації жодного не мають. Можна припустити, що при встановленні в діях особи ознак складу диверсії необхідно враховувати положення про малозначність діяння. Малозначність у цьому разі стосується встановлення наявності або відсутності в діях особи складу кримінального правопорушення загалом, а не наявності чи відсутності складу саме диверсії. Адже наявності одного бажання хоча б якось вплинути на ту чи іншу складову безпеки держави, як видається, не достатньо. У цьому разі компетентним органам при розслідуванні цієї категорії справ необхідно враховувати як характер вчинюваних дій, мету – ослаблення держави, так і реальну можливість спричинити шкоду безпеці держави чи створити загрозу спричинення такої шкоди. В протилежному випадку наявність у діянні особи саме цього складу кримінального правопорушення під питанням, і відповідно, можна говорити про наявність в діях особи складу іншого кримінального правопорушення, або ж про відсутність складу кримінального правопорушення взагалі.

Так, можна уявити собі випадок, коли винна особа, до прикладу, знищуючи чи пошкоджуючи об'єкт енергетики або його складову, має на меті ослабити державу, проте таке знищення чи пошкодження апріорі не може вплинути на безпеку держави в жодній сфері, тобто не створило і не могло створити загрозу спричинення істотної шкоди охоронюваним у сфері національної безпеки інтересам держави.

За таких обставин будь-який пропонований варіант кваліфікації буде дискусійним. Йдеться про те, що, з одного боку, суб'єктивне ставлення у винуватця на склад саме диверсії, адже особа мала на меті спричинити шкоду безпеці держави, і, відповідно, умисел спрямований саме на вчинення цього складу кримінального правопорушення. Проте з іншого, винна особа через, до прикладу, неправильне сприйняття характеру своїх дій чи знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, що вона використовувала, не усвідомлювала, що такими діями вона не спричинила і не могла спричинити істотної шкоди охоронюваним у сфері національної безпеки інтересам держави. Як варіант, особа перерізала дріт високовольтної лінії електропередачі, маючи на меті ослабити державу, проте в найкоротший термін пошкодження було усунуто, і в принципі істотно не вплинуло на роботу електромережі. Відтак з позиції ст. 113 проблем із кваліфікацією начебто немає, адже у діях особи наявні всі ознаки складу цього кримінального правопорушення, проте з позиції положень ч. 2 ст. 11 КК України питання можуть виникнути.

Отже, попри здавалось би очевидний характер ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, у практичній площині проблем може виникнути чимало, зокрема при кримінально-правовій оцінці посягань на об'єкти енергетики.

Тому очевидно, що встановлення правоохоронними і судовими органами наявності чи відсутності в діях особи цієї спеціальної мети є обов'язковим, натомість аналіз судової практики із цієї категорії засвідчує, що в одних вироків судів України вказується на мету ослаблення держави, в інших зазначається інша, непередбачена ст. 113 КК України мета, у третіх взагалі вказівка на мету відсутня. Показовим також є те, що у жодному вирокі не наведено доказів спрямованості дій винного на досягнення саме цієї мети.

Звісно, здійснити аналіз усіх вироків щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, з огляду на воєнний стан та обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, немає

змоги. Однак зазначене припущення можна зробити й з тієї невеликої кількості вироків, доступ до яких в ЄДРСР відкрито. В багатьох випадках суди вказують на те, що особа вчинила дії з метою ослаблення держави, проте жодним чином наявність цієї мети у вирокі не підтверджується (наприклад, справи № 496/4269/15-к від 17.09.2015; № 639/8071/15-к від 18.09.2015; № 644/9510/15-к від 05.10.2015; № 331/5187/15-к від 03.05.2017 тощо); в інших мета взагалі не згадується (наприклад, справи № 323/4072/14-к від 08.02.2016; № 623/1958/16-к від 01.09.2016; № 315/489/16-к від 26.10.2016 тощо); у третіх вказується інша мета, не ослаблення держави (наприклад, справа № 323/684/16-к від 13.02.2017 – з метою власного збагачення/з метою вчинення диверсії; № 501/4474/15-к від 04.05.2017 – з метою вчинення вибуху на залізниці; № 324/2130/16-к від 18.05.2017 – з метою вчинення диверсій; № 415/3149/16-к від 30.06.2017 – з метою вчинення диверсійного акту; № 323/4072/14-к від 06.12.2017 – з метою недопущення своєчасних поставок озброєння і військової техніки тощо). Зауважимо, що у жодному вирокі мета не підтверджена, тобто немає вказівки на фактичні дані, які б підтверджували, що особа вчинила ту чи іншу дію саме із зазначеною метою.

Спеціальна мета є обов'язковою ознакою й терористичного акту, який, як було визначено, теж може бути застосований при кваліфікації посягань на об'єкти енергетики. Безпосередньо у ст. 258 КК України визначено, що метою терористичного акту є «порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)».

Відповідно, у разі вчинення посягання на об'єкт енергетики саме з цією метою вчинене слід кваліфікувати за ст. 258 КК України. Проте проблеми у

цьому разі, і в теоретичній площині, і у практичній, доволі схожі із складом диверсії. Більш детально про них йтиметься далі.

До факультативних ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, окрім мети, належить також мотив. Під цією ознакою в доктрині кримінального права розуміють «такі обумовлені домінуючими на час вчинення злочину інтересами і потребами особи внутрішні спонукання, котрі викликають у нього рішучість вчинити злочин і керують ним у процесі вчинення злочинного діяння» [48, с. 292]. Факультативна ця ознака, як і мета, через те, що у більшості складів кримінальних правопорушень жодного значення для кваліфікації не має, а набуває обов'язкового характеру лише у випадку, коли мотив безпосередньо визначений у відповідній статті Особливої частини КК України, коли мотив є конструктивною ознакою складу конкретного кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що мотив не є обов'язковою ознакою жодного з аналізованих складів кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, адже у жодній визначеній у цій роботі статті мотив не виступає обов'язковою ознакою. Хоча варто наголосити, що деякі науковці щодо окремих складів припускають наявність мотиву як обов'язкової ознаки.

Так, одним із таких складів кримінального правопорушення є диверсія. Хоча у ст. 113 визначено спеціальну мету і не визначено мотиву (мотивів) вчинення цього кримінального правопорушення, в теорії кримінального права є щонайменше дві позиції. Перша вказує на доцільність визначення мотивів диверсії, натомість друга – на те, що мотив жодного значення для кваліфікації диверсії немає.

Так, одна група науковців обстоюють позицію, що аналізоване кримінальне правопорушення характеризується такими мотивами, як: вороже ставлення до України, до її конституційного устрою, політичної системи, незадоволення діями органів державної влади, державних чи громадських

діячів. При цьому не виключається й вчинення цього діяння з помсти, користі, заздрощів тощо [66, с. 129; 67, с. 57].

Поділяючи таку думку, К. В. Юртаєва вказує, що склади кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113 та 258 КК України, із суб'єктивної сторони пов'язує те, що зазначені у диспозиціях дії обумовлені політичними чи ідеологічними мотивами, і саме це спонукає винну особу до вчинення таких суспільно небезпечних дій. При цьому авторка стверджує, що ці мотиви притаманні обом складам кримінальних правопорушень, що викликає труднощі при їх розмежуванні [202, с. 202–203].

Відтак спонуканням особи до вчинення таких кримінальних правопорушень може бути той чи інший мотив, проте значення для кваліфікації він не матиме, лише в окремих випадках суд може врахувати таку факультативну ознаку суб'єктивної сторони як ознаку, що обтяжує покарання.

Висновки до другого розділу

Дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку України дало можливість зробити наступні висновки.

1. Родовим об'єктом диверсії є суспільні відносини з приводу забезпечення захищеності держави, а безпосереднім основним об'єктом – суспільні відносини з приводу забезпечення захищеності держави у воєнній, економічній та екологічній сферах. Додатковий обов'язковий об'єкт залежить від форми вчинення диверсії, і ним можуть виступати суспільні відносини: з приводу захисту (забезпечення безпеки) життя людей (вчинення дій, спрямованих на масове знищення людей, поширення епідемій, масове отруєння); з приводу забезпечення захисту здоров'я населення (вчинення дій, спрямованих на масове заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю людей чи на масове отруєння); суспільні відносини з приводу забезпечення охорони об'єктів, як мають важливе економічне чи оборонне значення (вчинення дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення); з приводу забезпечення безпеки навколишнього середовища (вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епізоотій та епіфітотій).

Суспільні відносини з приводу забезпечення енергетичної безпеки у контексті диверсії, слід розглядати і в межах суспільних відносин з приводу забезпечення захищеності держави в економічній сфері, що є основним об'єктом кримінального правопорушення, і в межах суспільних відносин з приводу забезпечення охорони об'єктів, які мають важливе народногосподарське як додаткового обов'язкового об'єкта.

Предметом диверсії в частині посягань на енергетичну безпеку можуть виступати об'єкти, які мають важливе народногосподарське значення. Встановлено, що таке формулювання предмета цього кримінального

правопорушення не дозволяє застосовувати однаковий підхід при кваліфікації диверсії і при залишенні відповідної норми в структурі КК України предмет слід позначити з використанням терміна, зміст якого визначений у законодавстві. При кваліфікації відповідних діянь запропоновано відносити до об'єктів, що мають важливе народногосподарське значення об'єкти критичної інфраструктури I і II категорії.

2. Родовим об'єктом умисного знищення або пошкодження майна та умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є відносини власності як система суспільних відносин з приводу володіння користування чи розпорядження майном. Основний безпосередній об'єкт першого такий же, а щодо другого – це виключно ті відносини власності, предметом яких є об'єкти електроенергетики.

Додатковий безпосередній об'єкт умисного знищення або пошкодження майна пов'язаний із наявністю кваліфікуючих ознак. Ним виступають суспільні відносини з приводу захисту (забезпечення безпеки) життя чи здоров'я особи, а також з приводу забезпечення громадської безпеки. Додатковим об'єктом пошкодження об'єктів електроенергетики є суспільні відносини з приводу забезпечення безпечного функціонування цих об'єктів або (та) безпеки життя людей.

3. Родовим об'єктом терористичного акту сьогодні є суспільні відносини з приводу забезпечення громадської безпеки. Водночас слід погодитися, що численні пропозиції щодо зміни місця розташування норм про відповідальність за терористичні злочини є небезпідставними, хоч ця проблема ще вимагає широкої наукової дискусії.

Основним безпосереднім об'єктом терористичного акту є суспільні відносини з приводу забезпечення громадської безпеки в частині протидії терористичним проявам (захисту від загрози тероризму). Додатковим обов'язковим об'єктом цього кримінального правопорушення альтернативно виступають суспільні відносини з приводу охорони життя та здоров'я людей, відносини власності або ж суспільні відносини з проводу приводу

забезпечення безпеки довкілля. Факультативним об'єктом є ті суспільні відносини, що можуть постраждати в разі досягнення вказаної у ст. 258 КК України мети, зокрема суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки держави, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Основним безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є суспільні відносини з приводу забезпечення належного функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, при якому не заподіюється та не створюється загроза заподіяння шкоди правам і законним інтересам невизначеного кола осіб, інтересам суспільства та держави. Додатковим обов'язковим об'єктом є відносини власності, а факультативним – суспільні відносини з приводу охорони життя і здоров'я людей. Предметом цього кримінального правопорушення, з числа об'єктів енергетичної інфраструктури, є об'єкти теплопостачання, себто теплогенеруючі станції або установки, теплоелектроцентралі, теплові електростанції, котельні, когенераційні установки, теплові мережі, які призначені для виробництва і транспортування теплової енергії, об'єкти та споруди, основне й додаткове обладнання, що забезпечує безпечну і надійну експлуатацію теплових мереж.

4. Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України є суспільні відносини з приводу забезпечення безпеки руху та експлуатації транспорту, а безпосереднім – конкретно трубопровідного транспорту. Додатковим об'єктом альтернативно виступають відносини власності, суспільні відносини з приводу захисту життя та здоров'я особи та з приводу охорони довкілля. Предмет – магістральні або промислові нафтопроводи, газопроводи, конденсатопроводи, нафтопродуктопроводи, відводи від них, а також об'єкти, споруди, засоби обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку і сигналізації, що технологічно пов'язані із вказаними трубопроводами (технологічне обладнання). Тлумачення понять цих об'єктів

слід здійснювати відповідно до положень Закону України «Про трубопровідний транспорт».

У результаті дослідження об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України встановлено, що вони переважно характеризуються вчиненням суспільно небезпечних діянь у формі активних дій, які реалізуються через такі форми: вибухи; підпали; знищення; пошкодження; руйнування; незаконне втручання; інші дії та інший загально-небезпечний спосіб.

Водночас законодавча регламентація цих діянь є непослідовною, зокрема у питанні можливості їх вчинення шляхом бездіяльності та у визначенні суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення. З'ясовано, що розмежування відповідних кримінальних правопорушень здійснюється насамперед за рахунок факультативних ознак об'єктивної сторони, які в окремих складах набувають значення обов'язкових, а їх наявність чи відсутність безпосередньо впливає на кваліфікацію. Це зумовлює необхідність удосконалення кримінально-правових норм з метою забезпечення їх системності, узгодженості та єдності правозастосування.

Обґрунтовано, що законодавець прийняв загалом правильне рішення, передбачивши у КК можливість застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Проте низка питань сьогодні залишається дискусійною, як-от: 1) характер заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до юридичних осіб; 2) потенційна можливість притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, а отже, можливість визнання її суб'єктом кримінального правопорушення; 3) встановлення різних підстав та умов застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру при вчиненні різних кримінальних правопорушень; 4) доцільність застосування таких заходів до юридичних осіб публічного права; 5) застосування вказаних заходів при прийнятті рішень від імені та в інтересах юридичної особи колегіальним органом тощо.

Визначено, що у межах предмета цього дослідження заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватись до юридичних осіб у разі вчинення кримінальних правопорушень її уповноваженою особою за наявності інших умов посягань на об'єкти енергетики у межах складу терористичного акту та диверсії. Відповідно, обґрунтовано доцільність передбачення в положеннях КК України застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру й у інших випадках вчинення посягань на об'єкти енергетики (ст.ст. 194, 194¹, 270¹, 292).

Наголошено на невиправданому підході законодавця до визначення переліку кримінальних правопорушень, суб'єктом яких може бути особа із 14-річного віку. В окремих складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на об'єкти енергетики, вік кримінальної відповідальності знижений, проте в інших випадках, у яких різниця фактично лише у предметі посягання, вік кримінальної відповідальності загальний.

З огляду на збільшення кількості випадків вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми, зокрема тяжких та особливо тяжких злочинів, досвід зарубіжних держав, а також стрімкий розвиток молодого покоління, обґрунтовується доцільність зниження віку кримінальної відповідальності.

Встановлено, що у всіх складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на об'єкти енергетики, суб'єкт є загальним. Лише в окремому випадку він може набувати ознак спеціального суб'єкта (наприклад, при вчиненні державної зради в окремих її формах).

За формою вини посягання на об'єкти енергетики загалом умисні. Лише при знищенні чи пошкодженні об'єктів енергетики у межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 196, а також при знищенні чи пошкодженні нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів діяння можуть вчинятись через необережність. Зокрема, в останньому випадку (ст. 292) діяння може бути як умисне, так і необережне. У разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270¹, а також при вчиненні

кваліфікованих складів аналізованих кримінальних правопорушень діяння характеризується складною (змішаною) формою вини.

Доведено, що такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мета і мотив при кваліфікації посягань на об'єкти енергетики мають значення лише коли такі посягання містять всі ознаки диверсії чи терористичного акту, передусім спеціальну їх мету. Відповідно, у разі знищення чи пошкодження об'єкта енергетики з метою ослаблення держави вчинене слід кваліфікувати за ст. 113 КК України, натомість якщо такі об'єкти знищуються чи пошкоджуються з метою, визначеною у ст. 258 КК України, то, відповідно, за цією статтею КК України. Попри поодинокі думки в доктрині кримінального права загалом однозначно засвідчується, що мотив при вчиненні аналізованих посягань на кваліфікацію жодним чином не впливає і може бути врахований судом в окремих випадках як обставина, що обтяжує покарання.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України

Дослідження загальних засад кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, складів кримінальних правопорушень, якими таку відповідальність встановлено, а також положень доктрини кримінального права та правоохоронної і судової практики у цій сфері дає підстави для виокремлення проблемних аспектів її законодавчої регламентації з метою подальшого розроблення пропозицій щодо ймовірних способів їх усунення.

Проведене дослідження дало змогу виокремити низку проблем не лише суто теоретичного характеру, а й пов'язаних із практикою застосування положень кримінального законодавства у цій сфері.

Перш за все дилемним аспектом регламентації відповідальності за посягання на енергетичну безпеку держави є те, що близькі за змістом кримінальні правопорушення розміщені у різних розділах Особливої частини КК України, а отже, об'єкт посягання у них різний. З одного боку, така ситуація не є осібною, і обґрунтування такої позиції законодавця є логічним. Проте в деяких випадках рішення про віднесення практично тотожних складів до різних розділів є незрозумілим. Так, розміщення ст. 194¹ КК України у розділі VI Особливої частини є найбільш логічним, оскільки перш за все особа при вчиненні цього кримінального правопорушення посягає на відносини власності, за аналогією з положеннями ст. 194 КК. З огляду на це, не зовсім виправданим видається розміщення ст. 270¹ КК у розділі IX Особливої частини.

В останньому випадку доволі дискусійним є визначення основним безпосереднім об'єктом громадської безпеки, а власність натомість додатковим. Безумовно, вчиняючи це кримінальне правопорушення, особа спричиняє чи створює небезпеку спричинення шкоди обом різновидам суспільних відносин, проте однозначно стверджувати, що за ієрархією громадська безпека переважає відносини власності, навряд чи правильно.

Більше того, у проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» від 9 червня 2010 року № 6505 пропонувалось розмістити склад кримінального правопорушення, який передбачав відповідальність за посягання на об'єкти житлово-комунального господарства, саме у розділі VI Особливої частини КК України у статті 194² [148]. Проте, як відомо, в остаточному варіанті законодавцем така ідея була відкинута і цей склад кримінального правопорушення було розміщено у положеннях розділу IX Особливої частини КК України. Одним із аргументів такого рішення, очевидно, став висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, в якому доцільність визначення основним безпосередній об'єктом складу цього кримінального правопорушення саме громадської безпеки пояснювалась тим, що функціонування об'єктів ЖКГ має на меті забезпечувати реалізацію інтересів як власників таких об'єктів, так і держави чи суспільства загалом. Відповідно, на думку експертів, метою цієї статті є охорона невизначеного кола осіб і інтересів у правоохоронній сфері [32].

У цьому ракурсі Н. О. Сербіна слушно зазначає, що таке твердження експертів є доволі сумнівним, адже, попри об'єкти ЖКГ, є чимало інших об'єктів, які загалом покликані охороняти такі ж інтереси, до прикладу, об'єкти електроенергетики, зв'язку, торгівлі тощо. При цьому авторка цілком влучно зауважує, що законодавець у цих випадках не розглядає посягання на них як кримінальне правопорушення проти громадської безпеки, а навпаки відносить їх до сфери посягань на право власності [176, с. 122]. Таку ж позицію

обстоює й С. В. Незнайко, зазначаючи, що рішення законодавця щодо розміщення складу кримінального правопорушення, яким передбачено відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, в розділі IX Особливої частини КК України є необґрунтованим, оскільки вказані об'єкти не наділені властивостями, якими повинен характеризуватись предмет складу кримінального правопорушення саме проти громадської безпеки. Відповідно, автор теж стверджує, що при вчиненні вказаного посягання особа спричиняє шкоду найперше відноси́нам власності [132, с. 11].

Схожа ситуація наявна й у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України, адже законодавець визначив, що при вчиненні дій, передбачених положеннями цієї статті, винний передусім спричиняє шкоду безпеці руху, керуючись тим, що магістральні або промислові нафто-, газо-, конденсатопроводи чи нафтопродуктопроводи належать до транспортної системи України. Проте вартий уваги один момент. Вчиняючи вказане кримінальне правопорушення, особа навряд чи керується прагненням порушити роботу цих об'єктів, а отже, її умисел сумнівно чи спрямований саме на заподіяння шкоди безпеці руху. Зазвичай таке кримінальне правопорушення вчиняється з метою заволодіння тим майном, яке транспортується за допомогою того чи іншого різновиду трубопроводу (газ, нафта тощо). Більше того, аналіз судової практики підтверджує таке припущення (див. Додаток В). У більшості вироків із цієї категорії, які наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень, кваліфікація здійснена за сукупністю із відповідною частиною ст. 185 КК України, що засвідчує спрямованість умислу винної особи перш за все на спричинення шкоди відноси́нам власності, і другорядним виступають суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки руху та експлуатації транспорту.

У процесі дослідження на дисертаційному рівні кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства Н.О. Сербіна робить висновок, що об'єкти ЖКГ самі по собі не становлять потенційної небезпеки. Відповідно,

нерозташування цього складу кримінального правопорушення у розділі IX Особливої частини КК України є не зовсім логічним, оскільки на відміну від інших предметів ці об'єкти не становлять небезпеки для громадської безпеки. Більше того, таких об'єктів немає в переліку джерел, що становлять підвищену небезпеку, який передбачений в ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України. На думку вченої, об'єкти ЖКГ покликані передусім задовольняти потреби держави, суспільства, фізичних або юридичних осіб, а тому не містять навіть потенційної небезпеки [176, с. 161].

Проте з таким твердженням авторки складно погодитись, адже у межах конкретного об'єкта, наприклад житлового приміщення (квартири), можливо й не завжди є потенційна небезпека, проте в межах об'єкта, який забезпечує, до прикладу, тепловими ресурсами відповідний район, його умисне знищення або пошкодження має ще яку небезпеку.

Вбачаються проблеми й при визначенні предмета складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на об'єкти енергетики. Йдеться про необґрунтоване використання законодавцем множини при визначенні предмета складів цього кримінального правопорушення. Так, у положеннях ст. 194¹ КК України при формулюванні предмета законодавець використав множину «об'єктів електроенергетики», а не об'єкту. Це наштовхує на думку, що для наявності в діях особи складу цього кримінального правопорушення винний повинен знищити чи пошкодити щонайменше кілька таких об'єктів.

Аналогічна проблема простежується й у складі кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 270¹ та 292 КК України, адже в першому випадку законодавець у диспозиції предмет визначив як «об'єкти житлово-комунального господарства», а в другому – «магістральні або промислові нафто-, газо-, конденсатопроводи чи нафтопродуктопроводи». Тимчасом в диспозиції ст. 270¹ КК України в частині визначення предмета складу цього кримінального правопорушення вказано, що відповідальність наставатиме саме за «умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства».

З огляду на це окремі автори стверджують, що у буквальному тлумаченні положень кримінального законодавства України в частині регламентації відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є підстави для констатації того, що при знищенні або пошкодженні лише одного об'єкта житлово-комунального господарства, навіть за умови настання визначених у статті наслідків, особа не повинна підлягати кримінальній відповідальності [133, с. 93].

Однак Н. О. Сербіна з цього приводу зазначає, що аналіз положень ст. 270¹ КК України дає підстави зробити висновок, що у ч. 1 законодавець, уживаючи поняття «об'єкти житлово-комунального господарства», вказав на те, що особа підлягатиме відповідальності не лише за знищення чи пошкодження кількох таких об'єктів, а й за вчинення таких дій щодо одного об'єкта. При цьому як аргумент авторка наводить результати проведеного нею опитування, які засвідчили, що 88,5 % респондентів підтримують таку ж позицію [176, с. 120–121]. Таке ж бачення щодо цього питання висловив й І. Б. Медицький [111, с. 319]. Однак такий підхід не є обґрунтованим, адже множина є множиною, відповідно, вважати під одним поняттям щось інше, бо так логічно, не виправдано. У цьому разі законодавець або ж мав на увазі виключно множину, або ж, якщо керуватись логікою, предмет мав би охоплювати й посягання на один такий об'єкт. Йдеться про законодавчу помилку, яку необхідно виправляти, а не заміщувати одне поняття іншим. Більше того, як уже зазначалося, у багатьох випадках – і в положення КК, і в судовій практиці – множину в кримінальному законодавстві розглядають саме як множину (бюлетенів, боєприпасів тощо).

Відповідно, не зрозуміло, яка причина спонукала до такого рішення, і що заважало законодавцю визначити предмет цього кримінального правопорушення в однині (об'єкта електроенергетики, об'єкта ЖКГ, нафтопроводу тощо). Адже таку проблему просто виправити і не потрібно буде шукати якихось абстрактних пояснень, чому правозастосувач у цих складах кримінальних правопорушень предмет повинен сприймати зокрема в однині.

Варто вказати і на певну непослідовність законодавців щодо визначення розміру шкоди у спеціальних нормах, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, порівняно до загальної, передбаченої ст. 194 КК України. До прикладу, у ст. 270¹ КК України великий розмір, згідно з приміткою до цієї статті, визначений від 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а особливо великий – від 1000 і більше, хоча у ст. 194 це 250 і 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян відповідно. Відтак видається, що ст. 270¹ КК, з огляду на специфіку предмета складу кримінального правопорушення, мала б передбачати відповідальність за більш суспільно небезпечне діяння, а отже, й межа настання відповідальності мала б бути нижчою, а виходить, що вона щонайменше в цій частині є привілейованою. На цьому аспекті акцентують й інші дослідники [132, с. 9-10].

Своєю чергою, ще більше запитань виникає щодо положень ст. 292 КК України, де йдеться теж про посягання на об'єкт енергетики, однак тут законодавець при визначенні меж відповідальності взагалі не враховує розміру заподіяної шкоди – ні в основному складі цього кримінального правопорушення, ні у кваліфікованих його складах.

Звісно, така ж ситуація буде й при знищенні чи пошкодженні об'єктів енергетики в межах диверсії чи терористичного акту, проте в цих випадках таку позицію законодавця можна обґрунтувати підвищеним рівнем суспільної безпеки з огляду на об'єкт посягання (національна чи громадська безпека) і специфічну мету. Водночас положення ст. 292 щодо цього аспекту видаються спірними.

Відповідно, виникає певний дисонанс, за якого діяння, що схожі за своїм змістом, кримінально карані за зовсім різних умов. Якщо в частині диверсії та терористичного акту аргумент можна віднайти в підвищеному рівні суспільної безпеки цих діянь, то в інших складах кримінальних правопорушень, які загалом відрізняються предметом таких аргументів, вважаємо, немає. При цьому слід наголосити, що всі вказані статті передбачають посягання на

об'єкти енергетики, і навряд чи якийсь із них важливіший за інших, тому зазначене вкотре підтверджує доцільність об'єднання таких статей в одну із визначенням єдиного предмета – об'єкт критичної інфраструктури. Це дасть змогу уніфікувати посягання на такі об'єкти в єдиній кримінально-правовій нормі, відповідно, з єдиними ознаками складу кримінального правопорушення.

Ще одним проблемним аспектом, пов'язаним із визначенням обов'язкових наслідків, а отже, й моменту закінчення, є встановлення змісту словосполучень «те саме діяння», «ті самі дії», «дії, передбачені частиною» тощо. Йдеться про кваліфіковані частини аналізованих статей. Зокрема, у роботі визначено, що за певних обставин посягання на об'єкт енергетики може підпадати під ст. 194 КК України або ж кваліфікований її склад. Так, ч. 2 цієї статті, і не лише цієї, передбачає низку кваліфікуючих ознак, зокрема й загальнонебезпечний спосіб, проте ч. 2 ст. 194 сформульована так, що не зовсім зрозуміло, чи потрібно при кваліфікації враховувати ще й такий наслідок, як спричинення шкоди у великому розмірі.

Тут варто наголосити, що в теорії кримінального права значна кількість дослідників стверджує, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 194 КК України, слід вважати закінченим у разі, якщо винна особа знищила чи пошкодила майно загальнонебезпечним способом незалежно від розміру спричиненої шкоди [99, с. 213].

Така позиція здебільшого підтверджується й судовою практикою. До прикладу, на рішення одного із районних судів Київської області була подана апеляція з огляду на те, що суд першої інстанції виправдав підсудного, оскільки його дії не спричинили шкоди у великому розмірі. Прокурор в апеляційній скарзі обґрунтовував таке рішення тим, що для ч. 2 ст. 194 КК України спричинення шкоди у великому розмірі, на відміну від ч. 1 цієї статті, не є обов'язковою ознакою. На підтримку такої позиції колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Київської області визначила, що знищення чи пошкодження чужого майна, вчинені шляхом

підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, повинно кваліфікуватись за ч. 2 ст. 194 КК України незалежно від розміру спричиненої шкоди [31; 204].

В іншому випадку йдеться про ухвалу колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 27 березня 2019 року у справі № 108/2012, де вказано: якщо вважати, що словосполучення «те саме діяння» у ч. 2 ст. 194 КК України охоплює всі ознаки ч. 1 цієї статті, тобто й умисне знищення або пошкодження майна і спричинення шкоди у великому розмірі, то за таких обставин при кваліфікації дій винної особи за ч. 2 ст. 194 КК за іншими кваліфікуючими ознаками однією з умов має бути встановлення спричинення шкоди у великому розмірі. Відповідно, колегія суддів звертає увагу, що за такої умови потрібно спочатку встановлювати факт спричинення шкоди у великому розмірі, а потім – в особливо великому. Ще цікавіша ситуація виникне при кваліфікації дій винного за цією частиною статті за наявності такого наслідку, як «спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків», адже виникне ситуація, за якої при настанні наслідку у виді смерті особи і за відсутності спричинення шкоди у великому розмірі діяння не підпадатимуть під положення цієї частини статті, що є вкрай суперечливим підходом [191].

Проте є й інші думки. До прикладу, М. В. Мартишко зазначає, що ч. 2 ст. 194 КК України має відсильний характер, і, відповідно, словосполучення «те саме діяння» вказує на матеріальний його склад, а отже, обов'язковою ознакою цього кримінального правопорушення є як діяння, так і відповідний наслідок. Більше того, цей автор у рамках свого твердження про обов'язковість наслідку у виді спричинення шкоди у великому розмірі в ч. 2 ст. 194 вказує на недосконалість такого підходу, а відтак на потребу у формулюванні цієї частини як злочину з формальним складом. При цьому аргументує це тим, що загальнонебезпечний спосіб вже містить достатній для кримінальної відповідальності рівень суспільної небезпеки. Тому М. В. Мартишко пропонує таку редакцію цієї частини ст. 194 КК: «Умисне

знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом» [106, с. 252].

Свою чергою, І. Б. Газдайка-Василишин та О. Ю. Татаров, з огляду на позицію, згідно з якою кваліфікований склад має містити всі ознаки основного, стверджують, що у разі, якщо умисним знищенням чи пошкодженням майна не спричинено шкоди у великому розмірі, то незалежно від способу та інших обставин діяння не містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України, у тому числі й кваліфікованого. На думку цих авторів, у разі умисного знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом, яке не спричинило шкоди у великому розмірі, діяння не містить принаймні закінченого складу цього кримінального правопорушення. Відповідно, вчинене слід кваліфікувати як замах на умисне знищення чи пошкодження майна і то за умови, що умисел особи був спрямований на спричинення шкоди у великому розмірі) [184, с. 127].

Тут справді проблема очевидна, адже і теорія, і практика застосування положень ч. 2 ст. 194 КК України свідчать про неоднозначність підходів. Ситуація зумовлена тим, що при формулюванні ч. 2 цієї статті законодавець використав словосполучення «те саме діяння». З одного боку, таке формулювання кваліфікованих складів кримінальних правопорушень є традиційним, з іншого, за буквального тлумачення складається цілком логічна думка, що йдеться саме про діяння, а як відомо, – це лише одна з ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка не мала б охоплювати наслідок. Тлумачити ці положення можна по-різному, проте, які б аргументи не наводили теоретики чи судова практика у положеннях цієї (і не лише цієї) статті, законодавець визначив все таки лише діяння. Тому підхід, згідно з яким у цій частині статті наслідок не є обов'язковою ознакою, видається більш обґрунтованим. Якщо дотримуватись такого підходу, то ч. 2 ст. 194 КК України є не зовсім кваліфікованим складом, а точніше взагалі некваліфікованим, оскільки останній за загальним правилом повинен містити всі ознаки основного складу. Очевидно, що така проблема глобальна, і саме

тому її або ігнорують, або шукають аргументи, якими намагаються пояснити, чому такі склади є кваліфікованими, проте обґрунтування видається не вельми переконливим.

На підтримку в одній із згаданих ухвал колегій суддів Верховного Суду України вказано, що зміст ч. 2 ст. 194 КК України у своєму нормативному значенні утворюється за допомогою заміщення такої ознаки основного складу, як «заподіяння шкоди у великому розмірі» такими ознаками, як «вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом», «заподіяння майнової шкоди в особливо великому розмірі» чи «спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки». Відповідно, «заподіяння шкоди в великому розмірі» не є обов'язковим елементом поняття «те саме діяння» у ч. 2 ст. 194 КК України [191].

Подібні проблеми простежуються й у інших складах кримінальних правопорушень (194¹, 270¹, 292), адже теж не зовсім зрозумілим є те, чи при кваліфікації слід враховувати наслідки, передбачені ч. 1 цих статей, і, до прикладу, загальнонебезпечний спосіб (чи тільки спосіб).

Певна неузгодженість є між зазначеними положеннями кваліфікованих складів аналізованих кримінальних правопорушень та положеннями судової практики. Йдеться про те, що однією із кваліфікуючих ознак цих складів є вчинення вказаних дій загальнонебезпечним способом. У цьому аспекті і в доктрині кримінального права, і в судовій практиці існує дискусія щодо того, чи відповідні частини статей передбачають кваліфікований їх склад, чи інших – основний. Низка вчених однозначно стверджують, що умисне знищення або пошкодження майна (чи відповідних його спеціальних різновидів) є кваліфікованим складом, а отже, для того, щоб діяння вважалось закінченим, необхідно три обов'язкові ознаки: факт знищення чи пошкодження майна, настання шкоди у великому розмірі і вчинення такого діяння загальнонебезпечним способом [200].

Підтримку такої позиції можна зустріти і в положеннях неодноразово згадуваного Проекту Кримінального кодексу України. Так, у розділі 1.1.

(Глосарій), а саме п. 13 ч. 2 визначено, що «загальнонебезпечний спосіб – спосіб, який спричиняє шкоду двом чи більше людям (вибух, підпал, затоплення, використання радіоактивних матеріалів, отруйних речовин, збудників інфекційних захворювань)». З такого визначення очевидно, що автори Проекту загальнонебезпечний спосіб формують як кримінальне правопорушення з матеріальним складом, адже такий спосіб обов'язково «спричиняє шкоду двом чи більше людям».

Проте є й інша позиція, обумовлена положеннями судової практики. Йдеться про те, що в одній із постанов Верховного Суду України (від 5 листопада 2020 року у справі № 536/621/16-к) визначено, що «при кваліфікації випадків умисного знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК України) розмір спричиненої майнової шкоди не має правового значення» [144].

З цього приводу Є. О. Письменський вказує на те, що судова практика щодо застосування положень ч. 2 ст. 194 КК України неоднакова, адже, в одних випадках суди достатнім вважають вчинення вказаного діяння визначеним загальнонебезпечним способом, а в інших обов'язково враховують ще й спричинення шкоди у великому розмірі. На його думку, така ситуація обумовлена тим, що законодавець невдало сформулював відсильну норму у ч. 2 цієї статті [141, с. 291].

Відповідно, В. О. Навроцький робить висновок, що загальнонебезпечний спосіб має місце у тих випадках, коли спричиняється майнова, немайнова, фізична шкода фізичній чи юридичній особі, або ж коли створюється реальна загроза спричинення такої шкоди двом або більше особам [119].

Деякі дослідники зауважують, що в окремих випадках умисне знищення або пошкодження майна (в тому числі це стосується й об'єктів енергетики) загальнонебезпечним способом може утворювати склад кримінального правопорушення, який загалом окремо не визначає такий спосіб ні в основному, ні в кваліфікованому складі. Йдеться про порушення законів та звичаїв війни (у чинній редакції ст. 438 «Воєнні злочини»). Так, О. М. Шармар

зазначає, що у разі, якщо умисне знищення або пошкодження майна (в широкому розумінні, тобто і спеціального, передбаченого спеціальними складами кримінальних правопорушень) вчиняється під час акту агресії іншої держави, то вчинене утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України [201, с. 166].

Вихід видається не надскладним. Як варіант формулювання кваліфікованих складів можна здійснювати за допомогою словосполучення «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті...». [102, с. 195]. Це дасть змогу однозначно оцінювати відповідну частину як кваліфікований склад, оскільки таке формулювання вказує на обов'язкову наявність всіх ознак основного складу кримінального правопорушення.

Або ж другий варіант, який не потребує коригування положень КК України – з огляду на судову практику вважати ч. 2 ст. 194 КК некваліфікованим складом ч. 1, а отже, виходити з того, що заподіяння шкоди у великому розмірі не є обов'язковою ознакою ч. 2 цієї статті.

Також із-поміж наукових публікацій вирізняються міркування окремих дослідників щодо недоцільності використання законодавцем множини при формулюванні об'єктивної сторони окремих складів кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики. Зокрема, одним із таких складів є склад диверсії. Адже на відміну від інших складів кримінальних правопорушень, у тому числі терористичного акту, у ст. 113 об'єктивна сторона сформульована, як «Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій». Відповідно, за буквального тлумачення положень цієї статті складається думка, що для наявності в діях особи складу саме цього кримінального правопорушення особа має вчинити щонайменше два вибухи, два підпали, або ж дві інші дії. Проте така редакція позбавлена логіки, і спроби окремих авторів знайти аргументи, що законодавець при формулюванні диспозиції цієї статті мав на увазі вчинення особою хоча б однієї із зазначених дій, видаються не надто обґрунтованими. Знову ж таки варто наголосити, що у ст. 258, основною

розмежувальною ознакою якого є загалом спеціальна мета, об'єктивна сторона сформульована як «застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій», що не дає якось двояко тлумачити її положення і виглядає значно логічніше.

У доктрині кримінального права науковці цілком слушно з цього приводу вказують на недосконалість положень цієї статті в частині визначення об'єктивної сторони. Зокрема, О. З. Мармура та О. Ф. Пасека вказують, що хоча практика застосування положень ст. 113 КК України вбачає можливість притягнення винної особи до відповідальності навіть у разі вчинення хоча б однієї із зазначених дій, з огляду на зміст диспозиції цієї статті це неправильно. Крім того, науковці наголошують, що судова практика щодо інших складів кримінальних правопорушень загалом одностайна у тому, що множина в кримінальному законодавстві є множиною, і, відповідно, звертають увагу на окремі положення постанов Пленуму Верховного Суду, до прикладу, положення, що стосуються ст. 158³ в частині того, що під словосполученням «скринька з бюлетенями» слід розуміти скриньку з мінімум двома бюлетенями, чи «боєприпасів» у ст. 262 КК України – мінімум кілька [103, с. 489].

Варто виокремити і непрості ситуації, пов'язані із кваліфікацією посягань на об'єкти енергетики при настанні наслідків (спричинення смерті потерпілої особи, настанні інших тяжких наслідків тощо). Слід наголосити, що в деяких випадках сам факт знищення чи пошкодження об'єктів енергетики може не охоплюватись складом того чи іншого кримінального правопорушення.

У разі, якщо особа до смерті чи настання інших тяжких наслідків ставиться умисно, то проблем нібито й немає, оскільки у випадку знищення або пошкодження об'єктів енергетики при вчиненні диверсії, терористичного акту, умисного знищення чи пошкодження майна, пошкодження об'єктів енергетики тощо діяння кваліфікуються за сукупністю із умисним вбивством чи іншою відповідною статтею.

Проблеми у цьому аспекті виникають при заподіянні такої шкоди через необережність. Звісно, це стосуватиметься не всіх випадків посягань на

об'єкти енергетики, адже конструкцією частини норм, які підлягають застосуванню при вчиненні посягань на такі об'єкти, передбачено відповідальність за спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 194¹, ч. 2 та 3 ст. 258, ч. 3 ст. 270¹, ч. 3 ст. 292). Проте у разі посягання на об'єкт енергетики, в результаті якого спричинено смерть чи інші тяжкі наслідки, будуть викликати труднощі при кваліфікації.

Йдеться про випадки вчинення посягання на об'єкти енергетики, які підпадають під ознаки, до прикладу, диверсії, адже настання наслідків у виді загибелі людей, настання інших тяжких наслідків при знищенні чи пошкодженні об'єктів енергетики з метою ослаблення держави положення ст. 113 КК України не охоплюють. Такий висновок можна зробити безпосередньо з диспозиції цієї статті, оскільки у ній зазначено, що масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю є лише різновидом спрямування умислу, а не обов'язковим наслідком цього злочину. Тобто, з огляду на положення ст. 113 КК України, для складу диверсії достатньо вчинення вибухів, підпалів чи інших дій, які лише спрямовані на знищення, тих же об'єктів енергетики. Відповідно, настання таких наслідків залишається так би мовити поза складом диверсії.

Не визначено таких наслідків й у кваліфікованому складі, передбаченому ч. 2 цієї статті.

Подібна проблема виникає й при кваліфікації знищення чи пошкодження об'єкта енергетики з метою ослаблення держави, коли фактично відбулося знищення чи пошкодження цих об'єктів, адже знову таки видається, що такі наслідки виходять за межі складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України.

На перший погляд, вихід із ситуації простий – вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 113 та відповідним правопорушенням із розділу II або VI Особливої частини КК України. Саме такий підхід простежується в науково-практичних коментарях [128, с. 267]. Відповідно, знищені чи пошкоджені об'єкти

енергетики, що спричинили смерть особи чи настання інших тяжких наслідків, за наявності усіх інших ознак диверсії слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

Таким чином, одні дослідники звертають увагу на те, що при настанні наслідків у виді знищення чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю диверсії і відповідного кримінального правопорушення проти власності [128, с. 267]. Натомість інші вказують на неправильність такого підходу. Зокрема, на думку А. В. Москвичової, така кваліфікація буде порушувати один із основоположних принципів кримінального права – *non bis in idem*, який закріплений у положеннях ст. 61 Конституції України та ст. 2 Кримінального кодексу України [117, с. 197]. Принцип *non bis in idem* є конституційною, базовою засадою кримінального права та слугує основою для правотворення і правозастосування. Він виступає гарантією захисту особи від надмірного покарання, забезпечуючи недопустимість притягнення до відповідальності двічі за одне й те саме діяння, яке вже отримало належну правову оцінку (кваліфікацію) [97, с. 65]. На думку А. В. Москвичової, настання наслідків, в тому числі знищення об'єктів енергетики, повністю охоплюється складом диверсії, і додаткової кваліфікації за відповідною статтею розділу VI Особливої частини КК не потребує [117, с. 197].

Проте такий підхід навряд чи обґрунтований. З огляду на формальний склад диверсії, а також те, що знищення або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське або оборонне значення, як вказувалося, відображають спрямованість умислу винного, а отже, суб'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушення, то безпосереднє знищення чи пошкодження об'єктів, до прикладу енергетики, не охоплюється складом диверсії. І йдеться тут не стільки про помилковість припущень окремих дослідників (логіка в їх позиції є), скільки у недосконалості положень ст. 113 КК України.

Варто виокремити аспект, пов'язаний із ознаками об'єктивної сторони аналізованих складів кримінальних правопорушень. Так, у разі вчинення діяння, яке з об'єктивної сторони характеризується погрозою знищення чи пошкодження майна, то, крім складу терористичного акту (передбачає окрему форму – погрозу вчинення зазначених дій), всі інші кримінальні правопорушення, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, такої форми не передбачають. Це, своєю чергою, означає що погроза знищення чи пошкодження саме об'єкта енергетики, з огляду на його специфіку порівняно з іншими різновидами майна, ніякого значення ні для кваліфікації, ні для покарання немає.

Тобто, чи особа погрожує знищити чи пошкодити приватне майно певної фізичної особи, чи, до прикладу, електропідстанцію жодного значення у площині положень КК України не відіграє, проте уже знищення чи пошкодження таких об'єктів утворює склад спеціальної норми, що не зовсім системно.

Як уже зазначалось, єдиний виняток – ст. 258 КК України, оскільки у разі, якщо особа погрожує знищити чи пошкодити об'єкт енергетики зі спеціальною метою, визначеною у складі терористичного акту, то діяння підлягає кваліфікації уже не за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 195, а за ст. 258 КК України. Хоча і тут не все так однозначно, адже законодавець жодним чином не диференціював відповідальність за вчинення дій, передбачених ст. 258 КК України, і погрози вчинення таких дій. Відповідно, караність знищення або пошкодження об'єкта енергетики з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) та погрози вчинення таких дій з тією самою метою абсолютно однакові. Така позиція

законодавця видається недостатньо обґрунтованою, адже рівень суспільної небезпеки таких двох форм об'єктивної сторони відверто різний.

Одним із проблемних аспектів відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики, як і інших посягань на них, є можливість, чи навпаки неможливість, як уже відзначалось в попередньому розділі, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Відповідно, юридична особа підлягатиме таким заходам у випадку, якщо її уповноважена особа з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного від імені юридичної особи знищила чи пошкодила об'єкт енергетики, або ж її уповноважена особа з метою ослаблення держави від імені та в інтересах юридичної особи вчинила такі ж дії або погрозу вчинення таких дій з такою ж метою.

Однак така позиція теж свідчить про відсутність послідовності законодавця у визначенні підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, адже фактично наявність спеціальної мети, визначеної у ст.ст. 113 та 258 КК України, при знищенні чи пошкодженні об'єктів енергетики, порівняно зі ст.ст. 194 та 194¹, впливатиме на можливість застосування до юридичних осіб визначених заходів.

Крім того, у наукових працях виокремлюється ще один цікавий момент. Однією з умов застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК) диверсія повинна бути вчинена в інтересах юридичної особи, а згідно з приміткою до цієї статті кримінальне правопорушення «визнається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо його дії призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від

передбаченої законом відповідальності, або якщо неправомірна вигода була запропонована, обіцяна чи надана за вчинення чи невчинення будь-якої дії або за бездіяльність чи вплив на прийняття рішення в інтересах юридичної особи».

Тому науковці наголошують на нелогічності такого рішення законодавця з уваги на те, що лише в поодиноких випадках при вчиненні диверсії дії винного будуть спрямовані на одержання юридичною особою неправомірної вигоди або створення для цього умов з огляду хоча б на зміст цього кримінального правопорушення [103, с. 489]. Відповідно, відсутність цієї умови виключає можливість застосування до юридичної особи таких заходів.

Тимчасом наявність цієї умови щодо диверсії і її відсутність щодо випадків вчинення терористичного акту теж свідчить про різні підходи законодавця до вирішення таких проблем. Відтак положення ст. 96³ КК України мають бути переглянуті, і не лише в межах складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113 та 258.

Слід також вказати на проблемність відповідальності за посягання на об'єкт електропостачання у разі вчинення так званих кібератак, за яких робота об'єкта може бути припинена, однак шкоди ні на фізичному, ні на програмному рівні немає. В такому разі навряд чи можна говорити про знищення чи пошкодження таких об'єктів, а тому сумнівно чи особа може підлягати кримінальній відповідальності за жодною зі статей, які були предметом цього дослідження, адже як диверсія, так і та ж ст. 194¹ за своєю об'єктивною стороною характеризується саме знищенням або пошкодженням, а як відзначалось цього може не бути.

Власне на теоретичному рівні науковцями пропонуються визначення такого різновиду диверсії, як кібердиверсія. Наприклад, О. Д. Довгань та В. Г. Хлань під таким поняттям пропонують розуміти суспільно небезпечні діяння у кіберпросторі, які за допомогою втручання в інформаційні системи можуть спричинити масове знищення людей, знищення чи пошкодження об'єктів, які мають стратегічне значення тощо [56, с. 49-53]. Натомість О. Р. Пелещак

кібердиверсію визначає як вчинення диверсійного акту із використанням електронно-обчислювальних машин за допомогою несанкціонованого втручання в роботу таких машин, їх систем та комп'ютерних мереж, які, зокрема, можуть призвести до знищення чи пошкодження важливих для економіки, оборони тощо об'єктів [140, с. 232–233].

Звісно, певною мірою такі діяння регламентовані розділом XVI Особливої частини КК України, проте можливий рівень суспільної небезпеки вчиненого явно неспіврозмірний із караністю статей цього розділу.

Слід також звернути увагу на відсутність диференціації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів енергетики залежно від виду такого об'єкта, надто як об'єктів ядерної енергетики. Очевидно, що їх знищення чи пошкодження має значно вищу небезпеку порівняно з іншими різновидами, проте законодавець не врахував цього. Відповідно, посягання на об'єкти ядерної енергетики сьогодні кваліфікуються за тими ж складами кримінальних правопорушень, що й посягання на будь-який інший об'єкт цієї галузі. Тобто за загальним правилом це ст. 194¹ КК України, а у разі вчинення цих дій із спеціальною метою, визначеною у ст.ст. 113, 258 тощо, за відповідною статтею. Єдиний варіант, коли можна врахувати специфіку об'єкта, матиме місце у випадку, коли поряд із знищенням або пошкодженням об'єкта ядерної енергетики відбудеться знищення або руйнування радіоактивних матеріалів (джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді), тобто за сукупністю зі ст. 265 КК України.

У всіх інших випадках діяння кваліфікуватиметься за однією із зазначених статей, і такий підхід видається не зовсім виправданим.

Недостатньо враховано законодавцем і градацію ймовірних наслідків такого знищення чи пошкодження. Наприклад, ракетні обстріли об'єктів енергетики під час вторгнення РФ на територію України засвідчили: по-перше, вразливість таких об'єктів; по-друге, їх важливість для усіх сфер; по-третє,

можливі масштаби, коли без електропостачання залишилися не те що б міста, а цілі регіони держави. Проте з позиції КК такий масштаб жодного значення немає. Хоча як варіант у положеннях КК можна опиратись на Інструкцію Міністерства палива та енергетики України «Про розслідування і облік технологічних порушень на об'єктах електроенергетики і в об'єднаній енергетичній системі України», що затверджена наказом цього відомства від 09.06.2005 р. № 255 і визначає категорії аварій та відмов [154]. Йдеться про те, що при формулюванні кваліфікованих складів можна опиратись на положення цієї Інструкції.

Також питання виникають при здійсненні кваліфікації посягань на енергетичну безпеку держави, адже, попри передбачення в КК України окремих спеціальних норм, предметом яких є саме об'єкти енергетики, в положеннях кримінального законодавства, як уже було визначено, є чимало інших статей, які передбачають відповідальність за посягання на такі об'єкти, хоча прямої вказівки у статті саме на такий різновид предмета кримінального правопорушення немає.

При цьому слід враховувати, що посягання на такі об'єкти можуть охоплювати, а це відповідно впливає на кваліфікацію вчиненого, такі посягання: пов'язані із знищенням чи пошкодженням таких об'єктів; пов'язані з їх захопленням; пов'язані із припиненням роботи об'єктів енергетики, які не зумовлені їх знищенням чи пошкодженням. І якщо в першому випадку положеннями КК вряди-годи врегульовано, то з двома наступними все доволі складно.

Також варто вказати на те, що в окремих випадках діяння, пов'язані із посяганнями на об'єкти енергетики, можуть набувати ознак зовсім інших, нетипових, складів кримінальних правопорушень. Йдеться про випадки вчинення посягань на ці об'єкти в умовах збройної агресії проти України.

Відповідно, ще однією статтею, яка може застосовуватись при кваліфікації знищення або пошкодження об'єктів енергетики, є ст. 433 (насильство над населенням у районі воєнних дій). Диспозиція цієї статті

передбачає доволі широкий спектр різних діянь, які утворюють склад цього кримінального правопорушення. Однією з форм об'єктивної сторони є протизаконне знищення майна під приводом воєнної необхідності, яке вчиняється щодо населення в районі воєнних дій. Відповідно, положення цієї статті мають низку ключових особливостей: по-перше, з невідомих причин законодавець криміналізував відповідальність лише за знищення майна, проте не передбачив її за пошкодження; по-друге, таке знищення має бути протизаконним; по-третє, має вчинятися під приводом воєнної необхідності; по-четверте, знищення майна вчиняється щодо населення; по-п'яте, в районі воєнних дій.

З огляду на першу особливість, вбачається, що знищення об'єктів енергетики у районі бойових дій підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 433 КК України, проте їх пошкодження повинно кваліфікуватись за іншими статтями цього нормативно-правового акту. І такими статтями можуть бути або диверсія (ст. 113), або умисне знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹), або терористичний акт (ст. 258), або за певних умов діяння, передбачені ст.ст. 270¹, 292, чи за ст. 438, – воєнні злочини. Очевидно, що така ситуація аж ніяк не сприяє однозначності кримінального законодавства.

Проблемним питанням щодо відповідальності за посягання на об'єкти енергетики є визначення законодавцем віку кримінальної відповідальності за окремі суспільно небезпечні посягання.

У цьому аспекті найперше варто звернути увагу на відсутність послідовності у положеннях КК щодо визначення його мінімальної межі. Так, згідно з ч. 2 ст. 22 КК України, вік, з якого настає кримінальна відповідальність за диверсію і терористичний акт, в тому числі у разі знищення чи пошкодження об'єктів енергетики з усіма іншими обов'язковими ознаками цих складів кримінальних правопорушень, передбачена з 14 років. Так ж ситуація матиме місце й у разі умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом чи за

наявності інших кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 ст. 194 КК України. Проте у разі вчинення особою у віці до 14 років кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194¹ КК України, в тому числі й кваліфіковані її склади, а це «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом» (ч. 2), або ж «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки» (ч. 3), відповідальність за цією статтею виключається, оскільки вік настання кримінальної відповідальності загальний – 16 років.

З огляду на це у випадку знищення чи пошкодження об'єктів енергетики особою у віці до 16 років кримінальній відповідальності остання не підлягатиме, оскільки як для ч. 1 ст. 194, так і для ст. 194¹ КК особа не досягла відповідного мінімального віку. Якщо ж особа вчиняє у віці до 16 років знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики загальнонебезпечним способом або такі дії заподіяли майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194¹ КК, теж немає, проте вчинене підпадає під ознаки загальної норми, передбаченої ч. 2 ст. 194 КК України.

Щодо визначення віку кримінальної відповідальності основних складів цих кримінальних правопорушень єдина позиція загалом зберігається, проте щодо кваліфікованих вона чомусь різна. З огляду на те, що у ст. 194¹ КК, на відміну від ст. 194, не визначено мінімального розміру майнової шкоди для настання відповідальності, законодавець прагнув відобразити підвищений рівень суспільної небезпеки знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики. І взагалі з міркувань логіки посягання на такі об'єкти справді видаються значно вищими за рівнем небезпеки. Саме з тому не зовсім зрозумілою є позиція законодавця знизити вік кримінальної відповідальності за кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна і

залишити загальний вік для кваліфікованого складу умисного пошкодження об'єктів електроенергетики.

Подібна ситуація наявна й у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270¹ КК України. З цього приводу Н. О. Сербіна вказує, що така позиція законодавця є незрозумілою, оскільки за умисне знищення або пошкодження майна загальнонебезпечним способом встановлено відповідальність із 14 років, проте вчинення тих самих дій, тими самими способами щодо об'єктів ЖКГ є кримінально караним лише з 16-річного віку. При цьому авторка зазначає, що вказані кримінально-правові норми співвідносяться між собою як загальна та спеціальна норма і, відповідно, остання мала б навпаки посилювати відповідальність, в тому числі й за допомогою зниження віку кримінальної відповідальності [176, с. 139].

Крім того, у наукових працях все частіше вказують на потребу у зниженні віку кримінальної відповідальності передусім щодо особливо тяжких злочинів. Справді, повномасштабне вторгнення РФ зумовило появу нових викликів, зокрема залучення до вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніх, і навіть малолітніх осіб. Одна ситуація, коли така особа через вік нездатна повною мірою усвідомлювати вчинювані нею дії, інша – коли, до прикладу, знищуючи об'єкт енергетики у межах диверсії, малолітній свої дії цілком усвідомлює і йде на цей злочин свідомо, керуючись чи ідеологічними спонуканнями, чи корисливим мотивом. В такому випадку особа в рамках положення ст. 22 КК України все одно лишається поза зоною дії кримінального законодавства, навіть у разі, якщо такі дії призвели до великих людських жертв.

У цьому аспекті питання щодо мінімального віку настання кримінальної відповідальності потребують перегляду, звісно у межах окремого ґрунтовного аналізу з урахуванням сучасних ґрунтовних досліджень у сфері педагогіки та психології.

Впливатимуть на правильну кваліфікацію й інші ознаки складу кримінального правопорушення, зокрема й ознаки суб'єктивної сторони.

Відповідно, проблемною, з огляду на процес доказування, видається й суб'єктивна сторона аналізованої групи складів кримінальних правопорушень. У попередньому розділі цієї роботи питання суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну безпеку держави, вже розглянуто, тому у цьому підрозділі увагу буде приділено саме проблемним аспектам відповідальності, які пов'язані з указаним елементом складу кримінального правопорушення.

Відомо, що мотив та мета мають значення для кваліфікації лише у випадках, коли вони прямо визначені у статті Особливої частини КК України. Відповідно, у положеннях ст. 194¹ КК України, як і в інших аналізованих статей, згадки про спеціальну мету чи будь-який із різновидів мотиву немає, і, відповідно, може скластися думка, що при знищенні чи пошкодженні об'єкта електроенергетики ці факультативні ознаки суб'єктивної сторони на оцінку вчиненого аж ніяк не впливають. Проте це не так. Як зазначалось у попередньому розділі, в окремих випадках мета чи мотив впливатимуть на кваліфікацію вчиненого і відповідно, змінюватимуть статтю, що підлягає застосуванню. У цьому аспекті слід навести положення неодноразово згадуваних норм Особливої частини КК України, як-от: диверсія, терористичний акт, хуліганство.

Саме у цих випадках посягання на об'єкти енергетики підпадають під положення інших статей КК України, а не спеціальної норми, передбаченої ст.ст. 194¹, 270¹, 292 КК України. Відповідно, знищення чи пошкодження об'єктів енергетики з метою ослаблення держави утворюватимуть склад диверсії. У разі, якщо такі дії зумовлені метою «порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного», то

діяння підпадатиме під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, а за наявності в діянні особи мотиву явної неповаги до суспільства утворюватимуть склад хуліганства.

Щодо розмежування кримінального правопорушення, предметом якого є об'єкти енергетики, від хуліганства, то слід зазначити, що загалом питання щодо співвідношення цих складів кримінальних правопорушень виникли з огляду на те, що ознаками хуліганства є низка тих, зміст яких багато в чому збігається зі складом знищення чи пошкодження об'єктів енергетики. Йдеться про те, що хуліганство може теж мати вияв в умисному знищенні чи пошкодженні майна, і, мабуть, основною розмежувальною ознакою у цьому випадку буде специфічний для хуліганства мотив – явна неповага до суспільства.

У цьому аспекті в одній із постанов Пленуму Верховного Суду України (від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство») вказано, що при розмежуванні хуліганства від інших кримінальних правопорушень суди мають враховувати спрямованість умислу та мотив, ціль винного, а також інші обставини, що мають значення для оцінки вчиненого діяння [161].

У цій ж постанові зазначено, що дії, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна, заподіянням тілесних ушкоджень тощо, підлягають кваліфікації за ст. 296 КК України лише у випадку, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку, а також знову ж таки з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [161].

Попри те, що зміст ознак хуліганства безпосередньо в положеннях КК України не розкривається, узагальнення суддівської практики у цьому випадку певною мірою дає змогу уявити, що саме під тією чи іншою ознакою слід розуміти. Адже у постанові ПВСУ немає визначення цих ознак у його традиційному сприйнятті, а наводяться лише приклади, чим може супроводжуватись особлива зухвалість чи винятковий цинізм. І в цьому аспекті, з огляду на задекларовану тему цієї роботи, інтерес становить саме

така ознака хуліганства, як особлива зухвалість, адже хуліганство за цієї ознакою може супроводжуватись знищенням чи пошкодженням майна [161].

З урахуванням зазначеного знищення або пошкодження об'єктів енергетики, яке вчинено з мотивів явної неповаги до суспільства, фактично одночасно підпадає під ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 194¹, 270¹, 292 та 296 КК України. За такої ситуації, з одного боку, у ст.ст. 194¹, 270¹, 292 специфічний предмет складу кримінального правопорушення якраз і утворює «спеціальність» складу цього кримінального правопорушення порівняно зі загальною нормою, передбаченою ст. 194 КК України, з іншого – хуліганство, яке теж може супроводжуватись знищенням чи пошкодженням будь-якого майна, характеризується специфічним мотивом. Хоча говорити про те, що хуліганство є спеціальною нормою умисного знищення чи пошкодження майна складно, проте в частині саме знищення чи пошкодження між ними чисто з теоретичної позиції може виникати конкуренція загальної і спеціальної норми, хоча таке припущення є доволі дискусійним. Якщо обстоювати таку позицію, то у згаданому випадку виникає конкуренція двох спеціальних норм, за якої, з огляду на положення доктрини кримінального права, застосуванню підлягає та, яка є більш спеціальною. Залишиться лише з'ясувати, яка саме з них є більше спеціальною. З урахуванням предмета складів цих кримінальних правопорушень очевидним є те, що у ст.ст. 194¹, 270¹, 292 предмет є значно вужчим, адже в хуліганстві щонайменше узагальнення судової практики не обмежує таку ознаку, як «особлива зухвалість» якимось різновидом майна, проте в складі хуліганства так звана спеціальність статті обумовлена специфічним мотивом. В останньому випадку відсутність мотиву явної неповаги до суспільства при знищенні або пошкодженні об'єктів енергетики, безперечно, утворює склад одного із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 194¹, 270¹, 292, проте його наявність мала б схилити правозастосувача більше до складу хуліганства.

Аргументом тут може слугувати ще й те, що за аналогією при розмежуванні ст.ст. 194¹, 270¹, 292 із ст. 113 чи ст. 258 КК України враховується саме ознака суб'єктивної сторони – спеціальна мета, а не предмет складу кримінального правопорушення. При їх співвідношенні предмет (об'єкт електроенергетики, об'єкт ЖКГ, нафто-, газо- трубопроводи тощо) є різновидом об'єктів, що мають важливе народногосподарське значення, відповідно, наявність в діях особи мети (ослабити державу) вказує на те, що вчинене слід кваліфікувати саме за ст. 113 КК України. Так само і в хуліганстві мотив, з огляду на доволі широкі можливості у визначенні предмета знищення чи пошкодження при вчиненні цього кримінального правопорушення, мав би стати ключовою ознакою для розмежування.

Ще одним варіантом, який має підтримку серед науковців, як зрештою і в правозастосовній практиці, є кваліфікація вчиненого за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 194¹, 270¹, 292 та 296 КК України. Наприклад, на думку Н. О. Сербіної, якщо умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства зумовлено хуліганським мотивом, то при кваліфікації слід враховувати і цей мотив, і наслідки такого умисного знищення чи пошкодження зазначених об'єктів. Йдеться про те, що у разі спричинення вказаними діями наслідків, передбачених у ст. 270¹ КК України, а також хуліганського мотиву, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 270¹ та 296 КК України [176, с. 190].

Проте такий підхід, як і в аналогічних, не вельми виправданий, адже фактично виникає ситуація, за якої особі ставлять у вину додатково хуліганство тільки через те, що дії винного супроводжувались мотивом явної неповаги до суспільства. В цьому разі слід зважати на те, що сам факт знищення чи пошкодження, наприклад об'єктів електроенергетики, вже охоплено ст. 194¹, тому при додатковій кваліфікації за ст. 296 виникає ситуація, що особі вдруге ставлять у вину знищення чи пошкодження цих об'єктів за такою ознакою, як особлива зухвалість. Відповідно, така кваліфікація можлива за реальної

сукупності кримінальних правопорушень, у протилежному випадку цього різновиду множинності немає, оскільки ігнорування цього зумовлює очевидне порушення принципів кримінального права.

Також можна визначити низку проблем при кваліфікації діянь, пов'язаних із посяганням на об'єкти енергетики.

До прикладу, у рамках аналізу положень статей 194 та 270¹ КК України деякі дослідники звертають увагу на несистемність законодавця у використанні для диференціації відповідальності ознак, що кваліфікують діяння, що порушує принципи кримінального права. Йдеться про те, що законодавець у частинах других обох статей передбачив таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення тих самих дій загальнонебезпечним способом, однак у ст. 194 ця ознака є альтернативою таким ознакам, як заподіяння майнової шкоди в особливо великому розмірі, загибель людей чи настання інших тяжких наслідків, а у ст. 270¹ КК такою альтернативною ознакою є повторність. На цій підставі вчені висновують, що така розбіжність у кваліфікуючих ознаках цих норм є невиправданою. Більше того, вони мають взагалі розміщуватись у різних частинах статей, оскільки їх рівень суспільної небезпеки аж надто різний [176, с. 176].

Так, Н. О. Сербіна зазначає, що у разі умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства під час масових заворушень вчинене повністю охоплюється положеннями ст. 294 КК України, і, відповідно, додаткової кваліфікації за ст. 270¹ не потребує [176, с. 178].

Досліджуючи положення ст. 270¹ КК України, Н. О. Сербіна з-поміж чисельної кількості суміжних складів кримінальних правопорушень особливу увагу приділила співвідношенню цього складу зі складами кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113, 206, 258 та 294 КК України. На її думку, в усіх із зазначених кримінальних правопорушень умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ є лише одним із способів їх вчинення. З огляду на це перевагу має стаття про ціле, а отже, у разі знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ в процесі вчинення диверсії, масових заворушень

тощо застосуванню підлягають саме ці статті, і додаткової кваліфікації за ст. 270¹ вчинене не потребує [176, с. 178].

Так, на думку деяких авторів, склад кримінального правопорушення за ст. 270¹ КК України, як правило, кваліфікується у сукупності з відповідним складом кримінального правопорушення проти власності (залежно від способу заволодіння майном). Відповідно, у разі заволодіння особою частиною об'єкта ЖКГ і одночасним знищенням іншої частини все одно потрібно кваліфікувати вчинене за сукупністю складів кримінальних правопорушень [176, с. 189].

Схожа ситуація наявна й щодо складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищення або пошкодженням об'єктів електроенергетики та нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів. Аналіз судової практики (див. Додаток Б та Додаток В) засвідчив, що зазвичай склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194¹ та ст. 292 КК України, кваліфікуються у сукупності із крадіжкою.

При цьому в поодиноких випадках рішення судів доволі неординарні. Фабула аналогічна, водночас кваліфікація істотно відрізняється. Йдеться про те, що при кваліфікації дій, пов'язаних, наприклад, із незаконним заволодінням дротів ліній електропередачі, судова практика оцінює вчинене зазвичай як пошкодження об'єктів електроенергетики та крадіжку (справи № № 0828/1232/2012 від 08 від червня 2011 р., 1-171/12 від 13 червня 2012 р., 437/2899/12 від 05 грудня 2012 р., 0828/4499/2012 від 20 лютого 2013 р., 415/347/13-к від 29 березня 2013 р., 173/2651/18 від 27 листопада 2018 р., 390/255/18 від 27 лютого 2019 р., 286/2555/20 від 20 листопада 2020 р., 585/2886/23 від 19 березня 2024 р. тощо). Проте в деяких випадках суди України за таких самих обставин вчинене кваліфікують лише за відповідною частиною ст. 185 КК України без сукупності зі ст. 194¹.

До прикладу, у справі № 1619/740/12 від 22 серпня 2012 року Машівського районного суду Полтавської області особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК

України, за те, що: «13.03.2012 р. близько 13 год. ОСОБА 1, діючи повторно, за попередньою змовою з групою осіб – з ОСОБА 3 та ОСОБА 2, діючи з прямим умислом, спрямованим на таємне викрадення чужого майна, з корисливою метою, шляхом розбиття на частини демонтували 2 залізобетонні опори №№ 289, 291 на ПЛ-10 кВ ф61 «Грабовщина» в с. Павлівка Машівського району Полтавської області, з яких викрали металеві пруті арматури довжиною 65,6 м, чим завдали ПАТ «Полтаваобленерго» матеріальну шкоду на загальну суму 335 грн. Із викраденим з місця злочину зникли та розпорядилися на власний розсуд» [28].

Тут варто звернути увагу на один момент. У вирокі зазначено, що за одним із епізодів надійшло повідомлення Машівської філії ПАТ «Полтаваобленерго» від 15.03.2012 р. про викрадення опор №№ 289, 291 на ПЛ-10 кВ ф 61 «Грабовщина» в с. Павлівка Машівського району (а.с. 8-11). При цьому у повідомленні Машівської філії ПАТ «Полтаваобленерго» також вказується, що викрадені опори не підключені. У цьому разі видається, що кваліфікація, на перший погляд, правильна, однак далі у вирокі щодо вказаного епізоду звертається увага на те, що за необхідності вказані опори використовуються для резервного живлення КТП (а.с. 12).

З огляду на це вбачається, що такі об'єкти, попри те, що не використовуються на постійній основі, належать до об'єктів електроенергетики, а отже, їх знищення чи пошкодження мало б утворювати склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194¹ КК України.

У цьому випадку загалом дискутувати ще є підстави, проте в інших видається, що кваліфікація мала б бути однозначною, проте суди з якихось причин відходять від традиційного бачення і здійснюють кваліфікації, вважаємо, не повно.

Наведемо інший приклад. У справі № 173/2651/18 від 21 листопада 2019 року Дніпровський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області постановив обвинувальний вирок за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 КК України, за вчинення особою

крадіжки дротів лінії електропередачі за таких умов: «ОСОБА 4 в ніч із 13.09.2018 року на 14.09.2018 року, знаходячись в с. Павлогригорівка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області, виявив об'єкт електроенергетики ЛЕПЕ КТП-109 А-2, що належить АТ «ДТЕК Дніпровські електромережі» (ЄДРПОУ 23359034) і представляє собою опори лінії електропередачі, між якими протягнуті електропровідні дроти, після чого внаслідок раптово виниклого умислу, спрямованого на таємне викрадення чужого майна, шляхом викрадення його деталей, впевнившись, що за ним ніхто не спостерігає, таємно, повторно, із корисливих спонукань, з метою збагачення, самостійно заліз на опору лінії електропередачі, де за допомогою заздалегідь приготованого інструмента відрізав чотири алюмінієвих електричних дроти марки А-50, під'єднаних до опори. Продовжуючи реалізувати свій злочинний намір, ОСОБА 4 вказаним чином від'єднав дроти лінії електропередачі між опорами 5–14 (розташованих поряд) та 14–15, після чого привласнив їх, тим самим скоїв крадіжку електричного дроту марки А-50 загальною довжиною 180 метрів» [22].

Очевидно, що такі ж випадки мають місце й щодо кваліфікації умисного знищення або пошкодження інших об'єктів енергетики. Аналіз судової практики щодо обвинувальних вироків за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України, теж засвідчив наявність поодиноких випадків, як видається, порушення судами України принципу повноти кримінально-правової кваліфікації.

До прикладу, у справі № 1-343/12 від 1 лютого 2013 року Коростенського міськрайонного суду Житомирської області особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк один рік та один місяць за вчинення замаху на крадіжку (ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України) за таких обставин: «В травні місяці 2010 року у невстановлений досудовим слідством час підсудний ОСОБА 3, діючи за попередньою змовою з ОСОБА 5, справа щодо якого розглянута Коростенським міськрайонним судом 23.02.2012 року, та невстановленою в ході досудового слідства особою, справа щодо якої

виділена в окреме провадження, з метою таємного викрадення чужого майна, зокрема дизельного пального, що належить ДП «ПрикарпатЗахідтранс», знаходячись на 659 кілометрі нафтопроводу ділянки АДРЕСА_2, розкопали цей трубопровід на глибині 0,75 метра та приварили до його корпусу патрубків діаметром 50 мм і висотою 30 мм, до якого приєднали шаровий кран діаметром 40 мм. Після цього ОСОБА 3, ОСОБА 6 та невстановлена в ході досудового слідства особа, справа щодо якої виділена в окреме провадження, з'єднали вказаний патрубок із гідравлічним шлангом, до якого приєднали шаровий кран діаметром 40 мм і який з'єднали з пластиковою трубою діаметром 25 мм» [25].

Водночас іншими судами за схожих або ж ідентичних обставин кваліфікація відбувається за сукупністю зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України (наприклад, справи №№ 1218/559/2012 від 23 травня 2012 р.; 1611/1265/12 від 31 січня 2013 р.; 485/2040/13-к від 11 жовтня 2013 р.; 1-кп-678-128/14 від 04 червня 2015 р.; 585/4024/16-к від 02 листопада 2016 р. тощо – див. Додаток В).

Звісно, в таких випадках виключати саме таку кваліфікацію не можна, адже у разі, якщо іншою особою здійснено врізку, наприклад в нафтопровід, а не засудженим, який уже використовував її для незаконного заволодіння нафтопродуктами, то кваліфікація здійснюватиметься саме, і лише, за ст. 185 КК України. Наприклад, у справі № 450/247/17 від 31 липня 2017 року Пустомитівського районного суду Львівської області до особи застосоване покарання за вчинення незакінченого замаху на кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 185, а саме: «обвинувачений ОСОБА 7 19.10.2016 року, приблизно о 21:00 год, маючи умисел на крадіжку нафтопродукту, за попередньою змовою із ОСОБА 4 разом приїхали на автомобілі марки «УАЗ 3303», у кузові якого перебувало дві бочки ємністю 1 000 літрів кожна, на місце незаконної врізки в нафтопродуктопровід ДП «ПрикарпатЗахідтранс», що знаходиться на ділянці 142 км + 950 м траси № 1 ділянки № 43, між селами Жирівка та Милятичі Пустомитівського району Львівської області, де здійснили підключення до гумового рукава, який з'єднував кран, що був

несанкціоновано під'єднаний до нафтопродуктопроводу, заповнили одну з двох бочок кількістю 1,085 тон нафтопродукту, вартість якого становить 20385,00 грн. Обвинувачений ОСОБА 7 спільно з ОСОБА 4 довести свого злочинного умислу до кінця не змогли з причин, що не залежали від їхньої волі, не вчинили усіх дій, які вважали необхідними для доведення злочину до кінця, а саме: не заповнили ще одну бочку нафтопродуктом, оскільки їхні дії були припинені невстановленими особами та викриті працівниками ТзОВ «Хазард»» [29].

При цьому така кваліфікація є обґрунтованою з огляду на те, що особи, засуджені за цим вироком, вини у вчиненні врізки не визнали, не доведено участі вказаних осіб у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України, й у матеріалах справи.

Також деякі дослідники вказують на те, що окремі норми КК України в цій частині не є соціально обумовленими. До прикладу, С. В. Незнайко у своїй дисертації зазначає, що доповнення положень КК України окремою нормою, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, є недоцільним. Підтверджує автор свою позицію тим, що в результаті проведеного дослідження окрема криміналізація такого діяння не була соціально обумовленою, більше того, призвела до порушення традиційних для кримінального права принципів криміналізації [132, с. 9].

Ще одним проблемним аспектом є відсутність у положеннях КК України статті, яка передбачає відповідальність за захоплення об'єктів енергетики, тобто фактичне встановлення контролю над ними. З одного боку, у кримінальному законодавстві передбачено ст. 341, яка встановлює кримінальну відповідальність за захоплення державних або громадських будівель чи споруд, проте запитання виникають щодо можливості застосування цієї норми у разі захоплення саме об'єктів енергетики. Диспозиція статті передбачає відповідальність за «захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій». Відповідно, найперше слід з'ясувати, чи є об'єкт енергетики будівлею чи спорудою, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян.

Науковці у галузі кримінального права поняття громадських будівель та споруд розглядають дещо інакше. Так, деякі з них під такими будівлями та спорудами як предмет складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 341 КК України, пропонують розуміти будівлі та споруди, які призначені для забезпечення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян. Зокрема, ними визначають: заклади освіти, пошту, телеграф, банки, енергетичну систему тощо [89, с. 454]. Тут можна помітити, що науковці об'єкти енергетичної системи відносять до категорії громадських будівель та споруд.

Логіка в такому твердженні є. Згідно з Державними будівельними нормами України (ДБН В.2.2-9:2018) зі зміною № 1, розробленими Державним підприємством «Український науково-дослідний і проектний інститут цивільного будівництва», громадські будівлі та споруди є загальною назвою будівель і приміщень, які призначені для розміщення закладів, підприємств, організацій, які надають послуги фізичним особам (населенню) або юридичним особам (громаді та державі) [52].

Відповідно, поняття громадських будівель та споруд визначено через їх цільове призначення – розміщення закладів, підприємств, організацій, які надають послуги фізичним особам (населенню) або юридичним особам (громаді та державі). Отож об'єкти енергетики належать відповідним державним чи недержавним підприємствам чи організаціям і надають послуги фізичним або юридичним особам.

Проте у рамках визначення предмета складу кримінального правопорушення, яким передбачено відповідальність за захоплення державних або громадських будівель чи споруд, іншими дослідниками приналежність

об'єктів енергетики до цієї категорії є щонайменше дискусійною. Так, В. І. Осадчий здійснює аналіз предмета складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 341 КК України, крізь призму кількох понять, як-от: будівля, споруда, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян. Зокрема, під будівлею дослідник пропонує розуміти «будинки, окремі приміщення в будинках, де функціонують органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, а також належні їм приміщення технічного призначення (наприклад, гаражі)». Натомість під спорудами автор розуміє «облаштовані об'єкти, які використовуються в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (наприклад, культові об'єкти, інші впорядковані місця, де громадяни реалізують завдання свого об'єднання, зокрема і спортивні майданчики)» [124, с. 782].

Із наведених визначень не можна встановити приналежність об'єктів енергетики до категорій громадських будівель і споруд. Більше того, об'єкти енергетики не належать до категорії органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи до категорії об'єднань громадян. Однак слід зазначити, що предмет складу кримінального правопорушення, передбачений ст. 341 КК України, зрештою не визначає ним такі органи чи об'єднання, адже предметом є будівлі чи споруди, які забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян. Тобто не сам орган чи об'єднання, а будівля або споруда, яка забезпечує їхню діяльність. І очевидно, що окремі з них, до прикладу об'єкти електроенергетики, ЖКГ тощо, безпосередньо забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян. Натомість інші – нафто-, газо-, конденсатопроводи, нафтопродуктопроводи, хоча й певною мірою забезпечують діяльність зазначених органів і об'єднань, однак таке забезпечення є доволі опосередкованим.

Як доповнення – положення, викладені деякими дослідниками, які розглядали предмет цього кримінального правопорушення, однозначно

свідчать про те, що об'єкти енергетики не є такими будівлями чи спорудами. Такі будівлі і споруди призначені для забезпечення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (наприклад, Верховної Ради України, Президента України, РНБО, Кабінету Міністрів України, місцевих державних (військових) адміністрацій, обласних чи районних рад, громадських організацій, спілок тощо) [125, с. 712].

До таких будівель і споруд, на думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, належать будівлі та споруди, в яких розміщені самі ці органи, а також різного роду будівлі і споруди, які суб'єктам різних форм власності, пов'язана із забезпеченням діяльності зазначених органів. До таких об'єктів належить, наприклад АТС, що обслуговує роботу таких будівель або споруд, об'єкти, що забезпечують їх технічне обслуговування тощо. Відповідно, такими будівлями і спорудами не є будівлі і споруди, які не належать органам державної влади, органам місцевого самоврядування або об'єднанням громадян [123, с. 104].

З огляду на зазначене, приналежність об'єктів енергетики до категорії громадських будівель чи споруд є доволі дискусійним питанням, а також залежить від суб'єктивного сприйняття комплексу взаємопов'язаних понять, а отже, стверджувати про можливість застосування положень ст. 341 КК України у разі захоплення об'єктів енергетики не можна. Більше того, в частині окремих об'єктів енергетики відповідь буде очевидною, а тому положення цієї статті у разі захоплення окремих різновидів об'єктів енергетики не можуть бути застосовані однозначно. Така ситуація зумовлює прогалину у кримінальному законодавстві, адже при захопленні об'єктів енергетики та встановленні над ними контролю, якщо такі дії не супроводжуються знищенням чи пошкодженням таких об'єктів, вчинене фактично опиняється поза межами дії кримінального закону. Відповідно, така ситуація підлягає вирішенню. Водночас із урахуванням того, що окремі об'єкти енергетики мають надважливе значення і для держави в цілому, і для кожного громадянина зокрема, відповідно, їх захоплення в рази підвищує рівень суспільної небезпеки (до прикладу, об'єкти атомної енергетики).

Тим часом остання визначена у цій роботі група посягань на об'єкти енергетики пов'язана не з їх знищенням чи пошкодженням, ані із їх захопленням, а стосується випадків, за яких об'єкт енергетики припиняє свою роботу. Відтак можна уявити цілком практичний кейс, за якого об'єкт енергетики, будь-якого виду, зупиняє роботу і це не супроводжується його знищенням чи пошкодженням. В такому випадку, якщо йдеться про несанкціоноване (незаконне) припинення роботи такого об'єкта виникне чимало проблем щодо кримінально-правової оцінки вчиненого, адже окремої норми, яка б передбачала відповідальність за таке діяння в чинному КК України, не передбачено, що певною мірою свідчить про наявність у положеннях кримінального законодавства прогалини. Вочевидь таке припинення роботи того чи іншого об'єкта енергетики може бути зумовлено багатьма факторами, як-от: безпосередній фізичний вплив на устаткування об'єкта енергетики з метою припинення його функціонування; за допомогою несанкціонованого доступу до електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), які забезпечують функціонування таких об'єктів, в тому числі з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів, блокування доступу до об'єктів енергетики працівників цього об'єкта чи постачання необхідних ресурсів (наприклад, газу, вугілля і т.ін.).

У таких випадках положення аналізованих статей Особливої частини КК України (194¹, 270¹, 292 тощо) не підлягатимуть застосуванню, оскільки об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень вчинення такого діяння не передбачає. Певною мірою можна використати положення ст.ст. 113 та 258 КК України, адже їх об'єктивна сторона не обмежується вичерпним переліком дій, які її утворюють, проте припинення роботи об'єкта енергетики можуть утворювати склад цих кримінальних правопорушень лише якщо ці дії вчинено з визначеною у них спеціальною метою і об'єктом посягання є або ж національна безпека, або ж громадська безпека. Проте це ще не усі обмеження. Зокрема, гіпотетично припинити роботу об'єкта енергетики можна й шляхом бездіяльності, однак, як уже зазначалось, положення ст.ст. 113 та 258 із

об'єктивної сторони характеризуються виключно активними діями, що свідчить про відсутність кримінальної відповідальності при протиправній бездіяльності, що призвела до припинення роботи об'єкта енергетики. Крім того, в частині диверсії припинення роботи об'єкта енергетики повинно бути спрямоване ще й на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, або ж спрямоване на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Якщо ж спрямування умислу винної особи інше, то ту й склад диверсії відсутній.

Крім того, припинення роботи об'єкта енергетики за відповідних умов може бути кваліфіковане за ст. 111 КК України як державна зрада. У цьому випадку формою об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення може виступати надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Тут варто мати на увазі, що такі дії винна особа повинна вчиняти на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Таке припущення вбачається у тому, що законодавець не конкретизував діяння, яке утворює вказану форму об'єктивної сторони, адже відповідальності особа підлягатиме за надання будь-якої допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Таку ж позицію висловлюють й науковці [185, с. 12].

Як підтвердження цьому можна навести приклад зі судової практики, який, з одного боку, стосується не припинення роботи об'єкта енергетики, а його знищення або пошкодження, проте засвідчує відповідну тенденцію у кваліфікації таких дій саме як державної зради. Так, вироком Костопільського районного суду Рівненської області від 09 жовтня 2018 року у справі № 565/1560/18 особу засуджено за вчинення державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної

діяльності проти України за таких обставин: «ОСОБА 5, будучи негативно налаштованим до діючої влади в Україні та такої держави у цілому, діючи умисно, ініціативно та з корисливих мотивів, наприкінці березня 2018 року встановив контакт та розпочав спілкування з особою, яка позиціонувалася представником іноземної спеціальної служби – Федеральної Служби безпеки Російської Федерації, з метою виконання завдань останнього на шкоду державній безпеці України, а саме шляхом збору та передачі інформації про стратегічні об'єкти Рівненської області, проведення дестабілізуючих заходів шляхом вчинення підпалів та руйнувань адміністративних будівель і споруд державного значення у м. Вараш Рівненської області. Крім того, ОСОБА 5 обвинувачується у тому, що він, маючи стійкий протиправний намір та з корисливих мотивів, прийняв рішення про закладання вибухового пристрою під важливий об'єкт народногосподарського значення, а саме металеву опору повітряної високовольтної лінії електропередачі, яка призначена для передачі виробленої на ВП «Рівненська атомна електрична станція» електроенергії до споживачів та розташована в межах захисної зони зазначеного ядерного об'єкту» [27].

У вказаному вирoku чітко простежується розширене тлумачення судами України цієї форми об'єктивної сторони державної зради, що свідчить про допустимість наведеної позиції щодо кваліфікації діяння, пов'язаного з припиненням роботи об'єкта енергетики, за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України (звісно за наявності всіх необхідних ознак державної зради).

Водночас варто зазначити, що є науковці, котрі таку позицію піддають критиці, оскільки вважають, що ця форма об'єктивної сторони державної зради полягає не у вчиненні безпосередньо дій, спрямованих на заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, а лише у сприянні іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам у вчиненні ними таких дій. До прикладу, О. М. Гудзур та В. І. Шакур стверджують, що при вчиненні державної зради у формі надання

допомоги у проведенні підривної діяльності проти України суб'єкт цього складу кримінального правопорушення не здійснює таку діяльність безпосередньо, а лише надає допомогу іноземному агенту (в широкому розумінні цього слова) у її проведенні. Тобто фактично громадянин України виконує лише пособницькі функції чи функції, притаманні для підбурювача (надає знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, усуває перешкоду, спонукає інших осіб до вчинення відповідних дій, приховує вчинення такого кримінального правопорушення чи слідів такої підривної діяльності тощо) [125, с. 183]. Проте інші автори таку позицію заперечують. Так, В. І. Маркін зазначає, що вказана форма об'єктивної сторони державної зради полягає як у сприянні іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам у проведенні підривної діяльності проти України, так і в безпосередньому виконанні таких дій [100, с. 158].

Проблема при з'ясуванні змісту цієї форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України, обумовлена ще й тим, що законодавчо не визначено поняття «підривна діяльність». Основоположний закон у цій сфері, йдеться про Закон України «Про національну безпеку України», не містить такого визначення. Більше того, у цьому Законі таке поняття взагалі не згадується. У Законі «Про національну безпеку України» задеклароване подібне за своїм змістом поняття – розвідувально-підривна діяльність, проте згадується воно лише раз у ст. 19, де йдеться про функції Служби безпеки України. Проте і в такому випадку зміст цього поняття законодавством не розкривається.

З огляду на зазначене, виникнення помилок у правоохоронній та судовій практиці є цілком передбачуваним явищем. Відповідно, законодавцю слід було б таке поняття визначити у законодавстві, оскільки на сьогодні тлумачити його зміст можна по-різному.

Очевидно, що всі можливі варіанти вчинення діяння, пов'язаного із припиненням роботи об'єкта енергетики, положення КК України не охоплюють. Універсального інструменту реагування на вчинення таких

посягань законодавством не передбачено. Відтак певна частина діянь опиняється поза сферою дії кримінального законодавства України.

Звісно, за відсутності ознак будь-якого із досліджуваних складів кримінальних правопорушень можна скористатися положеннями ст. 296 КК України, адже з огляду на доволі широке тлумачення таких понять, як «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», у тому числі й Верховним Судом України, під склад цього кримінального правопорушення можна так би мовити «підвести» значну кількість різних діянь. З уваги на згадувану постанову ПВСУ про хуліганство, як одне, так і інше поняття не передбачає вичерпного переліку дій, які можуть підпадати під особливу зухвалість і винятковий цинізм. При узагальненні судової практики за цією категорією справ Верховний Суд навів лише приклади, чим можуть бути виражені ці ознаки хуліганства, однак в обох випадках перелік таких дій завершується словом «тощо» або ж словосполученням «та інше». Відповідно, щонайменше теоретично припинення роботи об'єкта енергетики може підпадати під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, за умов наявності інших обов'язкових його ознак (грубого порушення громадського порядку, мотиву явної неповаги до суспільства). Однак якщо в діях особи такі ознаки відсутні, то й складу хуліганства не буде.

У разі ж припинення роботи об'єкта енергетики шляхом несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж діяння підпадатиме під відповідну частину ст. 361 КК України, але не більше. Сам факт припинення роботи об'єкта енергетики як такий не буде кримінально караним. Такий наслідок за наявності відповідних умов може розцінюватись як одна із кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 3 чи ч. 4 цієї статті. З одного боку, припинення роботи об'єкта енергетики у результаті несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж

хоча б так отримає свою кримінально-правову оцінку, проте з іншого, за відсутності відповідних кваліфікуючих ознак вчинене підлягатиме кваліфікації за ч. 1 ст. 361 (санкція – «штраф від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк»), а цього вочевидь не достатньо. Якщо ж таке втручання в роботу об'єкта енергетики створило, до прикладу, загрозу небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення чи інших тяжких наслідків, то у цьому разі санкція уже більш адекватно може відобразити рівень суспільної небезпеки вчиненого, адже покарання у такому випадку буде «позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

Не змінює ситуації й наявність або відсутність воєнного стану, адже він має значення для кваліфікації лише якщо особа вчиняє дії, які передбачені тільки ч. 3 або ч. 4 цієї статті. Така позиція, з огляду на положення інших статей Особливої частини КК України, де теж передбачено таку кваліфікуючу ознаку, видається щонайменше дивною. Відповідно, якщо б законодавець поширив положення ч. 5 ст. 361 й на ч. 1 та ч. 2 цієї статті, то вказана проблема фактично була б знівельована. Хоча знівельована вона б була лише в частині адекватності реакції держави на факти вчинення таких діянь в умовах воєнного стану, проте це не усуває прогалини, яка фактично полягає у відсутності відповідальності за вчинення діяння, яке призвело до припинення функціонування об'єкта енергетики.

Слід мати на увазі, що таке несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж може супроводжуватись використанням шкідливих програмних або технічних засобів. В такому разі припинення роботи об'єкта енергетики, окрім ст. 361 підлягатиме кваліфікації за сукупністю із відповідною частиною ст. 361¹ КК

України (створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут).

Крім того, припинення роботи об'єкта енергетики, у разі, якщо таке припинення зумовлене порушенням правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, може бути кваліфіковане за ст. 363 КК України. В такому випадку підлягатиме відповідальності особа, яка: по-перше, відповідає за їх експлуатацію; по-друге, у разі заподіяння значної шкоди.

Ще одним проблемним аспектом, пов'язаним із регламентацією відповідальності за посягання на об'єкти енергетики є караність таких діянь. У цьому разі йдеться про співвідношення рівня суспільної небезпеки вчиненого до виду та розміру (строку) покарання, а також співвідношення покарань кримінальних правопорушень, які безпосередньо визначають відповідальність за посягання на такі об'єкти із межами караності при вчиненні суміжних складів кримінальних правопорушень.

З огляду на положення КК України статті Особливої частини КК України, які так чи інакше передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики ситуація із межами караності наступна. Логічно, що найбільш суворими з огляду на межі караності є склади кримінальних правопорушень, які передбачені ст.ст. 113 та 258 КК України.

Так, основний склад диверсії, передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, а кваліфікований – позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. Склад терористичного акту в основному складі передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої, кваліфікований – позбавленням волі на строк від семи до

дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої, особливо кваліфікований – позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої. Відповідно простий та кваліфікований склад диверсії належать до особливо тяжкого злочину. У складі терористичного акту: ч. 1 ст. 258 належить до тяжкого злочину, а ч. 2 та 3 цієї статті теж до особливо тяжкого злочину.

Такі види та строки покарання обумовлені передусім специфікою суспільних відносин яким спричиняється шкода чи створюється загроза її спричинення. Відповідно, суворість покарань за посягання на об'єкти енергетики за наявності спеціальної мети, визначеної у ст. 113 чи ст. 258 загалом виправдана.

Ч. 1 ст. 194 карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; ч. 2 цієї статті – позбавленням волі на строк від трьох до десяти років. Відповідно, ч. 1 – нетяжкий злочин, ч. 2 – тяжкий злочин.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 194¹ КК України карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; ч. 2 – позбавленням волі на строк від трьох до десяти років; ч. 3 – позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Слід звернути увагу на те, що з позиції караності загальна норма (ст. 194) не відрізняється від спеціальної до неї (ст. 194¹ КК України), оскільки санкції першої частин загальної і спеціальної норми передбачають абсолютно однакові види і строки (розміри) покарання, за виключення того, що у ч. 1 ст. 194 передбачено як альтернативний вид покарання громадські роботи. Санкції частин других цих статей абсолютно однакові. Відповідно виникає цілком логічне питання про

доцільність передбачення у КК України такої спеціальної норми, адже, як уже відзначалось, доцільність передбачення в положеннях КК спеціальної норми обґрунтоване у разі, якщо діяння істотно збільшує, або ж навпаки знижує рівень суспільної небезпеки, що має бути відображено і санкцією відповідної частини статті. В протилежному випадку окрема кримінально-правова регламентація того ж самого діяння з однією відмінністю (в цьому випадку у предметі складу кримінального правопорушення) видається надуманою і невиправданою.

Окрім того звертає на себе увагу ще один аспект. Стаття 194¹ КК України на відміну від ст. 194 передбачає частину третю, в якій передбачено низку кваліфікуючих ознак (спричинення загибелі людей, спричинення інших тяжких наслідків), проте у ст. 194 такі ознаки визначені частиною другою, а санкція ч. 3 ст. 194¹ передбачає значно суворіше покарання (позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років). За такої позиції не зрозуміло чому у простому складі цих кримінальних правопорушень різновид майна жодного значення для виду і розміру (строку) покарання немає, а у кваліфікованому таки істотна різниця.

Також дивним видається рішення законодавця диференціювати відповідальність за вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики загальнонебезпечним способом та умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки у різних частинах цієї статті, хоча знову ж таки у ст. 194 усі зазначені ознаки, що кваліфікують діяння передбачені в одній частині статті.

Такий підхід видається щонайменше дискусійним, і, вочевидь, вказує на доцільність перегляду положень аналізованих статей в тому числі в розрізі караності.

Схожа ситуація має місце й у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270¹ КК України, адже санкція ч. 1 цієї статті передбачає покарання у виді штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років,

або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. В частині покарань у виді виправних робіт, обмеження волі та позбавлення волі санкція цієї статті та ст. 194 КК України знову ж таки ідентичні. А в частині покарання у виді штрафу взагалі м'якша, причому істотно (від 100 до 250 н.м.д.г. у статті 270¹ та від 1000 до 4000 н.м.д.г. у ст. 194 відповідно). Тобто виходить так, що ст. 270¹ по відношенню до ст. 194 привілейована. М'якша санкція й у частині другій ст. 270¹ у порівнянні із ч. 2 ст. 194, адже максимальний строк покарання у виді позбавлення волі у ч. 2 ст. 270¹ – вісім років, а у ч. 2 ст. 194 – десять років. Відповідно у цьому випадку склад цього кримінального правопорушення теж привілейований.

Проте, в ч. 3 ст. 270¹ санкція статті суворіша від санкції ч. 2 ст. 194 КК України, хоча кваліфікуючі ознаки (спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки) у цих частинах статей ідентичні.

Дещо відмінна ситуація у караності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України. З огляду на санкцію ч. 1 цієї статті вбачається, що вона суворіша від санкції загальної норми, передбаченої ч. 1 ст. 194, адже санкція ч. 1 ст. 292 передбачає покарання у виді штрафу від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. У цьому випадку максимальний розмір штрафу більший, строк виправних робіт однаковий, максимальний строк покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк більший на два роки. При цьому санкція ч. 2 ст. 292 м'якша за санкцію ч. 2 ст. 194, а санкція ч. 3 ст. 292, яка за аналогією із положеннями ст. 270¹, передбачає такі ж кваліфікуючі ознаки, як і ч. 2 ст. 194, є суворішою (передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років).

Відповідно аналіз санкцій статей Особливої частини КК України, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики вказують на

відсутність логіки їх визначення та ставить під сумнів наявності в КК низки спеціальних норм. Усе зазначене засвідчує відсутність системності кримінального законодавства, та, подекуди, хаотичне визначення законодавцем санкцій статей Особливої частини КК України.

На проблеми у караності цих діянь вказує й аналіз судової практики. З огляду на воєнний стан доступ до вироків судів з певної категорії справ обмежений. Відповідно висновки по судовому застосуванню положень КК України зроблено на підставі аналізу судової практики із тієї категорії справ, що пов'язані із посяганнями на об'єкти енергетики доступ до яких повністю чи частково відкритий.

Так, аналіз судової практики за ст. 194¹ КК України засвідчив, що в переважній більшості випадків суди за пошкодження об'єктів електроенергетики призначають покарання у виді позбавлення волі на певний строк (47 вироків – 80 %). У 6 вироків (10 %) суди застосували покарання у виді обмеження волі, і у 6 (10 %) – у виді штрафу. Проте, з огляду на ефективність застосування кримінального законодавства цікавим є інший аспект. Йдеться про те, що у 33 вироків (56 %) суд застосував положення ст. 75 КК України і звільнив особу від відбування покарання з випробуванням. І лише у 26 вироків (44 %) призначив реальне покарання.

Схожа ситуація у практиці застосування судами положень ст. 292 КК України. Так, із 30 вироків, які наявні в Єдиному реєстрі судових рішень у 23 (77 %) суди призначали покарання у виді позбавлення волі; у 1 вироку (3 %) – обмеження волі; у 5 вироків – штраф (17 %); в 1 вироку (3 %) – арешт. При цьому призначено реальне покарання у 13 вироків (43 %), а у 17 (57 %) особу теж звільнено від відбування покарання з випробуванням.

З позиції принципу економії кримінальної репресії видається все нормально, проте з огляду на затрати людського, фінансового, часового тощо ресурсу ефективність такого застосування кримінального законодавства сумнівна. Це в чергове свідчить про те, що в КК України повинні міститись ті склади правопорушень рівень суспільної небезпеки яких не викликає сумніву

про їх саме кримінально-протиправний характер, і звільнення від покарання та його відбування має мати місце, проте у виняткових випадках, а не у переважній їх більшості. Тим паче з урахуванням того, що законодавець таке право суду надав у дуже специфічний спосіб, адже попри те, що у ст. 75 визначено певні умови застосування цієї підстави звільнення від відбування покарання суд має «дійти висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання». Тобто, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення, яке відповідає вимогам застосування положень ст. 75 КК України подальше застосування положень цієї статті залежить від «волі» суду, а з огляду на судову практику суди дещо цією підставою зловживають.

Відповідно зазначені проблемні аспекти обумовлюють необхідність у визначенні можливих способів їх вирішення, що й буде предметом дослідження наступного підрозділу цієї роботи.

3.2. Перспективи удосконалення відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України

Підходів до удосконалення регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики є кілька: по-перше, одним із способів удосконалення відповідальності за посягання на об'єкти енергетики є зміна редакцій чинних статей Особливої частини КК України в розрізі окремих ознак складу кримінального правопорушення або ознак, що кваліфікують діяння; по-друге, доповнення КК новими складами кримінальних правопорушень, які б усували прогалини у регламентації відповідальності за такі посягання; по-третє, зворотній процес – декриміналізація окремих форм чи складів кримінальних правопорушень в цілому, у разі наявності зайвої конкуренції чи колізій кримінально-правових норм; по-четверте, перегляд положень Загальної частини КК України в розрізі заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб при вчиненні посягань на об'єкти енергетики; по-п'яте, перегляд положень щодо караності діянь, що посягають на енергетичну безпеку держави.

З огляду на сучасні тенденції у розвитку кримінального законодавства в частині розробки Проекту нового Кримінального кодексу України, в першу чергу увагу слід приділити положенням цього Проекту, адже його розробка покликана усунути більшість наявних на сьогодні проблем кримінальної відповідальності і покарання, і вочевидь відповідь на більшість проблемних питань відповідальності за посягання на об'єкти енергетики слід шукати саме у ньому.

Проте, усе, що створене людиною не позбавлене недоліків, і відповідно розробити ідеальний нормативно-правовий акт є утопічним завданням. Тому й положення Проекту, який на сьогодні ще перебуває на стадії розробки не позбавлені низки спірних моментів, а отже не можуть бути аксіомою для цього чи інших досліджень.

Так, аналіз положень Проекту КК України засвідчив, що робоча група щодо посягань на об'єкти енергетики має свій відмінний від чинної редакції КК погляд. Знищення чи пошкодження чужого майна автори проекту передбачили аж у чотирьох статтях (6.1.14., 6.1.15., 6.1.16., 6.1.17.). Перші три за формою вини умисні і відрізняються між собою лише розміром спричиненої майнової шкоди (суттєва, значна, тяжка). Четверта передбачає відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна, що спричинило тяжку шкоду. При цьому цей злочин 3 ступеня.

Таке рішення робочої групи видається дещо спірним. Концепція проекту зрозуміла, однак така кількість статей, які передбачають одне і те ж діяння з різницею лише у розмірі спричиненої шкоди видається не обґрунтованою з огляду хоча б на те, що кримінальне законодавство мало б бути максимально лаконічне. І критика чинного Кримінального кодексу України в частині надмірної кількості спеціальних норм у проекті нового КК не те щоб не вирішується, а в багатьох випадках ускладнюється в рази.

Що ж до необережного знищення майна, то таке рішення авторів взагалі не витримує критики. Споконвічно відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна не залежала від розміру спричиненої шкоди, і завжди питання вирішувалось в цивільно-правовому порядку.

У цьому разі регламентація відповідальності за необережне знищення чи пошкодження майна ні у чинному КК, ні у проекті нового не заслуговує підтримки, адже пов'язувати настання кримінальної відповідальності за необережне знищення чи пошкодження майна із заподіянням тілесних ушкоджень чи смертю потерпілої особи, при наявності у КК ст.ст. 119, 128, як і з розміром спричиненої шкоди не вельми виправдано.

Крім того, у разі, якщо знищення об'єктів енергетики є масштабним, яке не викликано військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо, а так само за умови, що таке знищення відбувається в умовах міжнародного збройного конфлікту з грубим порушенням Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року діяння підпадають під пропоновану, передбачену ст. 11.4.2. проекту КК.

Відповідно, у проекті нового Кримінального кодексу України ці питання вирішуються дещо по-іншому. Перш за все слід відзначити, що окремої спеціальної статті, яка б передбачала відповідальність за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики немає. Більше того, таке поняття як об'єкт енергетики в проекті взагалі не використовується. Робоча група з огляду на тенденції розвитку законодавства в цілому у положеннях проекту КК оперують таким поняттям, як «об'єкти критичної інфраструктури» [126].

Законом України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року № 1882-IX визначено, що об'єкти критичної інфраструктури – це «об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам» [156]. Відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 9 зазначеного Закону енергозабезпечення (у тому числі теплової енергії) належить до життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України.

Відповідно відповідальність за посягання на такі об'єкти пропонується передбачити в низці статей, зокрема: ст. 7.2.3. (Терористичний акт), який

розміщений у розділі 7.2. (Злочини проти безпеки від тероризму); злочини, передбачені ст. 7.3.8. (Посягання на об'єкт критичної інфраструктури); ст. 7.3.9. (Неправдиве повідомлення про небезпеку) розділу 7.3. (Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки); провини, передбачені ст. 7.3.12. (Порушення правил поведінки на об'єкті критичної інфраструктури).

Відповідно до п. 5 ст. 7.2.3. проекту КК України особа підлягає відповідальності за захоплення, утримування, знищення чи пошкодження об'єкта критичної інфраструктури у разі, якщо метою таких дій було залякування населення, спричинення шкоди національній безпеці України чи громадській безпеці, або з метою перешкодити діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародній організації, представництва іноземної держави чи юридичній особі, або з метою примусити їх до вчинення чи невчинення будь-якої дії. У такому випадку вважається, що особа вчинила злочин 5 ступеня, а отже до неї може бути застосоване покарання у виді строкового ув'язнення від 6 до 8 років.

У ст. 7.3.8. проекту КК натомість пропонується передбачити відповідальність за захоплення, утримання, знищення, пошкодження або порушення належного функціонування об'єкта критичної інфраструктури. У цьому разі цей злочин належить до категорії злочинів 3 ступеня за яке може бути призначене покарання у виді обмеження свободи від 3 до 4 років або строкове ув'язнення від 3 до 4 років.

Статтею 7.3.9. проекту КК пропонується встановити відповідальність за повідомлення особою органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, міжнародній організації або представництву іноземної держави, юридичній чи фізичній особі завідомо неправдивої інформації про небезпеку об'єкту критичної інфраструктури, що є тяж злочином 3 ступеня.

Крім того, проект КК передбачає відповідальність за перебування особи на об'єкті критичної інфраструктури без належного дозволу або за невиконання правомірної вимоги щодо дотримання правил безпеки. У цьому разі діяння належить до категорії провини, покарання за провину: основні

покарання у виді громадських робіт на строк від 60 до 180 години, штрафу від 50 до 100 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 6 місяців до 1 року або строкового ув'язнення від 15 днів до 3 місяців. Як додаткове покарання у цьому разі може бути застосований штраф у розмірі від 10 до 50 розрахункових одиниць.

Окрім того, у підрозділі 1. (Злочини) розділу 7.3. (Кримінальні правопорушення проти загальної безпеки) в ст. 7.3.2. (Ознаки, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня) у пункті 3 вказано, що у разі вчинення особою злочину, передбаченого ст. 7.3.8. щодо об'єкта критичної інфраструктури I категорії критичності тяжкість злочину підвищується на два ступеня. У ст. 7.3.3. передбачено таку ж ознаку за винятком того, що йдеться про об'єкти критичної інфраструктури II категорії критичності і того, що підвищує ця ознака тяжкість злочину на один ступінь.

Відповідно положення Проекту в частині визначення предмету окремих складів кримінальних правопорушень слід вважати цілком обґрунтованими. Проте в частині визначення спеціальних норм, окремих ознак складів кримінальних правопорушень навряд.

Також заслуговує підтримки позиція членів робочої групи із розробки проекту нового Кримінального кодексу України в частині регламентації відповідальності за диверсію і терористичний акт, адже у ньому: по-перше, не передбачено окремого складу диверсії; по-друге, склад терористичного акту сформульований так, що фактично охоплює собою чинні редакції ст.ст. 113 та 258 КК України.

Зокрема, у пропонованій ст. 7.2.3. (терористичний акт) пропонується передбачити відповідальність за вчинення особою визначених у статті дій, в тому числі знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом, захоплення, утримування, знищення чи пошкодження об'єкта критичної інфраструктури або порушення його функціонування з метою залякати населення, спричинити шкоду національній безпеці України чи громадській безпеці або перешкодити діяльності органу державної влади, органу місцевого

самоврядування, міжнародної організації, представництва іноземної держави чи юридичної особи, або примусити їх вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення [165].

В такому випадку автори проекту більшість проблемних аспектів відповідальності в тому числі за посягання на об'єкти енергетики в цій частині усунули. Проте низка питань до такої редакції залишається.

Перш за все звертає на себе увагу те, що у пропонованій статті форми об'єктивної сторони сформульовано так, що вчинення терористичного акту шляхом бездіяльності надалі неможливе. Проте, у попередньому підрозділі обґрунтовувалось, що такий підхід не є виправданим, і відповідно диверсія і терористичний акт, хоча б з теоретичної точки зору, можна вчинити як дією, так і бездіяльністю. З огляду на це, склад диверсії, якщо його залишити в КК, як і склад терористичного акту за аналогією зі складом умисного знищення або пошкодження майна повинні охоплювати можливість їх вчинення і дією, і бездіяльністю, оскільки частина випадків вчинення суспільно небезпечних діянь залишиться поза сферою дії кримінального законодавства України.

Відповідно ні чинні редакції цих статей, ні пропонована в проекті нового КК повністю не відповідають сучасним реаліям, а отже потребують внесення змін та доповнень.

Крім того, звертає на себе увагу дещо спірна позиції авторів проекту щодо формулювання окремих форм в частині визначення моменту закінчення складу терористичного акту. Так, в одному випадку форма вказує на формальний склад (п. 1 – здійснила дії, спрямовані на заподіяння смерті чи тяжкої шкоди здоров'ю людини або порушення особистої свободи людини; п. 2 – застосувала зброю чи небезпечний предмет; п. 3 – застосувала або розпилила радіоактивний матеріал; п. 9 – незаконно втрутилася в роботу інформаційної системи із застосуванням шкідливих програмних чи технічних засобів), а в інших йдеться про матеріальні склади (наприклад, п. 4 – загальнонебезпечним способом знищила чи пошкодила майно; п. 5 – захопила, утримувала, знищила чи пошкодила об'єкт критичної інфраструктури або

порушила його функціонування; п. 8 – припинила постачання ресурсу, що має життєво важливе значення для населення (вода, електроенергія, газ, тепло, продукти харчування, лікарські засоби)).

Позиція авторів видається дискусійною, адже в одній формі особа повинна вчинити дії, які обов'язково мають спричинити наслідок у виді, наприклад, знищення чи пошкодження об'єкта критичної інфраструктури, натомість в іншій, достатньо самого факту застосування небезпечного предмету різновидом якого є вибухова речовина. У цьому разі поняття небезпечного предмету безпосередньо задеклароване у проекті КК. Так, під ним пропонують розуміти «токсичну, вибухову, окислювальну, горючу речовину чи речовину біологічного походження, біологічний агент (біохімічний, мікробіологічний, біотехнологічний препарат, патогенний для людей чи тварин мікроорганізм тощо), які або сукупність яких становлять реальну небезпеку для життя і здоров'я людей, довкілля, матеріальних чи культурних цінностей або пристрій, що містить таку речовину, агент чи препарат» [165].

За таких обставин вбачається, що у випадку знищення або пошкодження об'єкта енергетики (об'єкта критичної інфраструктури) дії винної особи підпадають під п. 5 ст. 7.2.3. проекту КК, натомість, якщо особа застосувала вибуховий пристрій, проте об'єкт енергетики не знищила і не пошкодила, то дії утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого вже п. 2 цієї ж статті (як застосування небезпечного предмету). При цьому обидва випадки є закінченим складом кримінального правопорушення, обидва є злочином 5 ступеня, і, відповідно, суд в обох випадках призначає покарання в одних і тих ж межах.

З огляду на це таку редакцію терористичного акту навряд можна назвати прийнятною.

Крім того, виникає питання щодо доцільності виокремлення в окрему форму такого діяння, як припинення постачання ресурсу, що має життєво важливе значення для населення (вода, електроенергія, газ, тепло, продукти

харчування, лікарські засоби), чи перешкодила такому постачанню. Йдеться про те, що пропонований п. 8 цієї статті матиме місце тоді, коли об'єкт критичної інфраструктури не пошкоджений і не знищений, однак при цьому постачання, до прикладу, електроенергії припинено. Відповідно виникає припущення, що у випадку знищення, пошкодження чи утримування об'єкта критичної інфраструктури, що призвело до припинення постачання ресурсу, що має життєво важливе значення для населення (вода, електроенергія, газ, тепло, продукти харчування, лікарські засоби чи перешкоджанню такому постачанню потрібно кваліфікувати за обома пунктами (5, 8 ст. 7.2.3). Приклади такої кваліфікації загалом для теорії і практики не є чимось новим, щонайменше із позиції кваліфікації дій винної особи за ознаками ч. 2 ст. 115, де у сукупності допускається кілька пунктів при вчиненні одного і того ж вбивства. Проте, у пропонованій у проекті статті звертає на себе увагу, що у п. 5 передбачено в тому числі такий наслідок, як «припинення функціонування об'єкта критичної інфраструктури». Відповідно складно уявити випадок, за якого припинення функціонування об'єкта електроенергетики не спричинить припинення постачання електроенергії.

Науковий інтерес в межах цього дослідження загалом та в межах цього підрозділу зокрема мають теоретичні розробки у яких авторами запропоновано можливі способи усунення наявних на сьогодні проблем у регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики.

Так, в наукових працях автори звертають увагу на потребу в удосконаленні положень статей КК України в частині регламентації відповідальності за посягання на енергетичну систему. Окремі з них стосуються статей, які безпосередньо регламентують відповідальність за посягання на об'єкти електроенергетики (ст. 194¹), інші натомість статей, які в тому числі передбачають відповідальність за посягання на такі об'єкти (ст. 113, 258 тощо).

Слід зазначити, що окремі автори удосконалення положень аналізованої групи складів кримінальних правопорушень вбачають у внесенні змін та

доповнень до положень КК України, інші натомість таке удосконалення вбачають у виробленні відповідних правил їх кваліфікації без обов'язкового редагування положень КК. Проте заради справедливості необхідно відзначити, що таких напрацювань у наукових публікаціях є досить обмаль. Більше того, пропозиції по удосконаленню кримінального законодавства розроблялись у межах досліджень окремих складів кримінальних правопорушень, і не охоплювали комплексно проблеми у регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики.

Зокрема, окремі автори досліджуючи склад диверсії пропонують предметом цього кримінального правопорушення визначити об'єкти критичної інфраструктури, до яких відносяться й об'єкти енергетики, яке на їх думку може охопити весь спектр об'єктів, які є критично важливі для безпеки держави, належного функціонування економіки тощо. Крім того, відмовитись від використання при визначенні форм об'єктивної сторони цього правопорушення множини; при формулюванні цього елементу складу кримінального правопорушення використовувати поняття «діяння», а не дія, що дасть змогу притягувати до відповідальності винних осіб при вчиненні диверсії бездіяльністю; виключити таку умову застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі вчинення диверсії як «в інтересах юридичної особи»; виключити як обов'язкову ознаку цього кримінального правопорушення спеціальну мету та словосполучення «спрямовані на», що на думку авторів виключає можливість вчинення цього кримінального правопорушення із непрямым умислом [103, с. 490].

У цьому аспекті А.С. Климосюк ст. 113 КК України вбачає доцільним визначити у такій редакції: «Умисне діяння, безпосередньо спрямоване на заподіяння шкоди національній безпеці України шляхом знищення, пошкодження або вилучення об'єкта, який має оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави, або шляхом радіоактивного забруднення територій» [72, с. 128].

З огляду на таку редакцію вбачається, що автор пропонує предметом диверсії визначити об'єкти, які мають оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей. З одного боку таке формулювання є кращим варіантом ніж те, що визначено у чинній редакції ст. 113 КК України (об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення), проте з іншої зміст таких об'єктів також законодавством не визначено, як не визначено його й самим автором, що ускладнюватиме процес правозастосування не менше, і, відповідно, не є вирішенням цієї проблеми.

Також слід переглянути положення ст. 194 в частині визначення мінімального розміру шкоди для настання кримінальної відповідальності. Йдеться проте, що непоодинокі автори звертають увагу на те, що великий розмір як мінімум для відмежування кримінальної відповідальності від інших видів відповідальності є не виправдано високий. У підтримку такої тези, до прикладу, І. Б. Газдайка-Василишин звертає увагу на те, що діяння, передбачене ч. 1 ст. 185 та діяння, передбачене ч. 1 ст. 194 КК України за своїм рівнем суспільної небезпеки є загалом співрозмірними, проте законодавець із не зрозумілих причин визначив розмір заподіяної шкоди в складах обох кримінальних правопорушень, які відрізняються між собою в рази [37, с. 115]. Насправді мінімальна межа кримінально-каранної крадіжки у 125 разів нижча від такої у складі умисного знищення або пошкодження майна, адже у першому випадку вона визначена у розмірі, що перевищує 2 н.м.д.г., натомість у другому – це 250 н.м.д.г.

На підставі цього у наукових джерелах пропонуються кілька підходів для вирішення цієї проблеми: по-перше, знизити розмір такої шкоди (наприклад, від 50 н.м.д.г. [14, с. 123], від 100 н.м.д.г. [37, с. 125] тощо); по друге, відмовитись від чіткого визначення у КК мінімального розміру заподіяної шкоди, а визначати наявність чи відсутність складу саме кримінального правопорушення в кожному конкретному випадку з урахуванням матеріального становища потерпілої особи [113, с. 4].

Дійсно розмір шкоди визначений законодавцем у ч. 1 ст. 194 КК України є не виправдано великий, проте і істотно знижувати його, як видається, не зовсім виправдано. Для визначення мінімального розміру спричиненої шкоди у ст. 194 потрібно провести окреме ґрунтовне кримінологічне дослідження, а до того його модна, як варіант, визначити у значному розмірі. Звісно, таке рішення не усуває усі проблемні аспекти, проте хоча б частково приводить рівень суспільної небезпеки у відповідність до положень цієї статті КК.

В частині удосконалення суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що посягають на енергетичну систему держави окремі дослідники пропонують такі варіанти вирішення проблем. Так, до прикладу А. С. Климосюк, у розрізі диверсії пропонує виключити зі складу цього кримінального правопорушення таке ознаку, як мета. Водночас вказаний автор наголошує на доцільності збереження спрямованості диверсії саме на спричиненні шкоди національній безпеці, відповідно пропонує у новій редакції статті вказати на цю особливість, що на його думку дасть можливість усунути проблему чинної редакції ст. 113 КК, при цьому забезпечивши можливість розмежування складу диверсії від інших суміжних складів кримінальних правопорушень [72, с. 127].

Підтримки заслуговує позиція окремих дослідників щодо зниження віку кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства загально небезпечним способом до 14 років. Відповідно пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України в частині доповнення переліку статей, відповідальність за які наступає з 14 років ч. 2 ст. 270¹ КК [176, с. 122]. У цьому разі слід мати на увазі лише те, що це не повинно стосуватись виключно ст. 270¹ КК України, а інших схожих за змістом і за рівнем суспільної небезпеки діянь.

На підставі проведеного дослідження Н.О. Сербіна вважає доцільним склад умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства розмістити у розділі VI особливої частини КК України. Відповідно вчена підтримує позицію, що вказані дії, як і пошкодження

об'єктів електроенергетики, в першу чергу посягають на відносини власності. Крім того, можливими наслідками для настання кримінальної відповідальності пропонує визначити створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі. При цьому великий розмір шкоди авторкою визначено на рівні трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [176, с. 207].

Натомість С.В. Незнайко вказує на недоцільність зазначення у ч. 1 ст. 270¹ КК України такого різновиду наслідку, як «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей». Аргументує автор свою позицію тим, що фактично кожен випадок умисного знищення чи пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (як і інших об'єктів життєзабезпечення) створює потенційну загрозу спричинення такої шкоди. З огляду на це дослідник пропонує внести зміни до КК України, й у пропонованій ним ст. 194¹ КК України окрім такого наслідку, як «спричинення майнової шкоди у великому розмірі» пропонує передбачити такі наслідки умисного знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, як «заподіяння шкоди здоров'ю людини» та «тимчасове припинення отримання споживачами товарів та послуг, надання яких забезпечується за допомогою функціонування об'єктів життєзабезпечення» [132, с. 10].

Заслуговує підтримки, проте можливо не у такому форматі, позиція С.В. Незайка щодо доцільності об'єднання в одну кримінально-правову норму діянь, пов'язаних із знищенням або пошкодженням так званих об'єктів життєзабезпечення. Такий висновок автор зробив на підставі вивчення зарубіжного досвіду відповідальності за посягання на такі об'єкти, а також на підставі того, що аналізовані статті хоча й передбачені в різних статтях Особливої частини КК України, проте за своїм змістом фактично збігаються. Йдеться про склади кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 194¹, 270¹, 292 та 360 КК України [132, с. 9].

На підставі проведеного дослідження Н. С. Кончук пропонує доповнити положення ст. 111 КК України ч. 2 такого змісту: «Дії, передбачені частиною

першою цієї статті, вчинені військовослужбовцем чи службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище». Така пропозиція на думку цієї авторки обумовлена тим, що саме ця категорія осіб у першу чергу має своїм обов'язком забезпечувати суверенітет України, її територіальну цілісність та недоторканість тощо, і, відповідно, не допускати своїми діями шкоди інтересам держави, суспільства, фізичних та юридичних осіб [78, с.112].

Як відзначалось дійсно діяння окремих осіб у порівнянні із більшістю можуть спричинити значно більше шкоди з огляду на їх посадове чи інше становище, адже такі особи зазвичай мають доступ до обмеженої інформації (різного роду), мають доступ до різних об'єктів, мають можливість надавати вказівки іншим особам для вчинення свого кримінально протиправного наміру тощо. Крім того, думка науковців цілком слушна щодо того, що вказані особи в першу чергу зобов'язані захищати інтереси як держави в цілому, так і окремої людини чи громадянина зокрема. Саме для того держава делегувала їм частину своїх повноважень. Відповідно у разі вчинення ними кримінального правопорушення покарання мало б відрізнятись від вчинення цього кримінального правопорушення іншими суб'єктами. Проте, слід наголосити, що такий підхід повинен бути комплексний і не стосуватись виключно певного окремого складу кримінального правопорушення.

В цьому разі й посягання на об'єкти енергетики особами, які б мали забезпечувати їх нормальну роботу, чи захищати від різного роду загроз повинні оцінюватись законодавцем дещо по-іншому, і покарання мало б враховувати підвищений рівень суспільної небезпеки.

В частині визначення правил кваліфікації посягань на об'єкти енергетики у наукових працях наявні такі думки. Як зазначає І. Б. Газдайка-Василишин, у ст.ст. 113, ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 157, ст. 189, 206, 258, 294, 355, 386, 441 знищення чи пошкодження майна є одним із способів їх вчинення, а це означає, пише авторка, що йдеться про конкуренцію частини і цілого. При такій конкуренції, як відомо, застосовується норма про ціле, і,

відповідно, додаткової кваліфікації, в тому числі за ст. 194¹ не потребує [36, с. 13-14].

В літературі є й радикальніший третій шлях удосконалення положень КК в цій частині. Такий шлях не надто популярний однак в останній час саме він набуває неабиякого поширення як серед науковців, так і у законодавчій площині. Йдеться про виключення (декриміналізацію) окремих положень КК України, зокрема й тих, що належать до предмета цього дослідження.

Так, Р. О. Мовчан та С. В. Незнайко з цього приводу пропонують статті 270¹, 292, 360 КК України виключити, натомість відповідальність за знищення чи пошкодження цих об'єктів передбачити в одній нормі – ст. 194¹ КК України. З огляду на це назву ст. 194¹ пропонують визначити як «Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення». При цьому у разі заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи, кваліфікацію слід здійснювати за сукупністю відповідних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи та проти власності [116, с. 104].

Хоча аналізуючи таку думку О. П. Дячкін зазначає, що така позиція цих дослідників загалом має раціональне зерно щонайменше в частині відмежування відповідальності при заподіянні шкоди власності та життю чи здоров'ю особи. Проте, вказаний автор вказує, що це не вирішує в цілому питання охорони функціонування об'єктів життєзабезпечення від суспільно небезпечних посягань, адже такі посягання не обов'язково можуть полягати саме у їх знищенні чи пошкодженні. Як приклад автор наводить випадки відключення енергопостачання чи втручання в роботу системи управління, що теж порушує нормальне їх функціонування [60, с. 306].

У підтримку, й у цьому дослідженні чимало положень свідчить про недоцільність окремого виділення в положеннях КК України низки спеціальних норм, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики. І це підтверджує правильність позиції про доцільність декриміналізації окремих положень цього нормативно-правового акту.

Зокрема, виникає цілком слушне питання й щодо доцільності передбачення у положеннях КК України складу диверсії. Перш за все увагу слід звернути на те, що диверсія та терористичних акт за об'єктивною стороною, якщо не ідентичні, то дуже схожі кримінальні правопорушення. Відповідно кілька ознак, які їх розмежовують в багатьох випадках такої можливості і не дають. Йдеться про те, що однією з розмежувальних ознак є об'єкт посягання. В одному випадку це суспільні відносини у сфері захисту національної безпеки, в іншому – у сфері громадської безпеки. Проте у цьому аспекті є певна особливість. Законодавством України громадську безпеку не виокремлюють як якийсь особливий відмінний від усіх інших різновидів безпеки. Більше того, громадська безпека з огляду на окремі положення законодавства є складовою національної безпеки. Так, у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII зазначено, що стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України визначає загрози національній безпеці у сферах громадської безпеки та цивільного захисту та шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у цих сферах. Відповідаючи законодавець визначив громадську безпеку як одну із сфер національної безпеки України [157].

Зазначене вказує на те, що об'єкт посягання у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113 та 258 має більше схожих аспектів, ніж відмінних, і, відповідно, не може слугувати ключовою розмежувальною ознакою між ними.

Наступна ознака, як уже відзначалось у попередньому підрозділі, в одних випадках викликає лише проблеми при правильній кваліфікації, в інших судами та правоохоронними органами взагалі ігнорується. Йдеться про спеціальну мету, адже саме вона мала стати тим інструментом, який однозначно мав би давати відповідь на питання, яке саме кримінальне правопорушення особа вчинила. Проте, ця ознака суб'єктивної сторони нажаль не дає такої можливості.

З огляду на зазначене вбачається недоцільним окрема криміналізація диверсії у КК України, відповідно пропонується склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України виключити.

Підтримують таку думку й інші науковці. Так, досліджуючи проблемні аспекти криміналізації кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки України О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вказують на дві основні проблеми: перша полягає у надмірній криміналізації; друга навпаки у не криміналізації діянь, які мали б знайти своє відображення в положеннях КК України. В розрізі першої проблеми вказані вчені стверджують, що для уникання дублювання положень кримінального законодавства із розділу І Особливої частини КК України необхідно ст. 113 виключити, оскільки вона лише дублює положення ст.ст. 258, 261, 265, 441 тощо [59, с. 833].

З огляду на зазначене у цій роботі вбачається доцільним внести низку змін та доповнень до КК України. Зокрема, пропонується скласти кримінальних правопорушень, передбачених статтями 113, 194¹, 270¹, 292 виключити.

Внести такі зміни до КК України:

1. у ч. 1 слова «у великих розмірах» замінити «у значному розмірі»
2. ч. 2 ст. 194 КК України викласти у такій редакції:

«кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду у великому розмірі, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки»

карається позбавленням волі від трьох до п'ятнадцяти років.

3. Статтю 194¹ КК України викласти у такій редакції:

Стаття 194¹. Умисне знищення або пошкодження об'єкта критичної інфраструктури

1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта критичної інфраструктури, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи цього об'єкта, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило шкоду у великому розмірі, або вчинене загальнонебезпечним способом, або щодо об'єктів критичної інфраструктури I або II категорії критичності, або спричинило загибель людей чи настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

4. п. 4 ст. 96³ КК України доповнити ст. 194 та 194¹ у пропонованих вище редакціях.

5. Доповнити КК України ст. 261¹ такого змісту:

Стаття 261¹. Захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури

1. Захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило шкоду у великому розмірі, або спричинило загибель людей чи настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

6. У ч. 1 ст. 258 КК України передбачити відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту, відповідно безпосереднє вчинення терористичного акту передбачити в частині 2 цієї статті.

Відповідно ст. 258 викласти у такій редакції:

Стаття 258. Терористичний акт

1. Погроза вчинення терористичного акту, тобто погроза застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи іншого діяння, яке створювало небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного

ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи іншого діяння, яке створювало небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків вчинені з тією самою метою, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна чи без такої.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо воно призвело до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Діяння, передбачене частинами другою або третьою цієї статті, що призвело до загибелі людини, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

5. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

Висновки до третього розділу

1. Дослідження положень кримінального законодавства України, практики його застосування, а також теоретичних напрацювань щодо відповідальності за посягання на об'єкти енергетики дало змогу визначити низку проблем, які мають стати підґрунтям до подальших досліджень у цій сфері, а також стимулом для законодавчого редагування положень КК України.

2. До основних проблемних аспектів у регламентації відповідальності за посягання на такі об'єкти можна віднести: по-перше, дещо необґрунтоване визначення об'єкту складу окремих кримінальних правопорушень, які близькі за своїм змістом, проте містяться у різних розділах Особливої частини КК України; по-друге, зловживання законодавцем при визначенні предмету низки кримінально-правових норм, які входять у предмет цього дослідження множиною, з огляду на що буквальне тлумачення положень окремих статей Особливої частини КК не дає можливості їх застосувати при вчиненні визначеного діяння до одного окремого предмету; по-третє, при визначенні наслідків, як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, у складах кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики законодавець по-різному визначає зміст цієї ознаки, хоча основна відмінність між ними це різновид об'єкта енергетики; по-четверте, неабиякі проблеми, як в доктрині кримінального права, так і в практиці застосування положень КК, виникають у визначенні моменту закінчення окремих складів аналізованих кримінальних правопорушень (диверсія, кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики тощо); по-п'яте, аналіз об'єктивної сторони визначеної групи кримінальних правопорушень засвідчив, що у переважній більшості випадків КК не визначено можливості притягнення до відповідальності особу, яка вчинила посягання на об'єкт

енергетики шляхом бездіяльності, хоча у роботі наголошено, що таке можливо не лише теоретично, а й практично. Відповідно низка діянь, які за своїм змістом відповідають достатньому рівню суспільної небезпеки залишаються поза межами дії КК України; по-п'яте, з огляду на об'єктивну сторону складів аналізованих кримінальних правопорушень вбачається також необґрунтованим використання законодавцем множини при визначенні дій (діяння), які характеризують це елемент складу кримінального правопорушення (наприклад, вчинення вибухів, підпалів тощо у складі диверсії); по-шосте, проблемним у відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики, як і інших посягань на них є неможливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Єдине виключення, з огляду на положення ст. 96³ КК України, до юридичних осіб можна застосовувати заходи кримінально-правового характеру у випадку посягань на об'єкти енергетики лише при вчиненні диверсії чи терористичного акту (пп. 3,4 ч. 1 ст. 96³ КК); по-сьоме, відсутність у КК України диференціації відповідальності в залежності від типу об'єкта енергетики, а посягання на окремі об'єкти (до прикладу, об'єкти атомної енергії) за своїм рівнем суспільної небезпеки на порядок вищі; по-восьме, проблеми вбачаються у визначенні віку кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, в першу чергу у відсутності системності законодавця при встановленні зниженого віку за окремі з них; по-дев'яте, наявні окремі проблемні аспекти й у визначенні ознак суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, особливо у межах складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113, 258 та 296 КК України; по-десяте, проблеми виникають й при кваліфікації вказаних діянь (зазвичай це пов'язано із порушенням принципу *non bis in idem*); по-одинадцяте, встановлено, що у КК України фактично не передбачено відповідальність за захоплення або утримання об'єкта енергетики; по-дванадцять, наявні як теоретичні, так і практичні проблеми у притягненні винного до кримінальної відповідальності

у разі незаконного припинення роботи об'єкта енергетики, яке не пов'язане із його знищенням чи пошкодженням; По-тринадцять, проведені дослідження дали змогу виявити низку проблем у визначених законодавцем санкціях аналізованих статей, а також у судовій практиці призначення покарань за них.

3. Визначено, що при удосконалення регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики можна використовувати кілька підходів: по-перше, одним із способів удосконалення відповідальності за посягання на об'єкти енергетики є зміна редакцій чинних статей Особливої частини КК України в розрізі окремих ознак складу кримінального правопорушення або ознак, що кваліфікують діяння; по-друге, доповнення КК новими складами кримінальних правопорушень, які б усували прогалини у регламентації відповідальності за такі посягання; по-третє, зворотній процес – декриміналізація окремих форм чи складів кримінальних правопорушень в цілому, у разі наявності зайвої конкуренції чи колізій кримінально-правових норм; по-четверте, перегляд положень Загальної частини КК України в розрізі заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб при вчиненні посягань на об'єкти енергетики; по-п'яте, перегляд положень щодо караності діянь, що посягають на енергетичну безпеку держави.

4. Обґрунтовано, що попри низку позитивних моментів у регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, які містяться у Проекті нового КК України частина проблемних аспектів надалі залишається не вирішеними, натомість окремі положення цього Проекту створюють низку цілком нових проблем, або ж обтяжують уже наявні.

5. У доктрині кримінального права щодо удосконалення регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики пропозиції зводяться до: по-перше, пропозиції стосуються змін щодо визначення предмету окремих із аналізованих кримінальних правопорушень; по-друге, щодо доцільності знизити мінімальний розмір спричиненої шкоди у цих складах кримінальних правопорушень; по-третє, пропозиції щодо зниження віку кримінальної відповідальності загалом, і віку кримінальної відповідальності за посягання на

об'єкти енергетики зокрема; по-четверте, удосконалення правил кваліфікації діянь, що посягають на суспільні відносини у сфері захисту об'єктів енергетики; по-п'яте, виключення із положень КК низки спеціальних норм, якими фактично дублюється відповідальність за посягання на об'єкти енергетики тощо.

6. На підставі проведеного дослідження запропоновано низку змін та доповнень до КК України в частині регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове наукове вирішення проблеми вдосконалення кримінального законодавства щодо кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України. Під час дослідження теоретичних і практичних аспектів у рамках окреслених завдань одержано такі основні висновки:

1. За результатами вивчення стану дослідження питань кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України у кримінально-правовій науці констатовано, що, попри певну увагу до цієї проблематики з боку українських вчених, низка питань залишається такими, що не мають одностайного розуміння і вирішення. Така ситуація ставить під сумнів ефективність кримінально-правової протидії відповідним протиправним діям і зумовлює необхідність пошуку шляхів підвищення якості законодавства та практики його застосування щодо відповідальності за посягання на енергетичну безпеку України.

2. Аналіз КК України засвідчив, що кожен із елементів енергетичної безпеки знаходиться під кримінально-правовою охороною тих або інших норм. Безпосередньо кримінально-правова охорона енергетичної безпеки реалізована у статтях, що передбачають:

1) кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням або пошкодженням чужого майна або окремих об'єктів (ст. 113 (диверсія), ст. 194 (умисне знищення або пошкодження майна), ст. 194-1 (умисне пошкодження об'єктів електроенергетики), ст. 258 (терористичний акт), ст. 270-1 (умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства), ст. 292 (пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів) КК України);

2) окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 191 (в частині привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем),

ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 367 (службова недбалість) КК України);

3) окремі кримінальні правопорушення, що полягають у порушенні спеціальних правил (ст. 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), ст. 236 (порушення правил екологічної безпеки), ст. 253 (проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля), ст. 267 (порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами), ст. 270 (порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки), ст. 272 (порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою), ст. 273 (порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах) та ст. 274 (порушення правил ядерної або радіаційної безпеки») КК України);

4) окремі кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361 (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж) та ст. 363 (порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється) КК України);

5) воєнні злочини (ст. 438 КК України).

Обґрунтовано, що норми, передбачені ст.ст. 188¹ ст. 222² КК України, хоч і тісно пов'язані з галуззю енергетики, енергетичну безпеку безпосередньо не охороняють. Так само безпосередньо не забезпечують охорони енергетичної безпеки й норми про незаконне заволодіння чужим майном, які,

зокрема, охоплюють й заволодіння об'єктами енергетики чи їхнім майном.

3. Аналіз складів кримінальних правопорушень дав змогу зробити такі висновки.

3.1. У контексті вивчення родового об'єкта аналізованих складів кримінальних правопорушень виявлено чимало обґрунтованої критики з боку науковців щодо розміщення норм, передбачених сьогодні у ст.ст. 194¹, 258 та 270¹ КК України.

Встановлено, що безпосередніми основними об'єктами досліджуваних кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини з приводу забезпечення захищеності держави у воєнній, економічній та екологічній сферах (ст. 113 КК України); власності (ст. 194 КК України) та власності на об'єкти електроенергетики (ст. 194¹ КК України); з приводу забезпечення належного функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, при якому не заподіюється та не створюється загроза заподіяння шкоди правам і законним інтересам невизначеного кола осіб, інтересам суспільства та держави (ст. 270¹ КК України); безпеки руху та експлуатації трубопровідного транспорту (ст. 292 КК України).

Додатковим безпосереднім об'єктом аналізованих кримінальних правопорушень в разі посягання на об'єкти критичної енергетичної інфраструктури є суспільні відносини: з приводу забезпечення захисту об'єктів, як мають важливе економічне чи оборонне значення (диверсія); забезпечення громадської безпеки (ст.ст. 194, 194¹, 292 КК України – в разі їх вчинення загальнонебезпечним способом); з приводу охорони життя та здоров'я людей (ст.ст. 194, 194¹, 258, 292 КК України – в разі загибелі людей або заподіяння шкоди їхньому здоров'ю); з приводу охорони довкілля (ч. 3 ст. 292 КК України); відносини власності.

Предметом аналізованих кримінальних правопорушень у контексті посягань на об'єкти критичної енергетичної інфраструктури, згідно зі ст. 113 КК України, виступають об'єкти, які мають важливе народногосподарське

значення (під ними пропонується розуміти об'єкти критичної інфраструктури I і II категорій критичності); відповідно до ст. 194¹ КК України – електростанції (окрім ядерної частини атомної електростанції), електричні підстанції, електричні мережі, а також установки зберігання електроенергії; за ст. 270¹ КК України – теплогенеруючі станції та установки, теплоелектроцентралі, теплові електростанції, котельні, когенераційні установки, теплові мережі, що призначені для виробництва і транспортування теплової енергії, об'єкти та споруди, основне й додаткове обладнання, що забезпечує безпечну та надійну експлуатацію теплових мереж; а згідно зі ст. 292 КК України – вказані в примітці цієї статті магістральні чи промислові трубопроводи, а також споруди і додаткове обладнання у рамках положень Закону України «Про трубопровідний транспорт».

3.2. Форми об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України є здебільшого уніфікованими та часто збігаються за своїм змістом. Відмежування таких складів здійснюється не стільки за формою діяння, скільки за рахунок факультативних ознак, які в окремих випадках набувають обов'язкового значення. Водночас одні й ті самі діяння можуть виступати і безпосередньою формою об'єктивної сторони, і способом вчинення кримінального правопорушення, утворюючи, своєю чергою, кваліфікований склад кримінального правопорушення, що свідчить про складність та певну непослідовність законодавчого підходу до їх регламентації.

Кримінальні правопорушення, що посягають на енергетичну безпеку України, мають як формальний, так і матеріальний склад, а відтак обов'язковими ознаками їхньої об'єктивної сторони є: а) суспільно небезпечне діяння (вибухи (ч. 1 ст. 113; ч. 2 ст. 194; ч. 1 ст. 258); підпали (ч. 1 ст. 113; ч. 2 ст. 194; ч. 1 ст. 258); інші дії (ч. 1 ст. 113; ч. 1 ст. 258); інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194; ч. 2 ст. 194-1; ч. 2 ст. 194) знищення (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 270-1); пошкодження (ч. 1 ст. 194; ч. 1 ст. 194-1; ч. 1 ст. 270-1; ч. 1 ст. 292); руйнування (ч. 1 ст. 194-1; ч. 1 ст. 292); застосування

зброї (ч. 1 ст. 258); незаконне втручання (ч. 1 ст. 292); б) суспільнонебезпечний наслідок (ст.ст. 194; 194-1; 270-1; 292); в) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком (ст.ст. 194; 194-1; 270-1; 292).

Спосіб, а саме підпал та вибух є обов'язковою ознакою у ч. 2 ст. 194 КК України, інший загальнонебезпечний спосіб – у ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 194-1, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292 КК України. Обстановка – вчинення в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 113 КК України. Час, місце, знаряддя, засоби не є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони в складі жодного кримінального правопорушення проти енергетичної безпеки.

Обґрунтовано, що ключову роль у кваліфікації діянь, що посягають на енергетичну безпеку України, відіграють факультативні ознаки складу, які у відповідних випадках трансформуються в обов'язкові. Також доведено необхідність уніфікації підходів до формулювання диспозицій норм, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетичної інфраструктури. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень Кримінального кодексу України з метою підвищення ефективності кримінально-правової охорони енергетичної безпеки держави та забезпечення єдності судової практики.

3.3. Констатовано, що у межах складу терористичного акту та диверсії можуть застосовуватись до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру – у випадках вчинення таких суспільно небезпечних діянь уповноваженою особою проти об'єктів енергетики.

З'ясовано, що кримінальним правопорушенням проти енергетичної безпеки держави притаманний загальний суб'єкт (досягнення 16-тирічного віку). В окремих складах кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на об'єкти енергетики, вік кримінальної відповідальності знижений.

3.4. Обґрунтовано, що посягання на об'єкти енергетики за формою вини є умисними. Винятки лише становлять випадки знищення чи пошкодження об'єктів енергетики у межах складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 196, а також знищення чи пошкодження нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів. Вказані діяння можуть вчинятися через необережність.

Установлено, що такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мета і мотив при кваліфікації посягань на об'єкти енергетики мають значення лише у разі застосування ст.ст. 113 та 258 КК України. Інакше, вказані ознаки можуть бути враховані судом як обставини, що обтяжують покарання.

4. Аналіз судової практики засвідчив неоднозначність вирішення питань кваліфікації досліджуваного кримінального правопорушення. Найбільш дискусійними є такі:

- чому об'єкти складу окремих кримінальних правопорушень, які близькі за своїм змістом, містяться у різних розділах Особливої частини КК України;

- для чого предмет низки кримінально-правових норм вживається у множинному значенні, з огляду на те, що буквальне тлумачення положень окремих статей Особливої частини КК України не дає можливості їх застосувати при вчиненні визначеного діяння до одного окремого предмета;

- при визначенні наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони у складах кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, законодавець по-різному визначає зміст цієї ознаки, хоча основна відмінність між ними – це різновид об'єкта енергетики;

- неабиякі проблеми, як в доктрині кримінального права, так і в практиці застосування положень КК, виникають у визначенні моменту закінчення окремих складів аналізованих кримінальних правопорушень (диверсія,

кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики тощо);

– аналіз об'єктивної сторони визначеної групи кримінальних правопорушень засвідчив, що у більшості випадків у КК України не визначено можливості притягнення до відповідальності особи, яка вчинила посягання на об'єкт енергетики шляхом бездіяльності, хоча у роботі наголошено, що таке можливо не лише теоретично, а й практично. Відповідно, низка діянь, які за своїм змістом відповідають достатньому рівню суспільної небезпеки, залишаються за межами дії КК України;

– з огляду на об'єктивну сторону складів аналізованих кримінальних правопорушень вбачається також необґрунтованим використання законодавцем множини при визначенні дій (діяння), які характеризують цей елемент складу кримінального правопорушення (наприклад, вчинення вибухів, підпалів тощо у складі диверсії);

– проблемним у відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів енергетики, як і інших посягань на них, є неможливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Як виняток, з огляду на положення ст. 96³ КК України, до юридичних осіб можна застосувати заходи кримінально-правового характеру у разі посягань на об'єкти енергетики лише при вчиненні диверсії чи терористичного акту (пп. 3,4 ч. 1 ст. 96³ КК);

– відсутність у КК України диференціації відповідальності залежно від типу об'єкта енергетики, а посягання на окремі об'єкти (до прикладу, об'єкти атомної енергії) за своїм рівнем суспільної небезпеки на порядок вищі;

– проблеми вбачаються під час визначення віку кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти енергетики, найперше – відсутність системності законодавця при встановленні зниженого віку за окремі з них;

– наявні окремі проблемні аспекти й під час визначення ознак суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, надто у межах складів

кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113, 258 та 296 КК України;

– проблеми виникають й при кваліфікації вказаних діянь (зазвичай це пов'язано із порушенням принципу non bis in idem);

– встановлено, що у КК України фактично не передбачено відповідальності за захоплення або утримання об'єкта енергетики;

– наявні і теоретичні, і практичні проблеми щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності у разі незаконного припинення роботи об'єкта енергетики, яке не пов'язане з його знищенням чи пошкодженням;

– виявлено низку проблем при визначенні законодавцем санкцій аналізованих статей, а також у судовій практиці призначення покарань за них.

5. Із урахуванням одержаних результатів запропоновано внести такі зміни до кримінального законодавства України:

а) статті 113, 194¹, 270¹, 292 виключити;

б) замінити у ч. 1 ст. 194 слова «у великих розмірах» на «у значному розмірі»;

в) ч. 2 ст. 194 КК України викласти у такій редакції:

«кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду у великому розмірі, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки»

карається позбавленням волі від трьох до п'ятнадцяти років;

г) статтю 194¹ КК України викласти у такій редакції:

Стаття 194¹. Умисне знищення або пошкодження об'єкта критичної інфраструктури

1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта критичної інфраструктури, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи цього об'єкта, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило шкоду у великому розмірі, або вчинене загальнонебезпечним способом, або щодо об'єктів критичної інфраструктури I або II категорії критичності, або спричинило загибель людей чи настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років;

г) п. 4 ст. 96³ КК України доповнити ст. 194 та 194¹ у пропонованих вище редакціях;

д) доповнити КК України ст. 261¹ такого змісту:

Стаття 261¹. Захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури

3. Захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило шкоду у великому розмірі, або спричинило загибель людей чи настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

е) ст. 258 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 258. Терористичний акт

1. Погроза вчинення терористичного акту, тобто погроза застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи іншого діяння, яке створювало небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення

уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи іншого діяння, яке створювало небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, вчинені з тією самою метою, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна чи без такої.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо воно призвело до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Діяння, передбачене частинами другою або третьою цієї статті, що призвело до загибелі людини, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

5. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : навчальний посібник у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 36 с.
2. Авраменко О. В., Гирич О. С. Поняття енергетичної безпеки держави (досвід Республіки Польща). *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 4 (16). С. 100–105.
3. Авраменко О. В., Гирич О. С. «Спеціальність» суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України. *Ерліхівський журнал*. 2025. № 15. С. 21–27.
4. Алгоритм дій щодо кваліфікації правопорушень загальнокримінальної спрямованості : довідник / О. З. Мармура, О. Ф. Пасека, С. Я. Бурда, Т. М. Луцький. Львів, 2021. 216 с.
5. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навчальний посібник. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
6. Артеменко Д. С. Проблеми розмежування диверсії і тероризму. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (57). С. 229–231.
7. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 44 с.
8. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. 2015. № 5. С. 70–75.
9. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. Київ : Вид-во НА СБ України, 2004. 122 с.
10. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) :

монографія. 3-тє вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.

11. Бобров Є. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека». *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 2 (23). С. 70–75.

12. Бондарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України). *Форум права*. 2011. № 3. С. 53–61.

URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2011_3_10.pdf (дата

звернення: 11.09.2025).

13. Бориславський Р. А. «Знищення», «пошкодження», «руйнування», «псування» майна: кримінально-правове значення понять. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 листоп. 2018 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 224–227.

14. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Львів, 2020. 237 с.

15. Брящей Р. І., Чорний О. М. Кримінально-правова характеристика об'єкта терористичного акту. *Судова апеляція*. 2017. № 3 (48). С. 68–78.

16. Бурдін В. М. Осудність та неосудність : порівняльно-правові аспекти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 53–61.

17. Бурдін В. М. Осудність та неосудність у кримінальному праві України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 41 с.

18. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Академія адвокатури України ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 583 с.

19. Визначення рівня енергетичної безпеки України: аналіт. доп. / О. М. Суходоля, Ю. М. Харазішвілі, Д. Г. Бобро, Г. Л. Рябцев, С. П. Завгородня ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2021. 71 с.
20. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/8061/25 від 17 жовтня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131063134> (дата звернення: 27.08.2025).
21. Вирок Галицького районного суду м. Львова у справі № 461/10013/24 від 27 січня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124690342> (дата звернення: 20.08.2025).
22. Вирок Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області у справі № 173/2651/18 від 21 листопада 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85881410> (дата звернення: 15.10.2025).
23. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області у справі № 653/484/18 від 16 березня 2026 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134889105> (дата звернення: 27.08.2025).
24. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова у справі № 641/1533/21 від 29 березня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95856848> (дата звернення: 25.08.2025).
25. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області у справі № 1-343/12 від 1 лютого 2013 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29490552> (дата звернення: 16.10.2025).
26. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 23 вересня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99829072> (дата звернення: 17.10.2025).
27. Вирок Костопільського районного суду Рівненської області у справі № 565/1560/18 від 9 жовтня 2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77800322> (дата звернення: 18.10.2025).
28. Вирок Машівського районного суду Полтавської області № 1619/740/12 від 22 серпня 2012 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25756848> (дата звернення: 16.10.2025).

29. Вирок Пустомитівського районного суду Львівської області у справі № 450/247/17 від 31 липня 2017 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68476911> (дата звернення: 18.10.2025).

30. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/5202/22 від 17 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112568202> (дата звернення: 25.08.2025).

31. Вирок Тетіївського районного суду Київської області у справі № 380/282/14-к від 7 березня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37513585> (дата звернення: 18.10.2025).

32. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 5 липня 2010 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/pls/> (дата звернення: 26.09.2025).

33. Войцещук А. А. Втрата та зіпсування майна як ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 413 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2025. Вип. 87. Ч. 3. С. 255–262.

34. Воробей П. А., Драган О. В. Система об'єктів кримінального правопорушення та їх класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 777–781. URL: https://www.lsej.org.ua/6_2023/186.pdf (дата звернення: 20.06.2025).

35. Вороненко В. І., Кубатко О. В., Карінцева О. І. Енергоефективність як шлях забезпечення енергетичної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2025. Вип. 62. С. 24–30.

36. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 18 с.

37. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

38. Газдайка-Василишин І. Б. Окремі питання об'єктів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2006. № 2. С. 202–212.

39. Газдайка-Василишин І. Б., Луцький Т. М., Сабанюк Т. Р. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 20 с.

40. Гирич О. С. Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері енергетичної безпеки за законодавством країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 293–295.

41. Гирич О. С. Мета як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони деяких складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на енергетичну безпеку України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7 листоп. 2025 р.)*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 64–66.

42. Гирич О. С. Міжнародний досвід запобігання злочинності у сфері енергетичної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 373–376.

43. Гирич О. С. Особливості криміналізації неправомірної поведінки в сфері торгівлі рідким паливом за законодавством Республіки Польща. *Development of Education, Science and Business: Results 2025: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference, December 18-19, 2025*. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. С. 162–165.

44. Гирич О. С. Поняття енергетичної безпеки за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 323–325.

45. Гирич О. С. Правові аспекти енергетичної безпеки Європейського Союзу. *Юридичний бюлетень*. 2025. № 39. С. 98–104.
46. Гирич О. С. Сучасний стан енергетичної безпеки України та Європи. *Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet Conference, December 11–12, 2025*. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. С. 111–113.
47. Горбачевський В. Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум : навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Горбачевського. Київ : Атіка, 2005. 344 с.
48. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. 568 с.
49. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навчальний посібник. Вид. 2-ге, змін. та допов. Львів, 2019. 666 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2744> (дата звернення: 29.07.2025).
50. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи : науково-практичний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 296 с.
51. Гуцуляк М. Я., Костюк Л. О. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. *Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю»*. Івано-Франківськ, 2014. С. 57–60.
52. Державні будівельні норми України (ДБН В.2.2-9:2018) «Громадські будинки та споруди. Основні положення» : затв. наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 28 вересня 2018 року № 260. URL: <https://e-construction.gov.ua/files-token/ada25bcf4fab24a641a9a0f6781a27e0> (дата звернення: 26.02.2026).

53. Дейна А. Ю. Теоретичні основи статистичного забезпечення регулювання енергонезалежності України. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 1. С. 160–170.
54. Діордіца І. В., Ліпкан О. С. Кримінальне право України : посібник для підготовки до іспитів. Київ, 2010. 288 с.
55. Діордіца І. В., Ліпкан В. А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навчальний посібник. Київ : Вид-во КНТ, 2007. 292 с.
56. Довгань О. Д., Хлань В. Г. Кібертероризм як загроза інформаційному суверенітету держави. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2011. № 3 (7). С. 49–53.
57. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Ознаки, що підвищують тяжкість злочинів проти власності на речі, за проектом Кримінального кодексу України. *Amparo*. 2023. № 1. С. 25–37.
58. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Умисне знищення або пошкодження чужого майна: питання кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2026. Т. 2. № 1. С. 368–380. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.59>
59. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
60. Дячкін О. П. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження чужого майна за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 304–307.
61. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монографія. Харків : Право, 2016. 88 с.
62. Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як форма державної зради (ст. 111 КК України). *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 244–255.

63. Запашук Л. В. Енергозбереження як напрям підвищення ефективності виробничої діяльності. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 428–434.
64. Земляний М. Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи. *Стратегічна панорама*. 2009. № 2. С. 56–64.
65. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 1128 с.
66. Картавцев В. С., Бантишев О. Ф. Застосування норм Кримінального кодексу в діяльності Служби безпеки України : навчально-практичний посібник / за заг. ред. Г. В. Новицького. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 286 с.
67. Картавцев В. С. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (наукові засади кваліфікації) : навчальний посібник. Київ : Вид-во Національної академії СБ України, 2004. 57 с.
68. Кваша О. О. Родовий об'єкт злочинів розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України: держава & національна безпека. *Право України*. 2022. № 11. С. 24–36.
69. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.
70. Кириченко О. В., Чорний О. М., Шамара О. В. Протидія терористичним актам в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади : монографія. Дніпро : Дніпров. гум. ун-т; ЛІРА, 2022. 181 с.
71. Климосюк А. С. Безпосередній об'єкт диверсії (стаття 113 КК України). *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 101–112.
72. Климосюк А. С. Законодавча конструкція диверсії: реалії та перспективи. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2018. № 2. Т. 1. С. 125–128.
73. Коданьов В. І. Енергетична безпека: поняття, сутність і зміст. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 6, 7. С. 94–99.

74. Кодекс системи передачі : затв. постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, від 14 березня 2018 року № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#Text> (дата звернення: 17.08.2025).

75. Кодекс цивільного захисту України від 12 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 16.01.2026).

76. Колодін Д. О. До питання про значення родового об'єкта кримінальних правопорушень. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33516bcf-54ee-4d78-bd0f-369c25a6daf3/content> (дата звернення: 17.09. 2025).

77. Колос С. С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право. Серія : Кримінальне право.* 2018. № 11. С. 196–199.

78. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 218 с.

79. Корж І. Ф. Безпека: медотологічні підходи до поняття. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2019. August. С. 68–72.

80. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.

81. Кримінальне право України: Загальна частина / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер ; Право, 2001. 416 с.

82. Кримінальне право України. Загальна частина / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

83. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

84. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навчальний посібник / О. В. Аврменко, С. Я. Бурда, І. Б. Газдайка-Василишин та ін. ; за ред. М. В. Карчевського. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 616 с.

85. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.

86. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.

87. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер ; Право, 2001. 494 с.

88. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків, 2010. 608 с.

89. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.

90. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2021. 768 с.

91. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

92. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків : Право, 2013. 1040 с.

93. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. (Станом на 25 квітня 2024 року) / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ, 2024. 1352 с.
94. Левченко Ю. О. Проблеми кваліфікації розкрадання нафти з магістральних трубопроводів. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 1 (1). С. 180–191.
95. Луцький Т. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті іншій особі : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». 2021. 385 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3740/1/luckiy_d.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
96. Луцький Т. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті в Україні: теорія та практика : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 544 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053063.pdf> (дата звернення: 16.08.2025).
97. Луцький Т. М. Порушення принципу «non bis in idem» під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті особі. *Polish journal of science*. 2020. No. 25. Vol. 4. С. 68–71.
98. Мазур І. М. Дефініція поняття «енергетична безпека»: денотативний підхід. *Науково-інформаційний вісник (економіка)*. 2013. № 8. С. 302–314.
99. Максимів О. Д., Угрин Ж. П. Проблеми кваліфікації знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 212–214.
100. Маркін В. І. Державна зрада : окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лют. 2018 р.). Львів : Юрид. факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С. 155–159.

101. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 280 с.
102. Мармура О. З. Система ознак, що кваліфікують злочин за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 270 с.
103. Мармура О. З., Пасека О. Ф. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за диверсію та можливі способи їх законодавчого вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 487–490.
104. Мармура О. З., Пасека О. Ф., Примаченко В. Ф., Сабанюк Т. Р. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності : навчальний посібник у схемах. Львів, 2019. 44 с.
105. Мармура О. З., Письменський Є. О., Ткачик А. Б. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 44 с.
106. Мартишко М. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення чи пошкодження майна. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2022. С. 249–252.
107. Мартишко М. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право» / НАВС. Київ, 2025. 239 с.
108. Мартишко М. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення чи пошкодження майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 138–142.
109. Маслова О. О. Об'єктивні ознаки терористичного акту: характеристика складу кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 354–358. URL: https://lsej.org.ua/7_2024/88.pdf (дата звернення: 24.07.2025).

110. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 110–117.

111. Медицький І. Б. Кримінально-правова охорона об'єктів житлово-комунального господарства (на прикладі аналізу ст. 270-1 КК України). *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 20–21 трав. 2011 р.). Луганськ, 2011. С. 318–321.

112. Микитенко В. В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 41–47.

113. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

114. Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона енергоносіїв. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4 (40). С. 151–154.

115. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Київська академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Київ, 2008. 190 с.

116. Мовчан Р. О., Незнайко С. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-1 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2016. № 1–2. С. 92–104.

117. Москвичова А. В. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення диверсії. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 195–200.

118. Мостепанюк Л. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 270-1 Кримінального кодексу України. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 152–159.

119. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

120. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
121. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.
122. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
123. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. і допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
124. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
125. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
126. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.
127. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : А.С.К., 2003. 845 с.
128. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
129. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко, С. Д. Шапченко та ін.; за заг. ред. С. С. Яценка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.
130. Незнайко С. В. Про деякі проблеми законодавчого опису наслідків злочину, передбаченого ст. 270-1 Кримінального кодексу України. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 48–53.

131. Незнайко С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 22 с.

132. Незнайко С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Суми, 2016. 251 с.

133. Незнайко С. Об'єкти ЖКГ як предмет злочину, передбаченого ст. 270-1 Кримінального кодексу України. *Закон і честь*. 2014. № 7/3. С. 90–93.

134. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Київ : Аконіт, 1998. Т. 1. 910 с.

135. Орловський Р. С., Пахомов А. В. Об'єкт як елемент загального складу кримінального правопорушення, його ознаки та значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 573–578. URL: https://lsej.org.ua/11_2022/139.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

136. Основи кваліфікації злочинів : навчальний посібник / М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.

137. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. Київ : Українські енциклопедичні знання, 2001. 398 с.

138. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2010. 20 с.

139. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2010. 235 с.

140. Пелешак О. Р. Кібердиверсія як форма сучасної диверсійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 3. С. 225–243.

141. Письменський Є. О. Чи є заподіяння шкоди у великих розмірах обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України? *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 1 берез. 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 291–294.

142. Попович О. С. Об'єкт терористичного акту: родовий об'єкт злочину. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2021. № 4. С. 308–312. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/55.pdf> (дата звернення: 24.07.2025).

143. Попович О. М., Крайник Г. С. Щодо доцільності виокремлення ст. 270-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства». *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку*. Харків, 2019. С. 173–175. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/80.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

144. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 536/621/16-к від 5 листопада 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92765517> (дата звернення: 25.09.2025).

145. Правила охорони праці під час експлуатації магістральних трубопроводів для транспортування рідкого аміаку (аміакопроводів) : затв. наказом Держнаглядохоронпраці України від 11 січня 2005 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0146-05#Text> (дата звернення: 17.08.2025).

146. Про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком на застосування статей 107 та 108 Договору : Регламент Європейської комісії від 17 червня 2014 року № 651/2014. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_042-14/ed20210405#Text (дата звернення: 25.08.2025).

147. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України : Проект Закону України, зареєстрований 7 серпня 2025 року № 11469. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44687> (дата звернення: 21.11.2025).

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві : Проект Закону від 9 червня 2010 року № 6505. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zwed_n/webproc34?id=&pf3511=37894&pf35401=166335 (дата звернення: 10.11.2025).

149. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

150. Про електроенергетику : Закон України від 16 жовтня 1997 року № 575/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.08.2025).

151. Про енергетичну ефективність : Закон України від 21 жовтня 2021 року № 1818-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#top> (дата звернення: 18.08.2025).

152. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 року № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#n64> (дата звернення: 17.08.2025).

153. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року № 8 (із змінами від 3 грудня 1997 р.). *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* : навчальний посібник / уклад. Б. О. Кириш. Львів : ПАІС, 2005. С. 273–281.

154. Про затвердження Інструкції про розслідування і облік технологічних порушень на об'єктах електроенергетики і в об'єднаній енергетичній системі України : Наказ Міністерства палива та енергетики України від 9 червня 2005 року № 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1165-05#Text> (дата звернення: 11.06.2025).

155. Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 березня 2004 року № 136. *Verdictum*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG9089?an=1131> (дата звернення: 18.08.2025).

156. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20/print> (дата звернення: 09.07.2025).

157. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print> (дата звернення: 26.08.2025).

158. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

159. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 18.12.2025).

160. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#top> (дата звернення: 17.08.2025).

161. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06/print> (дата звернення: 02.01.2025).

162. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15#n13> (дата звернення: 17.08.2025).

163. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15 травня 1996 року № 192/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

164. Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період : Закон України від 2 листопада 2006 року № 307-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-16#Text> (дата звернення: 20.08.2025).

165. Проект нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).

166. Постанова Верховного Суду України від 5 листопада 2020 року у справі № 536/621/16-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92765517> (дата звернення: 28.08.2025).

167. Пташенко Д., Стрижевська А. Об'єкт кримінального правопорушення: практичне значення на основі судової практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2025. № 2 (130). С. 73–79.

168. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 204 с.

169. Распутный Д. О. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики: характеристика кількісних показників злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 315–318.

170. Распутный Д. О. Деякі аспекти механізму індивідуальної злочинної поведінки умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. *Пропілеї права та безпеки*. 2025. № 8. С. 143–145.

171. Сакур А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 21 с.
172. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 241 с.
173. Семенюк-Прибатень А. В. Знищення та пошкодження майна як спосіб вчинення інших кримінальних правопорушень. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 2 (20). С. 549–560.
174. Семенюк-Прибатень А. В. Умисне знищення та пошкодження майна: осудність як ознака складу кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 583–586.
175. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 22 с.
176. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 249 с.
177. Созанський Т. І. Про захищеність об'єктів критичної інфраструктури кримінально-правовими засобами. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 47. С. 201–213.
178. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 253 с.
179. Соловій Я. І. Проблеми кваліфікації несанкціонованих врізок в магістральні або виробничі нафтопродуктопроводи. *Науково-інформаційний вісник. Серія : Право*. 2012. № 6. С. 125–132. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/6-21-12.pdf> (дата звернення: 15.06.2025).
180. Стратегія енергетичної безпеки : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 року № 907-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.01.2026).

181. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 5–17.

182. Стельмашук А. М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства. *Інноваційна економіка*. 2011. № 7. С. 272–276.

183. Таран О. В. Проблема встановлення причинного зв'язку у злочинах проти безпеки виробництва. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 168–173.

184. Татаров О. Ю., Газдайка-Василишин І. Б. Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом: проблеми кваліфікації. *Митна справа*. 2012. № 5 (83). С. 122–129.

185. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. КК України. Науково-практичний коментар : у 2 т. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. 1040 с.

186. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210.

187. Третьяков Д. А. Кримінальна відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія прокуратури України. Київ, 2016. 262 с.

188. Тур І. Ю., Павликівський В. І., Фіалка М. І. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харків. авіац. ін-т», 2026. 152 с.

189. Турбіна О. І. Енергетична безпека в концепції соціо-еколого-економічного розвитку регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 10 (220). С. 32–40.
190. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
191. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 27 березня 2019 року у справі № 1-8/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889416> (дата звернення: 10.10.2025).
192. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Київської області від 24 грудня 2014 року у справі № 380/282/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46230001> (дата звернення: 17.10.2025).
193. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Атіка, 2004. 488 с.
194. Чорний Р. Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2018. 525 с.
195. Чугуніков І. І. Додатковий об'єкт злочину: проблема визначення та класифікації. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Гельветика, 2018. Т. 3. С. 151–155.
196. Чуваков О. А. Деякі питання щодо видового об'єкта диверсії. *Судова апеляція*. 2017. № 1 (46). С. 85–91.
197. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук / Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова МОН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 468 с.
198. Чуваков О. А. Ознаки диверсії у кримінальному законодавстві України 1961 і 2001 рр.: Порівняльний аналіз. *Треті Прибузькі юридичні*

читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 23–24 листоп. 2007 р.). Миколаїв, 2007. С. 244–247.

199. Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності по кримінальному законодавству України : монографія. Київ : Видавничий дім «Артек», 2014. 280 с.

200. Шармар О. М., Мартишко М. В. Характеристика кваліфікуючих ознак злочину умисного знищення чи пошкодження чужого майна. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/175/168>

201. Шармар О. М. Особливості кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 163–168.

202. Юртаєва К. В. Актуальні проблеми кримінально-правової протидії тероризму в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 200–211.

203. Як росія вербує підлітків для злочинів і як цьому протидіяти. URL: <https://nus.org.ua/2025/03/19/yak-rosiya-verbuye-pidlitkiv-dlya-zlochyniv-i-yak-tsomu-protydiyaty/>; (дата звернення: 12.05.2025).

204. Bojarski W. Bezpieczeństwo energetyczne. *Wokół Energetyki*. 2004. S. 24–31.

205. Braun J. Bezpieczeństwo energetyczne jako dobro publiczne. Miary i czynniki wpływające na jego poziom. *Zeszyty Naukowe Studia Ekonomiczne*. 2018. Nr. 358. S. 23–32.

206. Hyrych O. Signs of the subjective side criminal offenses against the energy security of Ukraine. *Internal Security*. 2025. № 2 P. 45–58.

207. Korzeniowski L. F. Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Warszawa, 2017. 332 s.

208. Lis W. Szantaż energetyczny jako środek kształtowania polityki zagranicznej Rosji a bezpieczeństwo energetyczne krajów byłego ZSRR. Warszawa, 2004. 127 s.
209. Maciejewski J., Nowaczyk O. Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne. Wrocław, 2005. 379 s.
210. Pabiniak D. Istota bezpieczeństwa energetycznego i jego zagrożenia. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*. 2020. Nr 9. S. 43–53.
211. Pasyeka, O., Shekhavtsov, R., Marmura, O., Burda, S., & Lutskyi, T. (2021). Problems of criminal law protection of the national security of the state against subversive acts. *Amazonia Investiga*, 10(44). P. 307–315.
212. Pasyeka O., Vyshnevskaya I. Compliance of criminal legislation of the EU and Ukraine in the field of combating human trafficking with the *acquis communautaire*. *Social & Legal Studies*. 2024. Vol. 7, № 4. P. 248–260.
213. Sochacka K. Co to jest bezpieczeństwo energetyczne państwa. *Sprawy Międzynarodowe*. 2005. Nr. 3. S. 24–36.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації**

1. Гирич О. С. Поняття енергетичної безпеки за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 323–325. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/75>
2. Гирич О. С. Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень у сфері енергетичної безпеки за законодавством країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 293–295. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/69>
3. Гирич О. С. Міжнародний досвід запобігання злочинності у сфері енергетичної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 373–376. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/86>
4. Авраменко О.В., Гирич О.С. Поняття енергетичної безпеки держави (досвід Республіки Польща). *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 4(16) С. 100–105. URL : <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-4-16-18>
5. Гирич О.С. Правні аспекти енергетичної безпеки Європейського Союзу. *Юридичний бюлетень*. 2025. № 39. С. 98–104. URL : <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.39.11>
6. Авраменко О.В., Гирич О.С. «Спеціальність» суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України. *Ерліхівський журнал*. 2025. № 15. С. 21–27. URL : <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.03>
7. Hurych O. Signs of the subjective side criminal offenses against the energy security of Ukraine. *Internal Security*. 2025. № 2. P. 45–58. URL : [10.5604/10.5604/01.3001.0055.6591](https://doi.org/10.5604/10.5604/01.3001.0055.6591)

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

1. Гирич О. С. Мета, як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони деяких складів кримінальних правопорушень, якими передбачено відповідальність за посягання на енергетичну безпеку України. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 07 листопада 2025 р.).* Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 64–66.

2. Гирич О. С. Сучасний стан енергетичної безпеки України та Європи. *Impact of Artificial Intelligence and Other Technologies on Sustainable Development: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet Conferenc (Dnipro, December 11–12).* FOP Marenichenko V.V. Dnipro, Ukraine, 2025. С. 111–113.

3. Гирич О. С. Особливості криміналізації неправомірної поведінки в сфері торгівлі рідким паливом за законодавством Республіки Польща. *Development of Education, Science and Business: Results 2025: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference (Dnipro, December 18–19).* FOP Marenichenko V.V. Dnipro, 202,. Ukraine, С. 162–165.

**Аналіз судової практики щодо кримінального правопорушення,
передбаченого ст. 194¹ КК України за 2011-2025 р.р.**

№ з/п	Номер справи та дата постановлення вироку, посилання на вирок в ЄДРСР	Найменування суду	Предмет складу кримінального правопорушення	Кваліфікація	Призначене покарання
1.	1-148/2011 08 червня 2011 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/55255332	Вишгородський районний суд Київської області	електричні дроти	ч. 1 ст. 194-1	обмеження волі строком один рік (застосована ст. 75 КК)
2.	0828/1232/2012 10 травня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24132624	Акимівський районний суд Запорізької області	високовольтна лінія електропередачі	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1, ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
3.	105/221/12 29 травня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24375875	Джанкойський міський суд АР Крим	трансформаторне мастило	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки шість місяців (застосована ст. 75 КК)
4.	1313/1508/2012 01 червня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24538113	Миколаївський районний суд Львівської області	змонтована апаратура зв'язку (два блоки четвірок, чотири лінійні підсилювачі типу RA, два фантомні підсилювачі типу RA RF, кріпильно-мпонтажне та	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки

			роз'ємно-кабельне обладнання)		
5.	1/1107/148/12 13 червня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24661451	Знам'янський міськрайонний суд Кіровоградської області	високовольтна лінія електропередачі	ч. 1 ст. 194-1	штраф в розмірі 100 н.м.д.г.
6.	1-171/12 13 червня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24643175	Первомайський міський суд Луганської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1, ч. 1 ст. 304	позбавлення волі строком на чотири роки (застосована ст. 75 КК)
7.	0804/931/2012 27 червня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/27640230	Веселовський районний суд Запорізької області	анкерна опора	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік шість місяців (застосована ст. 75 КК)
8.	0811/1814/2012 04 липня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/26588701	Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області	анкерна опора	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки два місяця
9.	0805/3319/2012 17 липня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/25153645	Вільнянський районний суд Запорізької області	конструкція повітряної лінії електропередачі	ч. 1 ст. 194-1	обмеження волі строком на два роки (застосована ст. 75 КК)
10.	1619/740/12 22 серпня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/25756848	Машівський районний суд Полтавської області	залізобетонні опори, металеві прутки арматури	ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на три роки
11.	0427/6333/2012 06 вересня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/28365956	Новомосковський районний суд Дніпропетровської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки шість місяців (застосована ст. 75 КК)

12.	1-121/2012 17 вересня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/25997522	Приморський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки
13.	2002/1793/12 04 жовтня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/27800868	Барвінківський районний суд Харківської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	обмеження волі строком на один рік (застосована ст. 75 КК)
14.	819/2652/2012 23 жовтня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/27104151	Оріхівський районний суд Запорізької області	анкерні металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки один місяць (застосована ст. 75 КК)
15.	0805/5319/2012 29 жовтня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/28352279	Вільнянський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки (застосована ст. 75 КК)
16.	0826/748/2012 27 листопада 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/27879639	Чернігівський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік
17.	437/2899/12 05 грудня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/27847347	Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області	дросель-трансформатори	ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки
18.	1802/1714/2012 06 грудня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/29989390	Буринський районний суд Сумської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 185 та ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки
19.	2022/1741/2012 12 грудня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/28609127	Краснокутський районний суд Харківської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на чотири роки (застосована ст. 75 КК)

20.	1/0817/132/2012 21 грудня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/46202116	Новомиколаївський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	штраф у розмірі 2000 грн.
21.	1110/2089/12 14 січня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/28595571	Компаніївський районний суд Кіровоградської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік
22.	0828/4499/2012 20 лютого 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/29455970	Акимівський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на чотири роки
23.	733/506/13-к 15 березня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/29975659	Ічнянський районний суд Чернігівської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на чотири роки (застосована ст. 75 КК)
24.	567/11/13-к 20 березня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/30076329	Острозький районний суд Рівненської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	обмеження волі строком на один рік (застосована ст. 75 КК)
25.	703/359/13-к 20 березня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/30065840	Смілянський міськрайонний суд Черкаської області	мастило з підстанції	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки шість місяців
26.	819/4991/2012 21 березня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/30233716	Оріхівський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки
27.	415/347/13-к 29 березня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/30266598	Лисичанський міський суд Луганської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 185 і ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки
28.	195/42/13-к 01 червня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/31547834	Томаківський районний суд Дніпропетровської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)

29.	1532/1248/12 25 червня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/32136822	Ширяївський районний суд Одеської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
30.	714/352/13-к 04 липня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/32385765	Герцаївський районний суд Чернівецької області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік (застосована ст. 75 КК)
31.	714/634/13-к 31 липня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/53511529	Герцаївський районний суд Чернівецької області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік (застосована ст. 75 КК)
32.	318/2195/13-к 20 липня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/34615726	Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
33.	317/3728/13-к 01 листопада 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/34689211	Запорізький районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
34.	561/983/13-к 09 грудня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/35896054	Зарічненський районний суд Рівненської області	електричні дроти	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
35.	243/984/14-к 25 лютого 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/37357942	Слов'янський міськрайонний суд Донецької області	запобіжники електропідстанції	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки

36.	195/430/14-к 13 червня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/39296157	Томасівський районний суд Дніпропетровської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1	обмеження волі строком на два роки та десять днів
37.	557/598/14-к 03 липня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/39609703	Гоцанський районний суд Рівненської області	електричні дроти	ч. 1 ст. 194-1	штраф в розмірі 850 (вісімсот п'ятдесят) грн.
38.	437/5910/12 11 липня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/39912566	Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області	трансформаторне мастило	ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1, ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185	позбавлення волі строком на три роки та три місяця (застосована ст. 75 КК)
39.	482/736/14-к 26 серпня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/40534803	Новоодеський районний суд Миколаївської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки та шість місяців (застосована ст. 75 КК)
40.	745/848/14 01 грудня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/41668876	Сосницький районний суд Чернігівської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
41.	317/4680/14-к 17 грудня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/42095841	Запорізький районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки
42.	545/690/14-к 18 грудня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/42122257	Апеляційний суд Полтавської області	трансформаторне мастило	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на чотири роки
43.	485/919/15-к 16 червня 2015 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/45154426	Снігурівський районний суд Миколаївської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три

					роки та шість місяців (застосована ст. 75 КК)
44.	317/2825/15-к 23 вересня 2015 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/51140802	Запорізький районний суд Запорізької області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на один рік та три місяця (застосована ст. 75 КК)
45.	745/630/16-к 17 березня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/65379075	Сосницький районний суд Чернігівської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
46.	188/430/17 13 квітня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/65972779	Петропавлівський районний суд Дніпропетровської області	металеві відтяжки електричних опор	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки (застосована ст. 75 КК)
47.	545/3529/17 19 січня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/71686988	Полтавський районний суд Полтавської області	кабельні муфти та кабель	ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 194-1	штрафу, в розмірі 100 н.м.д.г. (1700 грн.)
48.	401/2268/17 26 січня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/72004383	Світловодський міськрайонний суд Кіровоградської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на п'ять років (застосована ст. 75 КК)
49.	473/4069/17 26 квітня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/73645005	Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області	металеві кутники з високовольтної лінії	ч. 1 ст. 194-1	позбавлення волі строком на два роки (застосована ст. 75 КК)

50.	571/162/17 02 травня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/73718296	Рокитнівський районний суд Рівненської області	вібровані стояки до електричних опор	ч. 1 ст. 194-1	штрафу, в розмірі 100 н.м.д.г. (1700 грн.)
51.	570/2577/18 04 липня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/75104804	Рівненський районний суд Рівненської області	електричні дроти	ч. 1 ст. 194-1	обмеження волі строком на один рік (застосована ст. 75 КК)
52.	173/2651/18 27 листопада 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/78219277	Верхньодніпровський районний суд Дніпропетровської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 185, ч.ч. 1, 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на п'ять років
53.	390/255/18 27 лютого 2019 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/80391244	Кіровоградський районний суд Кіровоградської області	елементи електроопори високовольтної лінії електропередачі	ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на чотири роки і шість місяців
54.	173/2651/18 21 листопада 2019 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/85881410	Дніпровський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області	електричні дроти	ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на один рік і три місяця
55.	723/4899/19 20 лютого 2020 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/87724535	Сторожинецький районний суд Чернівецької області	електроопора	ч. 1 ст. 194-1	штраф в розмірі ста 50 н.м.д.г. (2550 грн.)
56.	286/2555/20 20 листопада 2020 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/92977668	Овруцький районний суд Житомирської області	електростовпи та електричні дроти	ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
57.	585/2886/23 19 березня 2024 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117750727	Недригайлівський районний суд Сумської області	трансформаторне мастило	ч. 4 ст. 185, ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на п'ять років

58.	444/4599/23 04 квітня 2024 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118120070	Жовківський районний суд Львівської області	металеві кутники з високовольтною лінії	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
59.	521/1021/25 11 лютого 2025 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/125136373	Малиновський районний суд м. Одеси	трансформаторна підстанція	ч. 2 ст. 194-1	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)

**Аналіз судової практики щодо кримінального правопорушення,
передбаченого ст. 292 КК України за 2010-2025 рр.**

№ з/п	Номер справи та дата постановлення вироку, посилання на вирок в ЄДРСР	Найменування суду	Предмет складу кримінального правопорушення	Кваліфікація	Призначене покарання
1.	1-40/2010 02 лютого 2010 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/51702233	Свялявський районний суд Закарпатської області	відвід магістрального газопроводу середнього тиску	ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на два роки (застосована ст. 75 КК)
2.	1-105/11 06 березня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/26907196	Полтавський районний суд Полтавської області	магістральний газоконденсатопровід	ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки десять місяців
3.	1218/559/2012 23 травня 2012 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/24643100	Новоайдарський районний суд Луганської області	нафтопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 4 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на п'ять років (застосована ст. 75 КК)
4.	1613/1095/2012 30 січня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/29144918	Котелевський районний суд Полтавської області	конденсатопровід	ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
5.	1611/1265/12 31 січня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/28985299	Козельщинський районний суд Полтавської області	нафтопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки та два місяця

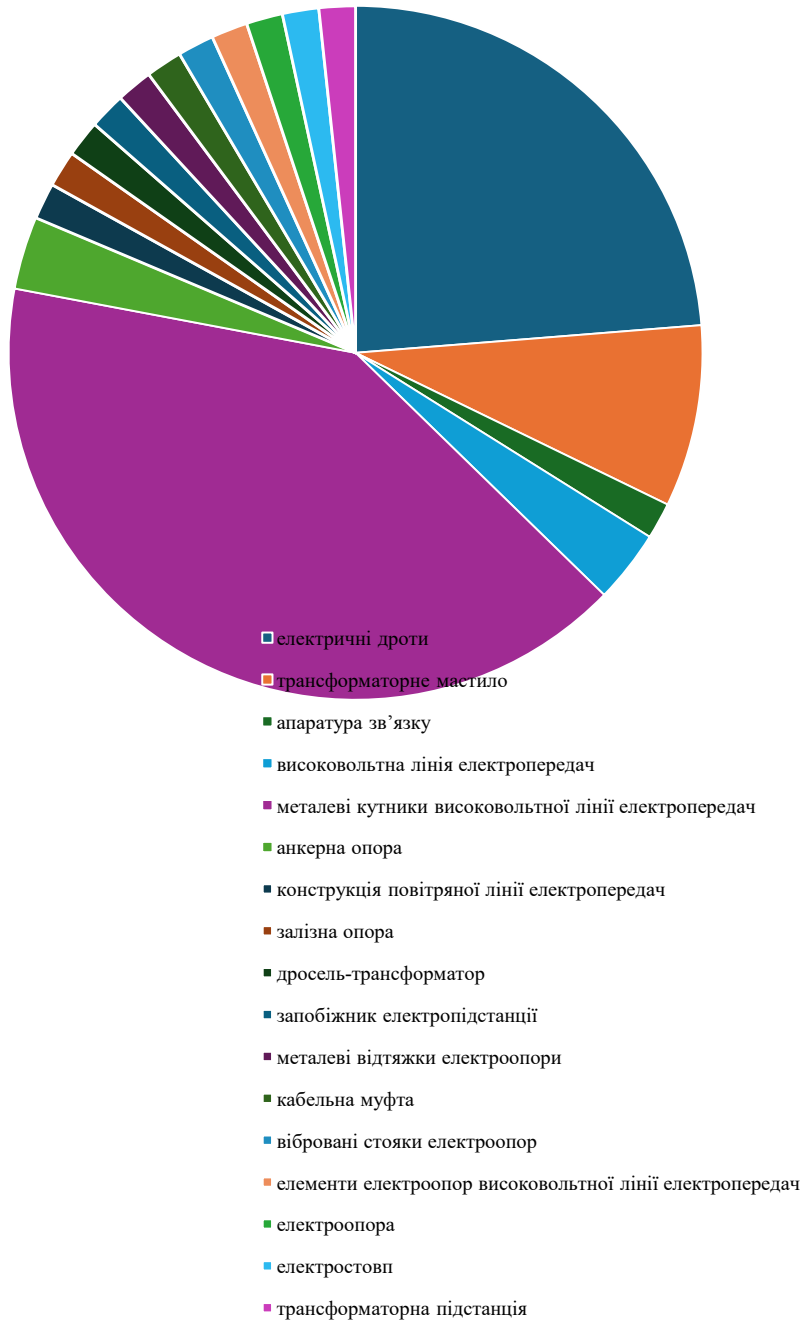
6.	1-343/12 21 лютого 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/29490552	Коростенський міськрайонний суд Житомирської області	нафтопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185	позбавлення волі строком на один рік та один місяць
7.	1-159/11 16 липня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/32540822	Олександрівський районний суд Донецької області	магістральний нафтопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на п'ять років
8.	485/2040/13-к 11 жовтня 2013 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/35398161	Снігурівський районний суд Миколаївської області	нафтопровід	ч. 5 ст. 185, ч. 3 ст. 292 КК	позбавлення волі строком на п'ять років (застосована ст. 75 КК)
9.	452/868/14-к 29 квітня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/38571823	Самбірський міськрайонний суд Львівської області	магістральний нафтопровід	ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на чотири роки та шість місяців (застосована ст. 75 КК)
10.	445/1150/14-к 20 серпня 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/40267377	Золочівський районний суд Львівської області	нафтопродуктопровід	ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на п'ять років (застосована ст. 75 КК)
11.	1/240/5/14 04 листопада 2014 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/41253294	Олександрівський районний суд Донецької області	магістральний нафтопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
12.	1-кп-678-128/14 04 червня 2015 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/44603329	Летичівський районний суд Хмельницької області	нафтопровід	ч. 1 ст. 292	штраф 2500 грн.
13.	535/384/16-к 24 травня 2016 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/57874714	Котелевський районний суд Полтавської області	конденсатопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)

14.	535/1001/15-к 25 липня 2016 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/59181158	Котелевський районний суд Полтавської області	магістральний газоконденсатопровід	ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 185 (по ч.2 ст. 292 КК особу виправдано за недоведеністю його вини)	арешт на чотири місяця
15.	585/4024/16-к 02 листопада 2016 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/62450511	Роменський міськрайонний суд Сумської області	магістральний нафтопровід	ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
16.	552/5674/16-к 07 листопада 2016 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/62512141	Київський районний суд м. Полтави	магістральний газоконденсатопровід	ч. 1 ст. 292, ч. 1 ст. 369	штраф у розмірі 1000 н.м.д.г. (17 000 грн.)
17.	585/5006/16-к 21 лютого 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/64866565	Роменський міськрайонний суд Сумської області	магістральний нафтопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 292, ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185	позбавлення волі строком на чотири роки
18.	439/423/16-к 25 квітня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/66159591	Бродівський районний суд Львівської області	нафтопровід	ч. 1 ст. 15 ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки та шість місяців (застосована ст. 75 КК)
19.	1-кп/530/62/17 12 травня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/66458531	Зіньківський районний суд Полтавської області	магістральний газоконденсатопровід	ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
20.	538/1/17 17 травня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/66567798	Лубенський міськрайонний суд Полтавської області	конденсатопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 292	штраф у розмірі 100 н.м.д.г. (1700 грн.)

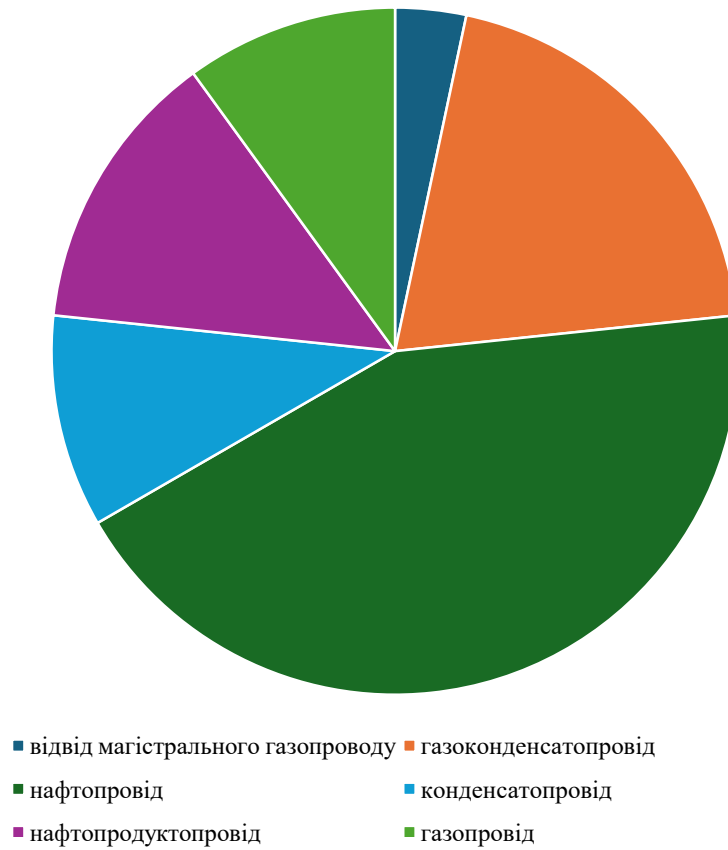
21.	450/247/17 31 липня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/68476911	Пустомитівський районний суд Львівської області	нафтопродуктопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на чотири роки (застосована ст. 75 КК)
22.	535/176/17 03 жовтня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/69282266	Котелевський районний суд Полтавської області	магістральний газоконденсатопровід	ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на два роки
23.	641/5737/17 01 листопада 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/70023361	Комінтернівський районний суд м. Харкова	газопровід	ч. 1 ст. 292	штраф у розмірі 100 н.м.д.г. (1700 грн.)
24.	641/8005/17 22 грудня 2017 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/71186120	Комінтернівський районний суд м. Харкова	газопровід	ч. 1 ст. 292	штраф у розмірі 100 н.м.д.г. (1700 грн.)
25.	545/2657/15-к 22 лютого 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/72396861	Полтавський районний суд Полтавської області	магістральний газоконденсатопровід	ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на три роки
26.	447/253/15-к 03 травня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/73826541	Миколаївський районний суд Львівської області	нафтопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 185	позбавлення волі строком на три роки та шість місяців (застосована ст. 75 КК)
27.	450/3151/17 07 червня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/74589400	Золочівський районний суд Львівської області	нафтопродуктопровід	ч. 3 ст. 292	позбавлення волі строком на п'ять років (застосована ст. 75 КК)
28.	585/5006/16-к 30 липня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/75600106	Роменський міськрайонний суд Сумської області	магістральний нафтопровід	ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 15 ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на чотири роки (застосована ст. 75 КК)

29.	526/1335/18 15 серпня 2018 р. https://reyestr.court.gov.ua/Review/75910252	Гадяцький районний суд Полтавської області	газопровід	ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 292	позбавлення волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)
30.	279/8172/15-к 23 вересня 2021 р.	Коростенський міськрайонний суд Житомирської області	магістральний нафтопродуктопровід	ч. 2 ст. 292	обмеження волі строком на три роки (застосована ст. 75 КК)

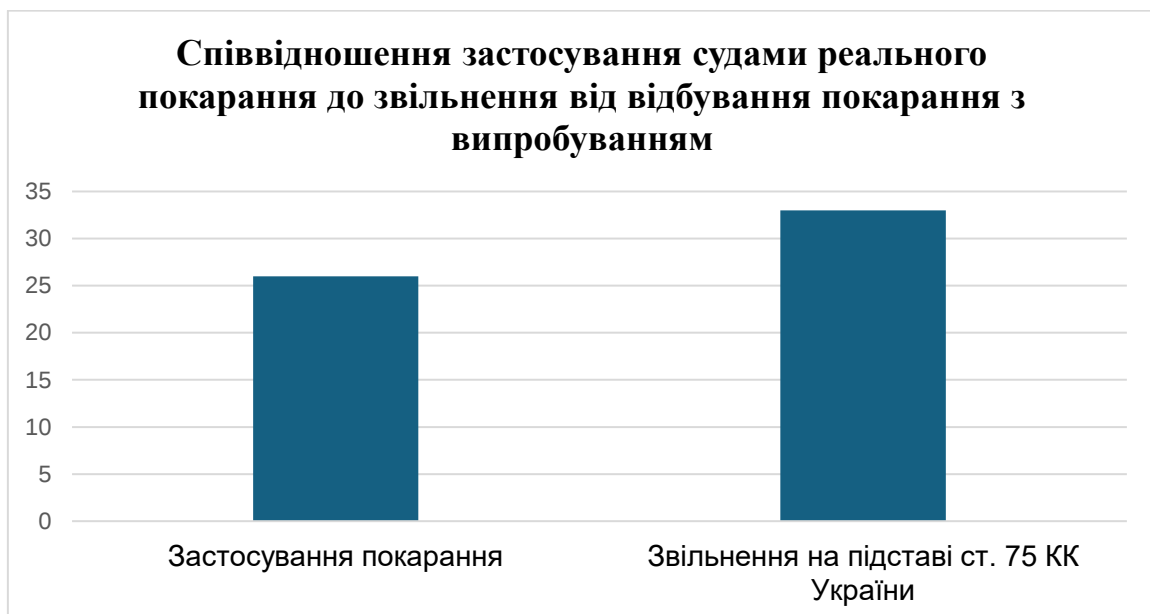
**Співвідношення видів предмета складу кримінального правопорушення,
передбаченого ст. 194-1 КК України у судовій практиці**

**Співвідношення видів предмету складу кримінального
правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України у
судовій практиці**

**Застосування судами України покарань за вчинення кримінального
правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України,
та звільнення від відбування покарання**

**Застосування судами України покарань за вчинення кримінального
правопорушення, передбаченого ст. 292 КК України,
та звільнення від відбування покарання**

